

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Evropské kulturní a duchovní dějiny

Bc. Klára Kaprálová

Obrazy Prahy v dílech poúnorových exulantů

Prague in views in literary works of post-february exile authors

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. Mgr. Jakub Češka, Ph.D.**

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. ledna 2018

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Jakubu Čěškovi, Ph.D. za jeho odborné rady, připomínky, ochotu a trpělivost. Veliký dík patří také mým nejbližším, kteří mi byli podporou.

ČESKÝ ABSTRAKT.....	4
ENGLISH ABSTRACT	4
1. ÚVOD	6
2. POLITICKO-KULTURNÍ SOUVISLOSTI	15
3. ZA POETIKOU MĚSTA	24
3. 1. MĚSTO	24
3. 2. KOMPARATISTIKA	30
4. EGON HOSTOVSKÝ.....	36
4. 1. NEZVĚSTNÝ (1955).....	39
5. ZDENĚK NĚMEČEK.....	55
5. 1. STÍN A JINÉ POVÍDKY (1957)	57
6. JIŘÍ KOVTUN	64
6. 1. PRAŽSKÁ EKLOGA (1973).....	64
7. POROVNÁNÍ/TYPIZACE MĚSTA U TŘÍ AUTORŮ	80
7. 1. OBRAZ PRAHY	80
7. 2. SPOJITOSTI V OBRAZECH MĚSTA V DÍLECH PRAŽSKÁ EKLOGA, NEZVĚSTNÝ, STÍN A JINÉ POVÍDKY	83
7. 3. JAZYK, ŘEČ	84
7. 4. VYPRAVĚČ	85
7. 5. DŮM, PŘÍBYTEK	86
8. ZÁVĚR.....	88
9. PRAMENY, LITERATURA	90
9. 1. PRAMENY	90
9. 2. SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	90
9. 3. ČASOPISECKÉ STUDIE.....	92
9. 4. INTERNETOVÉ ZDROJE	93

ČESKÝ ABSTRAKT

V diplomové práci mapují obrazy Prahy v dílech tří spisovatelů, kteří emigrovali po roce 1948: Egon Hostovský, Zdeněk Němeček a Jiří Kovtun. Obrazy Prahy, v práci (re)konstruované jsou poměrně rozmanité, třebaže odkazují k témuž místu a k relativně úzkému časovému horizontu. V románu Egona Hostovského *Nezvěstný* dominují motivy, jakými jsou šed', neostré kontury, divadelnost, panoptikum a svébytně pojatá metaforičnost únorové (tudíž také předjarně pošmourné) Prahy, u Zdeňka Němečka se jako stěžejní ukazuje intimní vztah vypravěče k hlavní postavě, úsporná dialogičnost, pohled shora, pochmurné ladění a pocit odcizení; v Kovtunově *Pražské ekloze* vládne ironie (ta je patrně také produktem výrazného časového odstupu od pojednávaných událostí), naturalistické prvky a válečná atmosféra. Navzdory rozdílným životním příběhům jmenovaných spisovatelů a jejich odlišné poetice je pojí nejen citelný vztah k Praze, nýbrž se jejich emigrantský osud protne v zajišťování provozu Rádia Svobodná Evropa, do jehož programu Slovo a svět přispívali svými postřehy a názory.

Hlavní teoretické východisko diplomové práce představuje poetologie města v podání Daniely Hodrové (*Citlivé město*). Při interpretaci se neomezují pouze na zmiňovaná literární díla (práce nebude tudíž výhradně poetologická), nýbrž zohledňují také dobový kontext literárních děl, ať již je přítomný v dobovém tisku, nebo teoreticky pojednán v odborné literatuře.

Cílem diplomové práce je představit tři podoby Prahy, a to v obdobích února 1948 (Hostovský, Němeček) a května roku 1945 (Kovtun).

Klíčová slova: Únor 1948, Pražské povstání, komparativní studie, Egon Hostovský, Zdeněk Němeček, Jiří Kovtun, obrazy Prahy.

ENGLISH ABSTRACT

This dissertation is focused on Prague in views in literary works of post-february exile authors, which emigrated after year 1948: Egon Hostovský, Zdeněk Němeček and Jiří Kovtun. The picture of Prague, which we can (re)construct from their works, is different in each case. In the novel *Nezvěstný* of Egon Hostovský dominate followings motives: gray, weak contours, theatricality, panoptic and a metaphorical description of February Prague. The main features of the works of Zdeněk Nemeček are: close relationship between teller and

main character, short dialogs, view from above, sad feelings and feeling of separation. Kovtun's work named *Pražská ekloga* is specific with irony (it is evidently a product of considerable time span from the other described events), naturalistic features and war atmosphere. The authors associate a considerable relationship to Prague and their contributions to the programme "Slovo a svět" of the Radio Free Europe, in spite of their different life stories and poetics.

The main theoretic result of the diploma is city poetology of Daniela Hodrová ("Citlivé město"). Interpretive interest isn't limited only to the mentioned literary works, in the diploma are also considered data from the periodic newspapers and other professional literature.

The objective of the dissertation is to introduce three forms of Prague in the time of February 1948 (Hostovský, Němeček) and May 1945 (Kovtun).

Keywords: February 1948, Prague rebellion, comparative study, Egon Hostovský, Zdeněk Němeček, Jiří Kovtun, views of Prague.

1. ÚVOD

Ve své práci se budu snažit ukázat na třech autorech, jmenovitě Egonu Hostovském, Zdeňku Němečkovi a Jiřím Kovtunovi, jejich obraz rodné země, zejména Prahy. Každý z autorů, o kterých se chystám psát, se narodil buď přímo v Praze, nebo v jiném českém městě, nebo se do Prahy dostal až během studií, znají ji tudíž detailně nejenom z literatury, nýbrž také intimně ze své zkušenosti. S jejich specifickou zkušeností města (ať již vlastní osobitou, nebo „vyčtenou“ literární) bude souviset i jistá reprezentace, která je spojena neméně s jejich exulantským životem. To však nutně nemusí znamenat, že by nám Prahu zobrazovali v sentimentálním oparu vzpomínání, zároveň je zjevné, že analýzou jejich literárních děl se nemůžeme bezpečně dostat k jejich vlastním stanoviskům k tehdejšímu životu ve městě.

Z jejich tvorby přímo vyplývá, že mají jak ke své zemi, tak přímo k Praze blízko. Vztah k městu může nasvědčovat již samotný výběr Prahy a také témat, která zpracovali. Ve dvou případech máme zachycení února roku 1948, v dalším poslední poválečné dny roku 1945. Všichni jmenovaní autoři odešli do exilu po roce 1948 a věnují se obrazu Prahy.

Egonu Hostovskému byly věnovány dílčí studie, například Marii Zetové vyšla v časopise *Česká literatura*¹, nebo Vladimír Papoušek vydal novou knihu *Maxwellův démon* (2017)². Jeho židovský původ k němu v současné době přitahuje kvůli aktuálnímu zájmu o židovská studia pozornost. O tom svědčí i připravovaná konference „Egon Hostovský – literární dobrodružství českého spisovatele ve 20. století“³. I v dnešní době je stále oblíbeným českým autorem a získává mnoho ohlasu (jeho dcera Olga vydává celou edici jeho literárních děl, máme mnoho vzpomínkových knih, vznikají různá sympozia a semináře).

Zdeněk Němeček je většinou spojován s jeho žurnalistickou prací či působením v zahraničí.

Jiří Kovtun je ze všech tří spisovatelů opomíjen, alespoň dle mého názoru. Dnes jej zná málo českých čtenářů, a dokonce si jej nespojují ani s exilovým působením. Nevzniká o něm tolik literatury ani odborných prací. Nicméně jeho *Pražská ekloga* se dočkala několika vydání, takže můžeme hovořit o tehdejší oblíbenosti díla.

Téma, které jsem se rozhodla zpracovat je velice rozmanité, neboť je jej třeba propojit i s evropským kontextem. Spisovatelé z tohoto období odešli do zahraničí, snažili se

¹ URL:< <http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/aktualni-cislo>> [cit. 2017-01-04]

² Soubor studií se zabývá reprezentací objektů a událostí v literárních textech a problematikou řečových aktů. Jsou zde autoři jako Majerová, Čapek, Deml, Hostovský a další.

³ URL:< <https://uclk.ff.cuni.cz/2017/06/29/konference-egon-hostovsky-literarni-dobrodruzstvi-ceskeho-zidovskeho-spisovatele-ve-20-stoleti/>> [cit. 2017-01-04]

přizpůsobit jiné kultuře a žít novým životem. Některé prvky přebírají do své tvorby, jsou například ovlivnění i jazykem cizí země (v dílech Hostovského se do českého jazyka mísí anglická slova, přestože tvořil v češtině).

Ve 20. století naše literární kultura zaznamenala mnoho změn a některé se nás dotýkají i v současném 21. století. Obecně zkoumat spisovatele, kteří opustili Československo v roce 1948, a přesto se rozhodli být literárně činní, není vůbec jednoduché: tím, že se rozhodli opustit svou zemi, byli tehdejším režimem pokládáni za zrádce a jako takoví měli zakázán nejen vstup do země, ale představitelé režimu se snažili tyto nevhodné lidi vymazat z kulturní paměti národa (spisovatelé se neprosadili svými názory, literaturou a museli se stáhnout). Mezi ty, kteří opustili Československo můžeme jmenovat například Miladu Součkovou, Roberta Vlacha či Vladimíra Štědrého.

Pokud bychom se snažili o těchto lidech sehnat nějaké informace, mnoho bychom nenalezli. Důkazem může být i fakt, že řada literárních děl z pera jmenovaných autorů mohla vyjít někdy se zpožděním až několika desítek let.

Exilová literatura byla tehdejším režimem brána jako špatná, protože oni jsou přeci ti, kdo rozvrací režim a jsou nepřáteli Československa. Nikoho samozřejmě tehdy nezajímalo, že tomu tak být nemuselo, řada autorů se sama stáhla do ústraní a nijak se neprosazovala. Objevovali se však i tací, kteří vnášeli do svých literárních prací skryté narážky, anebo přímo svou vlastní zkušenost.

Nejvíce je to patrné hlavně v poezii, která obecně bývá velmi emotivní a citlivá. Nemůžeme samozřejmě přímo vycházet z literatury a říci: „Tak to skutečně bylo!“, ale částečně si podle této literatury a mnohdy i svědectví můžeme udělat obrázek, svůj názor si utváříme sami. Nicméně, pokud přečteme podobných textů více, jistě si to zaslouží už nějaké srovnání či hledání rozdílů a podobných prvků (případně kritický pohled). Tím se samozřejmě budu zabývat ve své práci. Nejlepší by bylo, kdybychom srovnali i dobově uznávané autory (kteří byli režimem povoleni).

U exulantů bychom přesto marně hledali nějaké literární dílo, které by oplývalo optimismem, neodkazovalo na historické události, nezasahovalo do minulosti a autor by do nich alespoň částečně nepromítl své osobní zkušenosti. Pokud studujeme literaturu, musíme se zajímat i o život autora. Myslím si, že pro toto období je to obzvlášť důležité, protože jak bychom potom mohli pochopit, že některý z jmenovaných spisovatelů nepobýval celý život v Československu? Jak bychom mohli pochopit jejich kritiku společnosti, narážky na únorové události a jejich stesk po domově?

Někteří z uvedených autorů měli velice neblahý osud a řada z nich musela dokonce emigrovat i několikrát. Celkově je možno mluvit o třech obdobích, kdy můžeme dokázat větší nárůst československé emigrace. Jedná se o roky 1938, 1948 a 1968.

Pro mou práci bude prioritní rok 1948, neopomenu se však zmínit i o roce 1938, protože zejména například u Egona Hostovského hrál také nemalou roli. Mluvíme-li o emigraci, většina lidí si ji spojí se jmény jako Josef Škvorecký, Pavel Tigrid, Ferdinand Peroutka, Milan Kundera a další. Pokud se začneme zabývat československou emigrací ve 20. století podrobněji, zjistíme, že to není ani jedno procento všech.

Většinou známe jen ta jména, která se skutečně prosadila, a přestože se politický režim snažil tyto osoby v jejich činnosti všemožně omezovat, neodradilo je to v jejich boji proti tehdejším československým politikům. Někteří to po čase vzdali, pochopili, že tento boj nemůže dostát pozitivního výsledku. Ti, co se nevzdali, se dnes objevují v učebnicích literatury a řada z nich se mohla navrátit do své vlasti. Na druhou stranu se někteří autoři sžili s novým domovem a kulturou natolik, že se již nikdy nevrátili (například Milan Kundera, Josef Škvorecký).

Může být smutno při zjištění, že příslušníci československého (nejen) literárního exilu nemohli prožít svůj život šťastně a plnohodnotně doma. V cizím prostředí se málokdy zcela aklimatizovali, museli se živit často podřadnými zaměstnáními. To vše ovlivnilo českou kulturu skrze jejich tvorbu.

Tito spisovatelé psali takzvaně „do šuplíku“ anebo, v případě vydání díla, se nemuselo vždy dostat ke konečnému čtenáři. A jistě v tom hrál roli i nedostatek peněz na jejich vydání.

V dnešní době je celkem těžké dostat se k těmto pramenům. Jak jsem uvedla výše, pokud tito autoři byli zakázáni, jejich literární dílo se dostalo pouze k těm, kteří o něj skutečně stáli. Někdy text nevyšel ani v češtině, nebo se objevil v tak malých nákladech, že je dnes jen těžko dohledatelný. Takže i když víme, že se dotyčná publikace v České republice vyskytuje, nevíme kde.

Některá díla lze vyhledat v Národní knihovně České republiky. Knihovnou, která disponuje pouze dříve zakázanými tisky, je Libri prohibiti snažící se zaplnit bílá místa české literatury. Obsahuje tisky exilových a samizdatových autorů, řadu odborných knih, které se touto tematikou zabývají a samozřejmě dobová periodika. Jiří Gruntorád se stará o to, aby se čtenáři měli možnost seznámit s těmito „zapomenutými“ autory. Sám se jako vydavatel podílel na řadě publikací o exilové literatuře.

Pokud bychom vycestovali za hranice České republiky a navštívili knihovny měst, ve kterých žili exiloví autoři, jistě bychom tam také nejedno literární dílo našli. U nás některé

dokumenty vlastní i Památník národního písemnictví, najdeme zde například Egona Hostovského. Důležitým odkazem je také skriptorium.cz, kde nalezneme databázi samizdatových a exilových periodik v jejich celé verzi.

Jelikož jsou veškeré literární texty exilových autorů takto roznesené v podstatě po celém světě, můžeme se jen dohadovat, zda neexistuje nějaké literární dílo, které ještě nebylo vydáno a nemá jediného čtenáře. Bylo by pozoruhodné na něco takového narazit. Lze to brát i jako výzvu do budoucna.

Samotná diplomová práce, bude rozdělena na několik částí. Každému z výše jmenovaných autorů a jeho textu bude vyhrazena kapitola, přičemž v jedné kapitole bych ráda nastínila politicko – kulturní situaci na našem území, která mi pro pochopení zvláště tohoto období přijde velmi důležitá. Nedílnou součástí bude i odborná část, kde se pokusím vysvětlit svou metodu poetikou města a některými autory, kteří píšou nebo se zabývají městem.

Pro svou práci jsem zvolila jako metodu výzkumu literární komparatistiku. Literární komparatistika mi v této situaci přijde jako nejvhodnější možnost, jak zjistit více o vybraných literárních dílech a zároveň po rozebrání jednotlivých textů chci udělat resumé, v němž učiním závěr mezi jednotlivými svazky.

Práce bude dále rozdělena na dva větší celky, přičemž jeden bych nazvala teoretický (metodologie, kulturní nástin) a druhý praktický (jednotliví autoři a jejich literární díla).

Ve druhé části, tedy praktické, se budu snažit uvedenou metodou na textech *Pražská ekloga* (Jiří Kovtun); *Nezvěstný* (Egon Hostovský); *Stín a jiné povídky* (Zdeněk Němeček) hledat odpovědi na své otázky, které jsem si položila a zmíním se o nich níže. Díky této metodě se v díle můžeme soustředit prakticky na cokoli, nicméně mne bude především zajímat prostředí a obrazy Prahy.

V každém ze jmenovaných děl se více či méně objevuje motiv Prahy, která se proměňuje. Díky ní chápeme i ráz příběhu, neboť v řadě z nich je právě Praha ústředním motivem, můžeme říci i subjektem.

Konečně se dostáváme k otázkám, které z předchozího napsaného textu vyplývají či byly nastíněny nebo již v minulosti predestřeny:

1) Jaký je obraz Prahy v dílech *Pražská ekloga* (Jiří Kovtun); *Nezvěstný* (Egon Hostovský); *Stín a jiné povídky* (Zdeněk Němeček) (ať už hovoříme o architektonickém hledisku, o pohledu legendistickém, nebo o obrazu Prahy jako města, kde se žije „blaze“, člověk zde najde štěstí, také s tím částečně souvisí, jaký je vztah autora k Praze)?,

2) Existují nějaké spojitosti v obrazech Prahy v dílech *Pražská ekloga* (Jiří Kovtun); *Nezvěstný* (Egon Hostovský); *Stín a jiné povídky* (Zdeněk Němeček)?,

3) Spojuje něco uvedené autory?

Komparativní metoda by mi měla v těchto otázkách napomoci, díky ní identifikuji jednotlivé prvky, které podle příbuznosti na konci porovnám, z čehož budu moci vyvodit závěr. Samozřejmě nepopírám, že během četby nenarazím ještě na řadu dalších detailů a motivů, které neopomenu zmínit.

Komparativní metoda se dá využít ve více oborech. Já ji používám v rámci literatury, ale je oblíbenou cestou i z hlediska historického či, jak dokazuje a názorně na příkladech dokládá Angelika Corbineau-Hoffmannová ve svém *Úvodu do komparatistiky*, v umění anebo hudbě. Pomocí této metody mohu podrobněji proniknout do textu a odhalit, co skrývá. Téma může poodhalit nějaké další věci, které běžnému oku čtenáře mohou zůstat schované.

Důležité budou také odkazy na jiná literární díla. Skoro v každém z výše jmenovaných textů se neustále objevují odkazy a odbočky na jiná literární díla, historické události, osoby (z literatury to bývá antika; z historických událostí první, druhá světová válka, napoleonské války; osoby převážně z řad literatury, politiky, náboženství).

Vliv a působení vždy nějaké je, protože i samotní spisovatelé jsou čtenáři, za svůj život pravděpodobně přečetli hodně literárních děl a každé z nich v jejich nitrech zanechalo určitou čtenářskou zkušenost, někdy je mohla zaujmout nějaká postava, příběh apod. Je třeba si přiznat, že sami autoři vytvářejí obraz Prahy na základě svých vlastních zkušeností a mnohdy i zážitcích, na druhém místě je pak samotný čtenář, který si informace přetváří k vlastnímu chápání, interpretaci. Ve výsledku pro čtenáře může být obraz Prahy zcela jiný (rozdíl je například, pokud autor popisuje Karlovo náměstí, které od 19. století procházelo značnou proměnou, ale čtenář si představí současnou podobu náměstí).

Mnou vybrané spisovatele pojí fakt, že opustili zemi ve stejné době, často kvůli podobným problémům, na druhou stranu tím, že se odstěhovali do jiné země, mohla se tato změna projevit v jejich tvorbě, takže ve výsledku se mohou ve své tvorbě a názorech rozcházet.

Dobrým příkladem může být tvorba Zdeňka Němečka. Němeček se snaží svou tvorbu zasadit spíše do pohledu exulanta v zahraničí, kde bojuje se svým zasazením v cizí společnosti a vyrovnáním se s nastalou situací.

Ostatní exulanté rozebírají Prahu, která se ocitá v moci komunistického režimu a člověka, který se rozhoduje, zda odejít. Pokud opustí zemi, tak jeho vnitřní boj a vyrovnávání se s faktem, že musí být vyhnanec, jestliže zůstane, tak jaké potíže tím vznikají.

Důležitá by byla i recepce díla. Jednoduše řečeno, jak jej čtenáři přijímají, chápou, co v nich zanechá. Snad by bylo zajímavé udělat širší průzkum mezi veřejností, což se nabízí jako další téma bádání pro jinou vědeckou práci.

Mezi zdroje, které bych při komparování využila, budou patřit především výše zmíněné texty, které mi poslouží jako prameny.

Dalším zdrojem je sekundární literatura, z ní nejdůležitější bude ta, která se zabývá literární komparací a samozřejmě nejrůznější antologie, slovníky a odborné publikace, které mapují exilovou literaturu. Nesmím opomenout zmínit i odborné knihy, které se zabývají poetikou města.

Cenné informace čtenář získá ze čtyřsvazkového díla *Dějiny české literatury 1945–1989*, jejichž autory jsou Petr Čornej, Pavel Janoušek a další. Vycházela jsem především z druhého a třetího dílu.

Na vzpomínku na Egona Hostovského vznikla publikace *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*, která obsahuje jak ohlasy na jeho vydané knihy, tak dopisy s přáteli a další dokumenty. Egon Hostovský je jedním z mála poúnorových exulantů, který se skutečně prosadil jako spisovatel v zahraničí.

Sborník *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí* vznikl z referátů a diskusních příspěvků, které se uskutečnily na konferenci uspořádané v roce 1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky. Jedná se o klasické literární reflexe předních českých odborníků.

Josef Kroutvor v *Potížích s dějinami* se zabývá myšlenkou demokracie. Začíná u T. G. Masaryka a první republiky, dostává se až ke komunistickému režimu, k proměnám ve společnosti a životu emigrantů.

Michal Příbáň napsal knihu s názvem *Prvních dvacet let*, která obsahuje kapitoly o českém literárním exilu let 1948-1968. Zaměřuje se především na působení časopisu *Sklizeň*, na literární život v exilu a samozřejmě se neopomíjí zmínit o politických událostech z těchto let.

Vladimír Papoušek se větší část své odborné tvorby zaměřoval na Egona Hostovského, na pojetí existencialismu a respektive moderním románem. V jeho knize *Trojí samota ve velké zemi*, si vybral tři významné české exilantské spisovatele a představuje nejen jejich tvorbu, ale přibližuje i jejich životy v Americe. Mezi již zmíněným Egonem Hostovským tu najdeme i Zdeňka Němečka.

Další důležitou knihou je *Slovník zakázaných autorů 1948–1980*, který neobsahuje pouze biografické poznámky o jednotlivých v Československu zakázaných autorů, ale

i seznam jejich literárních děl a soupis textů, jestliže přispívali do nějakého periodika, či o nich někdo něco napsal.

Téma českých exulantů bývá rok od roku oblíbenější. V roce 2015 vyšla kniha, která původně vznikla jako diplomová práce a jejím tématem bylo Rádio Svobodná Evropa. Prokop Tomek napsal *Československá redakce Radio Free Europe*. Obsahuje nejen historicko-sociální kontext, ale i počátky tohoto rádia. Více se dozvíme nejen o tomto rádiu, ale také skryté věci, které československým obyvatelům měly být zatajeny.

Se životem českých exulantů je spojeno i téma cenzury. V roce 2015 nakladatelství Academia vydalo rozsáhlou, dvousvazkovou knihu s názvem *V obecném zájmu*.

Z druhého dílu, který se zabývá léty 1938–2014, jsem si vybrala kapitoly, které zasahují do mého tématu. Práce zahrnuje nejen oblast politickou, ale i kulturní, sociální a literární.

Důležité pro moji práci jsou i publikace, které se zabývají poetikou města. Snad nejznámější propagátorkou je naše literární teoretička Daniela Hodrová. Ta nejen, že město studuje, ale i jej vkládá do svých vlastních románů. Tím literárnímu textu dává úplně jiný rozměr. Ve své knize *Místa s tajemstvím: kapitoly z literární topologie* (1994) se zabývá nejen pojetím města, ale nalezneme zde i hrad, dům a další objekty, které mnohdy čtenáři při četbě ani příliš nezkoumají. Snad nejznámějším textem od ní, které se zabývá městem je *Citlivé město* (2006). V něm se na základě svých vlastních čtenářských zkušeností a pocitů zaměřuje na město a jeho jednotlivé části – obyvatelé, podzemí, domy, architekturu apod.

Českým městským prostředím se zabývá i polská bohemistka Joanna Derdowska, která se ve své knize *Kmitavá mozaika* (2011) zaměřuje především na současnou českou městskou prózu.

Další polská bohemistka Joanna Czaplińska ve svém díle *Přidaná hodnota exilu* (2014) se zabývá přímo exilovou literaturou po roce 1968. Místy odkazuje i na druhou exilovou vlnu (1948) a vysvětluje širší kontext exilové literatury.

S tématem exilu souvisí i způsob reprezentace, na který se zaměřují autoři publikace *Jazyky reprezentace* (2012, 2014).

Poslední důležitou publikací je od Lubomíra Doležala *Narativní způsoby v české literatuře* (2014), která mi napomáhá v pochopení vyprávěcích způsobů a hledisek autora/vypravěče.

Na FF UK vznikla v roce 2011 bakalářská práce na téma únorové revoluce v dílech Egona Hostovského, Zdeňka Němečka a Lubora Zinka (Lenka Malinová, *Pohled zvenčí – tematika únorové revoluce v prózách Zdeňka Němečka, Egona Hostovského a Lubora Zinka*).

Další bakalářská práce vznikla v roce 2016 na Fakultě sociálních věd UK na téma *Kritický ohlas na poválečná díla Egona Hostovského* od Jakuba Zbořila, kde se mimo jiné zabývá i dílem *Nezvěstný*.

Snad nejčastějšími pracemi je pojetí motivu dvojníka v díle Egona Hostovského. Tím se zabývá bakalářská práce z FHS UK z roku 2016 od Marie Zetové v *Motiv dvojníka v dialogu Egona Hostovského s Dostojevským*. Dále diplomová práce z Pedagogické fakulty UK z roku 2014 od Daniely Laitnerové – *Dialog s Dostojevským v díle Egona Hostovského* a tamtéž z roku 2011 od Martiny Balcarové – *Tři podoby motivu dvojníka v české próze (Ivan Olbracht, Egon Hostovský, Ladislav Fuks)*. Poslední diplomovou práci, kterou zmíním, souvisí s Hostovského židovstvím v jeho dílech – Lenka Pánková – „*Židovství*“ v *prozaické tvorbě Egona Hostovského a Jiřího Weila ve 40.-60. letech* (1998, FF UK).

Na Zdeňka Němečka vznikla v roce 2010 na FF UK diplomová práce s názvem *Meziválečná publicistika Zdeňka Němečka* od Lenky Mottlové, která však příliš nezasahuje do mého tématu.

Jak je z předchozího textu patrné, tematika československých exulantů nabývá na síle. Studenti, ale i autoři odborných statí se snaží zaplnit bílá místa naší literatury. Chtějí, aby se osudy těchto „vyhnaných“ lidí dostaly na povrch.

Je třeba si přiznat, že práce pro mne představuje i řadu úskalí, na které musím upozornit. Píši o spisovatelích, kteří po roce 1948 opustili Československo. Jejich pohled na Prahu může být poněkud zkreslený. Jedná se většinou o odkazy na nějaké události (konec druhé světové války, únor 1948), vzpomínky a podoba Prahy, kterou ještě mají v živé paměti.

Další pravdou je, že ke zmiňované trojici nemáme žádný protikladný příklad spisovatele či spisovatelky, kteří by popisovali Prahu ze svého úhlu pohledu (jednalo by se o Prahu komunistickou? Socialistickou? Budovatelskou? Byla by realističtější, protože zde žijí?) Otázkou je, zda bychom nějaký takový příklad našli a poté, jaký obraz by to byl.

Následující práce vznikla na základě přepracování původního textu *Vidění Prahy poúnorových exulantů*. Diplomová práce zahrnovala mnohem více autorů a působila roztržitě. Chyběla zde kapitola metodologie či nějaké odborné publikace, která by pojednávala o městě jako subjektu.

V této práci jsem se rozhodla téma zúžit. Budu se soustředit pouze na tři autory, a to Egona Hostovského, Zdeňka Němečka a Jiřího Kovtuna. Zároveň bude přidána teoretická kapitola, v které se budu především opírat o odborné studie Daniely Hodrové. Výsledkem by mělo být zcela jiné pojetí literárních děl a hlavně obrazy města. Každý z autorů má jiný

pohled a mnohdy mne při četbě zaujmou i zcela jiné detaily. Zároveň si budou některá díla podobná, jak co se týče motivů, tak souvislostí.

2. POLITICKO-KULTURNÍ SOUVISLOSTI

Období po roce 1948 není pro československou literaturu dobou přívětivou. A nejenom pro literaturu, ale pro kulturu celkově. Málokteré období je totiž poznamenáno tak silným cenzurním tlakem.⁴ V oblasti literatury vycházejí především díla výchovná, připravovaná podle předem daných kritérií a pokud možno nesmějí být žádným způsobem kritická k politické situaci v zemi. Řada spisovatelů se odebírá do ústraní, a to buď útekem z rodné země, nebo se uzavírá v domácím prostředí. Poslední možností, jak publikovat doma je přizpůsobení se a pracovat na takovém díle, který komunistický režim požaduje. Ani jedna z možností nebyla pro tehdejší obyvatele jednoduchá. Málokomu můžeme vyčítat jeho rozhodnutí. Jak těm, kteří odešli a v podstatě se „sžili“ v jiných podmínkách, či těch, kteří se nevzdali svého dosavadního života a raději se podřídili nelehké době. O této době máme mnoho textů. Zjišťujeme, že některé kulturní a literární instituce se zcela mění a spisovatelé jsou z nich vyhazováni pro svůj nezájem ke komunismu.⁵

Dnes vzniká řada textů či studií, které se zabývají těmito osobními situacemi, mnohdy dalo by se říci osobními tragédiemi. Publikace různých forem obviňují některé z autorů z útěku ke komunistům, další zase za to, že na druhé donášel, jen aby sám nepřišel k úhoně. Pomocí dostupných dokumentů, korespondence a pamětí můžeme alespoň částečně zmapovat a přiblížit si tuto dobu a zamyslet se nad její atmosférou a ději, které se i skryty odehrály.

Můžeme polemizovat o tom, zda budování komunismu představovalo společenský pokrok. Sami komunisté byli o pokroku přesvědčeni a věřili, že obraz společnosti, který budují je jediný správný. Literatura, kterou zakazovali, byla v jejich očích veskrze zkažená a dostatečně nevychovala obyvatele.

Komunistická strana zabavovala tiskoviny a ovlivňovala média. Docházelo ke změnám ve vydání, byl přidělován papír jen k těm titulům, které strana schvalovala. A bohužel se tak nedostávalo, na již další knihy (i ty, které byly v edičním plánu již schváleny). Báli se totiž nebezpečných idejí a skrytých myšlenek, které mohly ohrozit jejich vládu nad Československou republikou. Pokud se některé z takových myšlenek dostaly do ostatní (především nekomunistické části) společnosti, docházelo často ke svárům a konfrontacím s tehdejší ideologií.⁶ Nehovořím tu pouze o spisovatelích. Komunisté si velice rychle uvědomili, že pokud chtějí republiku a všechny její občany ovládat, nejmocnějším

⁴ Více v *Obecném zájmu díl II.*, kapitola 6.

⁵ Více například o Syndikátu českých spisovatelů a Svazu československých spisovatelů v *Ideologie a paměť* od Michala Bauera.

⁶ Srov. TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. V Československu vyd. 1. Praha: Prostor, 1990. s. 69-70. ISBN 80-85190-00-1.

nástrojem jsou média a tisk. Personálně ideologické čistky tedy probíhaly i v divadlech, ve filmu, rozhlase a dalších institucích. Režimu nehodným lidem byl zakazován vstup do budov, o televizním a rozhlasovém programu v podstatě rozhodovala vláda, respektive Komunistická strana Československa (KSČ). Jednalo se zejména o osoby, které se veřejně netajili svým nesouhlasem s komunistickým režimem. Režim na oplátku tyto osoby považoval za škůdce národního a státního celku⁷ a jako s takovými také nakládal. V této době nejen, že nebyla přitažlivá literatura svými tématy, ale ani rozhlasové a televizní vysílání občany příliš nezabavily, protože se převážně vysílaly přenosy anebo budovatelské filmy. Díky těmto a podobným cenzorským a propagandistickým zásahům se nejen literatura, ale rozhlasové a následně i televizní vysílání proměnilo na nudnou programovou hmotu, jejímž cílem bylo udržet lid v optimální míře (kulturní) nevzdělanosti.

U nás dochází na přelomu 40. a 50. let hned k dvěma změnám. První je skončení první světové války a další je změna politického režimu. Důležité je, že literatura vychází z pohledu oficiální masy a zároveň potlačuje individualitu a kreativitu jednotlivce.⁸ Již po únorovém převratu v roce 1948 nastaly v Československu velké změny, které se týkaly i oblasti kultury. Komunistická strana brala ideové podněty ze sovětské praxe. Změny nezasáhly pouze spisovatele, ale i čtenáře. V literatuře se objevuje socialistický realismus a jsou to léta budovatelských románů a poezie.

Ti, kteří se nechtěli podříditi pravidlům, která byla nastavena, se stáhli do ústraní nebo začali působit v neoficiálním okruhu. Někteří odešli do exilu, jiní tvořili ve své domovině – ale tajně mimo publikum, v soukromí.⁹ Někteří ze země uprchli již před Němci roku 1938 a už se do vlasti nevrátili. Příkladem takových exulantů může být například Egon Hostovský. Komunistická strana považovala útěk či odchod z Československa za zradu¹⁰ a především za nedovolené opuštění republiky, což byl v tehdejší právní řádě trestný čin. Nutno také dodat, že každá zadržená osoba, která se pokoušela opouštět republiku, byla nahlížena tak, že překračovala hranice, aby se stala agentem cizí zpravodajské služby¹¹ (aniž by o tom dotyčná

⁷ Srov. KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. s. 36. ISBN 80-7277-212-0.

⁸ Srov. BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2003. s. 11. ISBN 80-7319-028-1.

⁹ Srov. JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 13-14. ISBN 978-80-200-1528-0.

¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 21.

¹¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945-1989*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešit č. 13. 2006. str. 11-12. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9.

osoba skutečně uvažovala). Avšak většina lidí, co emigrovala to neměla ani v cizí zemi tehdejšího svobodného světa lehké.

Syndikát českých spisovatelů měl ve svých řadách nejen aktivní spisovatele, tak i jiné osobnosti, které k literatuře nesporně patřili (šlo o vydavatele, redaktory, či další kulturní hybatele). V únoru 1948 se začaly v této kulturní organizaci provádět změny. Docházelo k vylučování řady spisovatelů. Všeobecně byly důvody vyloučení ze Syndikátu jednoduché a pro členství fatální: jednalo se o nenávratný politický akt bez možnosti odvolání. Řešila se celkově i budoucnost Syndikátu. Původně se měl Syndikát úplně rozpustit. Nakonec se provedlo jen několik změn v jejích řadách. Syndikát však nebyl jediným trnem v oku tehdejší vládnoucí strany. Podobné problémy měli i další spisovatelská sdružení, jako například Sdružení moravských spisovatelů anebo Kolo moravských spisovatelů.¹² Nikdo si v té době nedokázal představit, že by čistky mohly pokračovat. Avšak probíhaly i nadále a hned v několika vlnách. Během pár měsíců československá společnost a kultura přišla o řadu významných osobností, které nejen vynikali svou tvořivostí, ale zasadili se o náš kulturní vývoj. A přece byli všichni přesvědčeni, že tato situace nebude mít dlouhého trvání. Jak už to bývá zvykem, někteří členové, kteří po roce 1945 byli ze Syndikátu vyřazeni, začali po roce 1948 sympatizovat s komunisty.¹³

Čistky byly propojeny v širokém systému dalších politických opatření. Tyto akce prováděl Ústřední akční výbor Národní fronty, vzniklý již od 25. února 1948 na Ústřední radě výborů, v jeho čele byl budoucí soudruh prezident Antonín Zápotocký a za kulturu v něm seděl taktéž autor *Němé barikády* Jan Drda.¹⁴

V prvních krocích se samozřejmě českoslovenští spisovatelé snažili najít nějaké řešení či vyjednat ústupek té či oné strany. Došlo k několika schůzím se spisovateli a představiteli komunistické strany. V té době nejmocnější stranu v zemi znepokojovala jakékoliv iniciativa, cokoliv, co by mohlo poškodit jejich rozvíjející se ideologii. Jednou z klíčových věcí spisovatelské práce je svoboda slova. Tuto myšlenku však komunisté nesdíleli a docházelo tak k velkým trestům nedodržením těch pravidel, která právě tuto svobodu slova potlačovala. A to je skutečnost, který se netýkala jen spisovatelů. Především komunističtí funkcionáři si uvědomovali, že jejich ideologie musí proniknout především na školy, a tak se zaměřili na ty vysoké. Studenti měli stejný názor jako inteligence a proti vládě se bouřili. Ze strany moci

¹² Srov. KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. s. 23-25. ISBN 80-7277-212-0.

¹³ Srov. BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2003. s. 51. ISBN 80-7319-028-1.

¹⁴ Srov. JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 15. ISBN 978-80-200-1528-0.

bylo přistoupeno, k již osvědčeným čistkám – odvolávání profesorů, vyhazovy studentů.¹⁵ Samozřejmě byla patřičně poupravena výuka (kdybychom se podívali do publikací, které zpracovávají dějiny Karlovy univerzity, nestačili bychom se divit, co všechno se učilo). Největším problémem byly získané vědomosti studenta – jednalo se spíše o sovětské politické dějiny, nežli o teorii daného oboru. Dveře na vysokou školu byly automaticky uzavřené pro ty, kteří nebyli ve straně, či někdo z jejich rodiny měl vůči režimu nějaký vroubek. O zájemcích o studium rozhodovala strana. Docházelo tedy k tomu, že se řada inteligence ani nedostala na vysokou školu.

Pro spisovatele byla připravena různá školení, byli seznamováni s učením marxismu-leninismu a byl jim dán na zřetel jasný směr, kterým bylo možné vytvořit nový (ten správný) obraz světa. Záměrem bylo, aby autoři v duchu budovatelských románů a socialismu tvořili přesně zaměřená díla. Splněno bylo však jen zčásti.¹⁶ Ti spisovatelé, kteří tento návod k psaní odmítali se setkávali s častými tlaky v zaměstnání, šikanou a psychickým terorem. Ti slabší nakonec tomuto nesmírnému tlaku většinou podlehli a začali psát taková literární díla, která jim režim psát nakazoval.

Politické změny ve čtyřicátých letech způsobily naší společnosti nezvratné škody také v podobě odchodu velké části české inteligence za hranice. Celkem se tak stalo ve třech vlnách a v každé vlně najdeme několik významných osobností nejen z oblasti literatury, ale i politiky filozofie apod. Tito lidé si s sebou odnášejí svou kulturu, přicházejí do cizího prostředí a snaží se žít specifickým životem. Zamysleme se nad tím, proč vlastně exulanti opouštějí naši zemi. Většinou je to z důvodu nesouhlasu s tehdejšími politickými idejemi. Samozřejmě se to posléze může odrazit v jejich umělecké tvorbě.¹⁷ Pro mnoho z nich není pobyt v cizině vůbec jednoduchá záležitost. Přečteme-li si například povídky od Vladimíra Štědrého ze souboru *Věž svědectví*, máme pocit, že exulanté nejsou v jiné zemi pouze cizinci, ale někdy i nechtěnými příživníky. Řada z nich se snaží začlenit do nové společnosti, a pokud možno se chovají tak, aby bylo co nejméně poznat, že jsou cizinci, což není ovšem nikdy snadné.

Zmiňovala jsem se o třech vlnách odchodů. Impulz k té druhé pounorové byl, jak už jsem několikrát zmínila, zejména v politických proměnách režimu iniciovaných komunistickou stranou. Odešli tak právě jak novináři, tak i politici (Peroutka, Tigrid, Herben,

¹⁵ Srov. JANOŮŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 19-20. ISBN 978-80-200-1528-0.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 32-33.

¹⁷ Srov. KUBÍKOVÁ, Pavlína. *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí: sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24.-25.11.1999* Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky. Praha: Obec spisovatelů, 2000. s. 7.

Ripka, Zenkl, Lettrich). V jejich tvorbě, a i v reflexi této situace čteme kritiku komunistického režimu a samozřejmě s tím je spojeno i jejich vysvětlení nutného exilu ze země.¹⁸ Ani jeden z autorů, kterými se hodlám zabývat, se nijak konkrétně nevyjadřuje k politické situaci v Československu po roce 1948. Máme pouze literární díla, která se tímto tématem zabývají, ale blíže jej nepopisují, a tak by bylo nelogické podle nich posuzovat pravdivost.

Řada autorů, kteří zažili exil, začali tvořit právě z toho důvodu, aby se mohli ve svých literárních dílech a myšlenkách navrátit domů. Jediná možnost návratu byla reprezentací, tedy toho, co je již nedostižné. V tomto pojetí vzniká několik způsobů tvorby, a to poohlédnutím se za minulostí, pokusem o útěk ze současné situace a pro autory cizího prostředí do dobře známého domova. Někteří naopak sami sebe svým dílem přesvědčují, že rozhodnutí pro útěk a opuštění domova bylo to správné rozhodnutí.¹⁹ S tím souvisí i exilová literatura. V tom jsou tito autoři výjimeční. Nabízí nám zcela nové narativní způsoby vzpomínání. Zároveň se v textech objevují lyrické a sentimentální pózy, metafory. Texty často působí autenticky, nicméně nemusí to být pravda, protože se jedná se o literární fikci.

Je důležité si také rozlišit dvě v textu používaná slova – útěk a odchod. Odchod bývá založen na dlouhodobějším plánu. Člověk si před odchodem rovná pro a proti, přemýšlí nad svou další existencí a má hlavně možnost volby – zůstat anebo jít jinam. Při útěku není jiné volby, jiné možnosti. Útěk před nebezpečím je charakterizován okamžitým rozhodnutím.

Poměrně účinným nástrojem komunistického režimu na konci 40. let byla jedna ze složek tehdejšího Sboru národní bezpečnosti. Šlo v podstatě o politickou policii známou pod zkratkou StB – Státní bezpečnost. Jednou z položek náplně práce příslušníků StB bylo získat informace, a to nejen z Československa, ale předmětem jejich zájmu bylo i zahraničí a samozřejmě i emigranti.

Dalším zdrojem byli i občané, kteří se dostali do kontaktu (chtěným i nechtěným) s Stb, a kteří pod nejrůznějšími pohnůtkami „estábáků“ řekli vše. Jedním z nástrojů činnosti byly i záměrně vypuštěné dezinformace. Vrátil-li se k Rádiu Svobodná Evropa (Radio Free Europe, RFE), pak dezinformační akce směřovaly i proti němu. Jen krátký výčet pro ilustraci: rozesílání kritických dopisů vytvořené I. Správou Ministerstva vnitra na krycí adresy RFE s cílem zeslabit a zesměšnit vysílání; články do německého tisku s falešným obviněním některého z redaktorů RFE s cílem poštvat německé občany proti rádiu; jsou mapovány

¹⁸ Srov. KUBÍKOVÁ, Pavlína. *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí: sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24.-25.11.1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky*. Praha: Obec spisovatelů, 2000. s. 8-9.

¹⁹ Srov. VEBEROVÁ, Veronika, ed. et al. *Jazyky reprezentace*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2012-2014. s. 156. ISBN 978-80-87481-67-7.

pokusy o kompromitaci některých pracovníků; plány na použití kyseliny na poškození oděvů v šatnách RFE; či školáckou nezbedností prodchnutá akce StB Zápach – umístění ve studiích RFE ampulek se zapáchajícím obsahem s cílem zvýšit strach a nejistotu zaměstnanců Svobodné Evropy. Za zmínku stojí též plán umístit neškodné světelné rozbušky do toalet v budově rádia, nebo plán otrávit slánky v jídelně.²⁰ Objevovaly se i smyšlené výtisky exilových časopisů. Naštěstí často docházelo k pochybením a čtenáři většinou poznali, že se nejedná o pravý časopis – špatné ofrankování, lajdácké zpracování apod.²¹ Co se týče tématu agentů a udavačů, poukážu na povídku „Stín“ Zdeňka Němečka, kde se tímto problémem zajímavě zabývá. Člověk, který je stíhaný, ačkoliv je nevinný a nesvobodný. Tyto informace zde uvádím především proto, abych alespoň zlomkem ilustrovala prostředí a aktivity, v kterých se mohli zvláště ti aktivní emigranti potýkat. Že i fakt jejich útěku z vlasti je nemusel uchránit od aktivit bezpečnostních složek jejich teď již bývalé vlasti. Pro širší a podrobnější studium bych odkázala například na *Sešity* vydávané Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (např. sešity č. 14 a 16).

Jedno z emigrantských témat byla otázka návratu. Možností bylo hned několik, buď po zvratu režimu, anebo nejrůznějšími změnami ve stávající politické struktuře, kterou vytvořili. S tím souvisel také návrat k moci.²² Řada exulantů se také do Československa vrátila.

Exulanti se zpočátku ve svých dílech zaobírali i otázkami politiky, protože právě kvůli ní většinou odcházeli ze země. Postupem času jejich zájem o politické téma slábl a řešili spíše existenční problémy – do jaké země odejít? Kde najít práci? Co přátelé? Jak se setkat s příbuznými? Nejdůležitější však bylo sžít se se svou situací.²³

To, že někdo emigroval do zahraničí, ještě neznamenalo, že se přestal o svůj domov zajímat. Někteří lidé se přímo zapojili do politických či vojenských sil, které měly zničit komunistický režim v Praze. Dalo by se konstatovat, že emigranti neočekávali tak dlouhé odloučení a neustále mysleli na to, že by se brzy rádi vrátili zpět.²⁴ Můžeme to vidět jak v jejich tvorbě, tak i korespondenci. Často se živili podřadnou prací.

²⁰Srov. TOMEK, Prokop. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. „Objekt ALFA“*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešit č. 14. 2006. str. 60–71. ISBN 0-86621-27-8.

²¹Srov. PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let: kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. s. 48-49. ISBN 978-80-7294-282-4.

²²Srov. TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. V Československu vyd. 1. Praha: Prostor, 1990. s. 71. ISBN 80-85190-00-1.

²³Srov. PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let: kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. s. 37. ISBN 978-80-7294-282-4.

²⁴Srov. Tamtéž, s. 23.

Pro emigranta je zásadním činitelem psychická stránka vlastní emigrace. Nejedná se pouze o změnu domova, člověk může prožít i poměrně silné trauma, kterého se nemusí již nikdy zbavit. Minulost a milovaný domov se mu neustále vracejí, nové věci mu připomínají staré.²⁵

Josef Kroutvor ve své knize *Potíže s dějinami* upozorňuje, že totalitní systém není pouze o věčných zákazech, manipulaci a cenzuře, ale i o mravním společenském principu. Neexistuje zábava, vidíme pouze křeč, frašku, předstíraný smích.²⁶

Důkazem o strádání české společnosti, zvláště pak kultury, jsou majetkové poměry a fungování (v některých případech spíše nefungování) mnohých vydavatelských domů. Tento jejich stav by mohl být charakterizován slovy „neustálé nařízení a ničení a zabavování majetku“. Hlavními nakladatelstvími, která se zabývala beletristickou literaturou, se stal Československý spisovatel, který vydával přeloženou beletrii a práce literárněvědné, a Státní nakladatelství dětské knihy, kde vycházely pouze dětské knihy. Vydávat mohla i další nakladatelství, která získala monopol, například Vyšehrad, Práce, Mladá fronta, Brázda, Svět sovětů, Mír, Naše vojsko, Svoboda, Melantrich, Tvar, Orbis, Slovanské nakladatelství, Hudební matice, Národní knihovna, Umění lidu, Osvěta. Každé nakladatelství muselo předložit seznam titulů, které se chystají vydat. Seznam se následně předal ministerstvu informací, to rozhodlo, zda se tituly smějí či nesmějí vydat.²⁷ Kvůli schvalování edičních plánů, kontrolám a také přidělování papíru, se produkce řady knih prodloužila i o několik let. Tiskárny se musely přizpůsobit době a zájmu společnosti. Vydání některých knih se odložilo, protože díky politickým objednávkám se do tisku dostala jiná publikace. Na další tisky se dokonce ani nenašel papír a nebyly vytištěny vůbec.²⁸

Nemám zde dostatek prostoru, ale ráda bych se zmínila o velmi důležité emigrantské činnosti, která ovlivňovala nejen zahraniční, ale i tu československou kulturu. Zřejmě se nedá nezmínit o torontském nakladatelství Josefa Škvoreckého Sixty-Eight Publishers. Nakonec – právě u něj vyšly i některé knihy autorů, o kterých pojednává tato práce: Egon Hostovský, Milada Součková, Ferdinand Peroutka či Pavel Tigrid.²⁹ Nicméně to se již nepohybujeme kolem roku 1948, ale mnohem později. V tomto nakladatelství byla vydávána díla těch

²⁵ Srov. KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*. V této podobě vyd. 1. V Praze: Prostor, 1990. s. 131-132. ISBN 80-85190-01-X.

²⁶ Srov. Tamtéž, s. 44.

²⁷ Srov. JANOŮŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 71-72. ISBN 978-80-200-1528-0.

²⁸ Srov. JANOŮŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 74-75. ISBN 978-80-200-1528-0.

²⁹ PŘIBÁŇ, Michal. Ani to nezkoušejte“ Ke čtyřicátému výročí založení Sixty-Eight Publishers. In. *Dějiny a současnost*, roč. 33, č. 11, 2011. ISSN 0418-5129.

autorů, kteří emigrovali po roce 1968. Ovšem rozhodně je dobré zmínit alespoň ve zkratce působení Rádía Svobodná Evropa.

Jedním z důvodů, proč tato rozhlasová stanice vznikla, byl ten, že se jednalo o jednu z možností, jak působit na mezinárodní scéně, a zároveň, jak se přiblížit domovu.³⁰ Rádio Svobodná Evropa bylo důležité pro československý exil. Ředitelem československého vysílání byl Ferdinand Peroutka. Pořady na magnetofonových páscích se z New Yorku (tedy sídla RFE) posílaly do Mnichova, kde jej redakce zpracovala a odvysílala. V počátcích řídil mnichovskou část redakce Pavel Tigrid. Od 1. května 1951 pak začala Svobodná Evropa vysílat pravidelně. Zpočátku přenášeli informace převážně politické, ale postupem času se snažili o domácí média. Rádio Svobodná Evropa se začalo rozrůstat i do jiných zemí, například Rumunska, Polska, Maďarska a Bulharska.³¹ Americká vláda věděla o situaci v zemích, které byly ovládány komunisty. RFE vysílalo s podporou vlády Spojených států amerických.³² Vznikl Národní výbor pro svobodnou Evropu v New Yorku.³³ Ten financoval toto šíření od zemí východní Evropy. Dalšími aktivitami Výboru byly Free Europe Press jehož činností byla výroba a šíření tiskovin za „železnou oponou“ a Free Europe Exile Relations k zprostředkování a podpory kontaktů a spolupráce exilových profesních a politických organizací. Pro komunistické bezpečnostní složky bylo technicky náročnější rušit rozhlasové vlny, nežli odhalovat a zabavovat zásilky exilových tištěných materiálů. Ty měly přeci jen omezený náklad, a i vzhledem k obtížnosti distribuce nebyly pro ovlivňování a informovanost obyvatelstva ČSR zásadní význam. RFE lze proto charakterizovat jako jednu z mnoha „odbojových institucí“.³⁴

Jaroslav Dresler ukazuje i jiný pohled na RFE. Sám začal redigovat program Slovo a svět v roce 1947. Jednalo se především o alternativní způsob informací – mělo nahradit domácí potlačovanou kulturu. Někdy její mechanismy nebyly úplně čisté. Z počátku se mělo jednat o krátká vysílání, pouze několik minut. Objevovala se tu řada jmen z okruhu české literatury – František Listopad, Peter Demetz, Jan Čep a další. Mimo jiné do programu Slovo a svět přispíval Egon Hostovský, Jiří Kovtun i Zdeněk Němeček. O Hostovském se Dresler zmiňuje v souvislosti s jeho tvorbou v RFE jako o člověku, který znal propagandistické finty

³⁰ Srov. TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Vydání první. Praha: Academia, 2015. s. 31. ISBN 978-80-200-2490-9.

³¹ Srov. PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let: kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. s. 44-46. ISBN 978-80-7294-282-4.

³² Srov. TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Vydání první. Praha: Academia, 2015. s. 34. ISBN 978-80-200-2490-9.

³³ Srov. Tamtéž, s. 36-37.

³⁴ Srov. TOMEK, Prokop. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. „Objekt ALFA“*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešit č. 14. 2006. str. 9. ISBN 0-86621-27-8.

a při problémech se vždy ztratil z dohledu. Sám Dresler po jeho smrti o něm hovořil jen v dobrém, přestože si někdy myslel pravý opak.³⁵

Komunistický režim alespoň částečně polevil počátkem šedesátých let (1960), kdy někteří političtí vězni byli amnestováni. V 60. letech také dochází k rozvoji činnosti exilových vydavatelství a periodik směřem do ČSR.³⁶ Došlo též ke změnám československé ústavy a změně jména státu – Československá socialistická republika. Jak již název napovídá, země se nyní soustředila hlavně na socialismus.³⁷ Cenzura až do roku 1968 pokračovala v činnosti stejnou měrou. Pracovníci kontrolovali v knihách propagaci myšlenek, prací a osob, zda zde nejsou antikomunistické tendence, útoky na učení marxismus-leninismu, sledovala též postoje k náboženství a pověrám, v hledáčku bylo taktéž případné porušování státního tajemství, samozřejmě cenzurou neprošla také kritika Sovětského svazu apod.³⁸

Příhodnější podmínky dovolili, hovoříme zhruba o 70. letech, aby vycházely knihy dříve zakázaných autorů, například Milady Součkové, Jana Čepa, Egona Hostovského, Zdeňka Němečka. Díky tomu se čeští čtenáři mohli seznámit s díly jako *New York: zamlženo*, *Žhář*, *Cizinec hledá byt*, *Sedmkrát v hlavní úloze*, *Listy z vyhnanství* a další.³⁹ Některé z nich vyšly již před rokem 1948 anebo v témže roce.

Existují i příběhy se šťastným koncem, kdy se emigranti dočkají svého návratu do vlasti. Jsou propuštěni z vězení, z pracovních táborů, mohou již svobodně mluvit a dožadují se svého práva na majetek, který jim právem náleží, na kom jiném než na představitelích režimu. To se nepochybně týkalo emigrantů vnitřních (zůstali doma). Pokud bychom hovořili o vnějších (za hranicemi), tak ti samozřejmě po návratu byli vítáni jako hosté.⁴⁰ Ovšem, jak jsem uvedla výše, režim tyto návraty neoponechal bez povšimnutí a snažil se jich využít.

Dodnes zanechal rok 1948 v některých občanech následky. Řada příběhů vychází na povrch až dnes, po mnoha letech. Jedná se o ty smutné i ty se šťastným koncem. Rozhodně nesmíme zapomenout ani na ty, kteří se aktivně podíleli na vzestupu komunistického režimu a dodnes vzpomínají na dobré časy. Mnohdy ani rodina dnes netuší, jak bylo nakládáno s jejich prapředky, jak jim bylo ukřivděno. Z druhé strany jsou překvapeni i ti, kteří se dovídají, že jejich dědeček proti někomu donášel či svědčil.

³⁵ Srov. URL:< <http://cs-magazin.com/knihovna/Dresler%20Slovo%20a%20svet.rtf>> [cit. 2017-12-08]

³⁶ Srov. TOMEK, Prokop. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. „Objekt ALFA“. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešit č. 14. 2006. str. 9. ISBN 0-86621-27-8.

³⁷ Srov. JANOUSEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 3 sv. s. 22. ISBN 978-80-200-1583-9.

³⁸ Srov. Tamtéž, s. 50.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 395.

⁴⁰ Srov. TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. V Československu vyd. 1. Praha: Prostor, 1990. s. 72. ISBN 80-85190-00-1.

3. ZA POETIKOU MĚSTA

3. 1. MĚSTO

Pro mou práci bude nesmírně důležité pojetí / obraz města. Jak jsem předestřela již v úvodu, v české literární vědě se tematikou města soustavně zabývá Daniela Hodrová. Budu vycházet především z jejích knih *Citlivé město* a *Místa s tajemstvím*.

Většina postřehů Hodrovou napadá již při samotném čtení. Sama upozorňuje v *Citlivém městě* na to, že některé úvahy jsou čistě z jejího subjektivního pocitu. Můžeme tedy říci, že jiného čtenáře, či badatele, zaujme v díle něco jiného anebo si jednotlivé pasáže vysvětlí po svém. Právě proto je město zajímavé, má nekonečně mnoho možností a vysvětlení. V řadě názorů se budu shodovat s Danielou Hodrovou, nicméně najdou se i věci, o kterých se nezmiňuje.

Daniela Hodrová je pro mne odrazovým můstkem, metodickou příručkou, jak správně chápat město jako text. Každý čtenář se může zaměřit na zcela jiné detaily (například architektura, počasí, postavy apod.).

V literárních textech, které budu zkoumat, se objevuje Praha. Jedná se o dominantní město, které je již několik staletí hlavním městem českého národa. Praha disponuje několika dominantami, a proto čtení těchto textů by mělo být čitelné i pro lidi, kteří v ní nežijí.

Praha má výrazné body, náměstí či parky, ulice, podle kterých může čtenář chodit a orientovat se. Nejvýraznější je v to díle *Pražská ekloga* od Jiřího Kovtuna. Má zcela jiné orientační body než Egon Hostovský a Zdeněk Němeček a dle toho je obraz Prahy vždy jiný. Jak přiznává Daniela Hodrová, jako město si vybrala Prahu, protože zde vyrostla, a i nadále žije, má k ní vztah. Proto se předpokládá, že i mnou zkoumaní autoři mají nějaký vztah k Praze, například tu žili. Nabízí se i možnost, že pouze chtěli zaznamenat nějaké důležité události, či příběh a Praha jim pro jejich téma přišla jako nejvíc vhodné prostředí.

Daniela Hodrová sama píše, že pokud má město nějaké dominanty, tak je to pro čtenáře mnohem jednodušší, mají se podle čeho držet. Nabízí se také možnost, kdy má město půdorys labyrintu (uličky, cizinci, bloudění apod.). V moderních textech to může být patrné u popisu člověka, který přijede z venkova do velkého města a ztrácí se v něm a není vůbec zvyklý na denní ruch a velké množství lidí.⁴¹ Nejlepším příkladem mi přijde scéna v *Pantátovi Bezouškovi* od Karla Václava Raise. Výminkář Bezoušek se vypraví za svým synem do Prahy, aby zjistil, jak se mu daří. Jelikož je celý život zvyklý na každodennost

⁴¹ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 18. ISBN 80-86903-31-1.

venkova, nechápe plno věcí a koloběh města. Stává se mu, že bloudí ulicemi a nakonec uzná, že na venkově je přeci jen lépe a vrací se domů.

Na začátek je třeba si říci, že samotné město může vystupovat ve třech typech, a to: jako objekt, jako prostředí a jako postava.⁴² Praha je rodu ženského a často se o ni mluví jako o matce (měst, protože je hlavním městem České republiky), milence, hříšnici apod. Záleží, v jaké době se nacházíme a na jaké období se text vztahuje. Matka měst bude vztahována k nejstaršímu období, a je to bezesporu spojeno s mytickým proroctvím kněžny Libuše.

Tak jako může být Praha k něčemu přirovnávána, smí být užita jako kulisa k nějakému ději (např. ve městě dochází k vraždám) anebo v textu navozuje nějakou atmosféru.

Užití města do děje se objevuje již od počátku dějin literatury. Nicméně od 19. a 20. století získává na oblibě a zejména Praha je zobrazena v několika dílech pražských německy píšících autorů. O autorech, které ve svých dílech znázorňují konkrétně Prahu se zmíním níže.

V literárním textu je velice důležitý hrdina, který může být s Prahou spojen. Podle jeho nálady a pocitů se nám zobrazuje město (hrdina si balí své věci, aby mohl z města uprchnout a Praha je tichá, klidná a bez jakéhokoliv života).⁴³

Město často vypráví nějaký příběh a je spojeno s historií, má svou vlastní paměť.⁴⁴ Například v *Pražské ekloze* od Jiřího Kovtuna se ocitáme v době Rudolfa II. a Ferdinanda I., seznamuje nás s renesanční architekturou apod. Odkazuje buď na důležité historické události, které si současníci nepamatují a chce na ně upozornit, anebo přímo ukazuje, co se děje a jsme svědky historie (Kovtun popisuje poslední poválečné dny či nezapomíná na místa či stavby spojené s Bílou Horou).

Město využívá své paměti i tehdy, kdy představuje stavby, které bychom dnes již těžko hledali (mám na mysli například asanaci a židovskou čtvrť). Praha se však i rozrůstá a objevují se zcela nové čtvrti a části (Radotín, Chuchle, Smíchov apod.), někdy se proměňuje celé prostředí.⁴⁵ Je jistě velký rozdíl mezi Václavským a Karlovým náměstím dnes a například v 19. století. Když v textu není přesnější popis, ale pouze odkaz na tato dvě významná místa, tak si čtenář jistě představí dnešní podobu. Většinou se v textu pohybujeme spíše po centru, protože je významnější a také je větší pravděpodobnost, že tato místa znají i lidé, kteří zrovna nejsou rodáky. Málokdy se stane, že se ocitneme na okraji města (výjimkou je například již zmiňovaný Jiří Kovtun, který ve své *Pražské ekloze* má jak centrum, tak i okrajové části).

⁴² Srov. HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (kapitoly z literární topologie)*. Vyd. 1. Praha: KLP, 1994. s.,94. [12] s. obr. příl. ISBN 80-85917-03-3.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 96.

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 96-97.

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 101.

Text města je pohyblivý a neuzavřený. Neustále se kříží a odkazuje na jiné texty, významy a odkazy. V tom všem se objevuje subjekt – chodec, obyvatel, spisovatel – a rozpouští se v něm.⁴⁶ Jak jsem se zmínila již v úvodu práce, často se objevují v textech i odkazy na jiná díla či přímo spisovatele (citace, odkazy, parafráze apod.). Nejčastěji to najdeme u Maxe Broda, který spíše těží ze svých vzpomínek na Prahu a přátele. Dobrým příkladem je i *Praga magica* (česky *Magická Praha*) od Angela Maria Ripellina, který ukazuje literární obraz Prahy a ve svých vyprávěních neopomíná zmínit i řadu významných českých spisovatelů či osobností.

Na *Praga magica* odkazuje i v úvodu Peter Demetz, který v díle *Praha černá a zlatá* vybírá nejvýznamnější období Prahy a českého národa (Libuše, Otakarova doba, Karel IV., husitská revoluce, Rudolf II., Mozart, rok 1848, T. G. Masaryka). Demetz kritizuje právě ta literární díla, která jsou napsána cizinci (jako jsou Angličané, Němci, Američané, Italové) a zobrazují Prahu jako mystické město, které je opředeno řadou legend. Naopak čeští autoři, kteří se snaží Prahu podat ve skutečném obraze tak velký čtenářský ohlas nemají.⁴⁷

Při čtení nám v jednu chvíli mohou chodec, obyvatel a spisovatel splývat. Spisovatel musí prostředí města dobře znát, nejspíš v něm nějakou dobu pobýval, a tudíž může být obyvatel, který se prochází po uličkách a stává se chodcem.

Nabízí se nám také několik možností, jak na město pohlížet. Nejznámější jsou dva typy – pohled zdola a shora. Pokud hovoříme o pohledu zdola, jedná se většinou o chodce, který nás provází ulicemi a ze své perspektivy si všímá detailů. Pohlížíme-li shora, tak se musíme nacházet v nějaké výši (kopec, věž, okno), někdy se také nazývá ptačí perspektiva. Z tohoto pohledu máme možnost zaznamenat architekturu a nevidíme pouze jednu ulici, ale často celé město. Opět je to spojené s kněžnou Libuší a jejím proroctvím, kdy shlížela na budoucí město. Tím narážím na to, že pohled shora se vyznačuje nějakou historií města, dějinami, pádem, slávou.⁴⁸ Ke shlednutí se nabízí větší plocha a prostor, zároveň se město ukazuje v jiném pohledu.

Autoři, kteří píší o městě jsou s ním v nějakém spojení, sepětí. V Praze ožívají a zhmotňují ducha města, zrealňují fantastiku a zfantastičtují realitu.⁴⁹ Stále hovoříme o literární fikci, nemůžeme dokázat, že město vypadalo skutečně tak, jak ho autoři popisují.

⁴⁶ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 27. ISBN 80-86903-31-1.

⁴⁷ Srov. DEMETZ, Peter. *Praha černá a zlatá: výjevy ze života jednoho evropského města*. Překlad Zdeněk Hron. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2004. s. 14-15. ISBN 80-7260-104-0.

⁴⁸ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 135. ISBN 80-86903-31-1.

⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 40.

V současné literatuře se Praha mění do nových podob – fantaskních, sci-fi, obrazy z budoucnosti apod. Záleží pouze na autorovi, nakolik se mu podaří zrealizovat svou fantazii a jak moc mu čtenář uvěří.

Tento postřeh může souviset i s pohledem exulanta. Město je mu vzdáleno a on mu dává nějakou tvář. Představuje obraz, který je ukotven v jeho paměti, přestože to tak ve skutečnosti již nemusí být. Pokud exulant píše o městě a nalézá se v nějaké životní situaci, silněji vše pociťuje. Objevuje se i osobní příběh autora, větší znicotnění a zdvojnásobení.⁵⁰ Často je příběh vyprávěn v ich formě a hlavní postava nám připomíná samotného autora, mají mnoho společných vlastností. Dobrým příkladem je Egon Hostovský – *Nezvěstný*. Erik Brunner má se spisovatelem stejnou práci, židovské vyznání atd. Nicméně pokud sám autor nepřizná, že je Erik Brunner jeho alter ego, hovoříme stále jen o nějaké inspiraci či motivu.

Tím se dostáváme k dalšímu důležitému bodu. Na autory bezesporu působí i jejich vlastní četba a zážitky z ní. Můžeme tedy někdy v textech vidět prvky z jiných děl, připomíná nám to někoho jiného.⁵¹ Hostovský bývá někdy svým stylem přirovnáván k Franzi Kafkovi (existencialismus hrdinů, narušení privátního prostoru), místy psychologií postav zase připomíná Fjodora Michajloviče Dostojevského (věnuje se tomu Daniela Laitnerová v diplomové práci *Dialog s Dostojevským v díle Egona Hostovského*). Někdy se v textech objevují i pasáže, které jsou vytrženy z kontextu a textů jiných děl.

Daniela Hodrová se v textu *Citlivé město* nezabývá pouze městem jako takovým, ale zařazuje sem i nejrůznější charaktery lidí (tuláky, prostitutky, poutníky, klauny a další). Všimá si i oblečení a samozřejmě i obydlí. Dům nebo byt můžeme v literárním textu ztvárnit pomocí několika způsobů – prostor stísněné bídne existence, nebo jako útočiště. Je potřeba sledovat a hlídat proměny obydlí – útulný a poklidný domov pro spořádanou rodinu anebo neuspořádaný.⁵² Dobrým příkladem je Zdeněk Němeček a jeho povídka „Stín“, kdy se hlavní postava Pavly vrací domů po propuštění z věznice, kde to vůbec nepoznává – celý byt zpřeházen (stejně jako její život) a ona sama je cizincem ve vlastním domě. U Egona Hostovského v jeho *Nezvěstném* nemá poklidný domov ani Erik Brunner – kamna nehoří (všude chladno, není uvařeno jídlo), manželka je našťvaná a jejich vztah je na pokraji zhroucení.

⁵⁰ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 117. ISBN 80-86903-31-1.

⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 118.

⁵² Srov. Tamtéž, s. 273-274.

Dům nebo byt i určuje jasné hranice mezi cizím a intimním. Jakmile zavřeme dveře domu / bytu, tak jsme ve svém. Je to také spojeno s přítomností a minulostí.⁵³ Zavřením dveří nechávám vše za sebou a je to již minulost. Příchodem domů hovoříme již o přítomnosti. Najdeme však i příklady, kdy to vůbec nesouhlasí. V Kafkově *Procesu* se nejedná o domácí soukromí – neustále jsou tam cizí lidé, v *Proměně* se zase hlavní postava promění v hmyz a celý pokoj i byt na něj působí cize.

Důležité je, že město vystupuje v nějaké podobě. Často souvisí s pocity hlavního hrdiny. Nabízí se nám pohled shora nebo zdola. Nedílnou součástí města je i obydlí, v kterém se postavy pohybují či žijí. Musíme si všimnout, v jakých částech města se nacházíme, zda se jedná o centrum či periferii (s tím samozřejmě souvisí i výběr postav a společenských tříd). Město odkazuje i na nějakou minulost, historii, dějiny a architekturu.

Pokud bychom se zaměřili na samotné literární texty, ve kterých se objevuje Praha anebo je zde situován děj, tak jsou to zejména například pražští německy píšící autoři (Meyrink, Kafka atd.). Meyrinkův *Golem* si hraje s legendickým motivem. Dále Vilém Mrštík a jeho *Santa Lucia* (1893), kde se Praha nestává zrovna prestižním městem, ale právě naopak. Svými obrazy nám to připomíná romány Honoré de Balzaca o ztrátě iluzí, je zde plno osamocení a zkaženosti. Objevuje se zde typ mladého člověka (studenta), který má jisté dětsky naivní a snové představy o Praze, které ho později vedou k deziluzi.

Ani již zmiňovaný Karel Václav Rais ve svém *Pantátovi Bezouškovi* nepředstavuje ideální město pro život. Nicméně postava staříka celý příběh zjemňuje a čtenář se baví nad jeho myšlenkovými pochody.

Milan Kundera, který píše svůj román *Život je jinde* (poprvé francouzsky 1973, česky 1979) v Praze, čtenáře zavádí do roku 1948 a sledujeme vývoj hlavní postavy Jaromila.

Z těch současnějších autorů Prahu do svých románů zahrnuje Miloš Urban. Praha zde má několik podob, většinou si autor vybere přímo nějakou historickou dobu, do které příběh zakomponuje. Čtenář pak sleduje Prahu v období gotiky, v 19. století a židovském ghettu, v době první republiky, a i v pohledu sci-fi a nějaké možné budoucnosti. Miloš Urban je ve své tvorbě pestrý a zkouší stále nové věci.

Michal Ajvaz má také řadu literárních děl, které se odehrávají v Praze či městě – *Vražda v hotelu Intercontinental* (1989), *Druhé město* (2005), *Prázdné ulice* (2004). Jeho pojetí je dost fantaskní, ulice nejrůznějšími způsoby ožívají.

⁵³ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 279. ISBN 80-86903-31-1.

Petr Stančík taktéž popisuje Prahu v době 19. století. Jeho text *Mlýn na mumie* (2014) je plný ironie a černého humoru. Skvěle zpracovává detektivní zápletku.

V roce 2015 vyšla kniha českého autora, písničho pod pseudonymem, Greena Scuma *Nuselskej punk*. Jedná se o řadu krátkých povídek, které zachycují život v pražské čtvrti – Nuslích. Povídky působí velice věrohodně a sám autor přiznává, že některé z nich i prožil.

I Daniela Hodrová si vybírá do svých románů město. *Spatřené hlavy* (2008) jsou velmi zajímavým pokusem o zachycení příběhu hlav z pražských fasád. *Trýznivé město* (1999) je odkazem na Danta a jeho *Božskou komedii*, nacházíme se v prostorách Prahy. V románu *Komedie* (2003) se pohybujeme v okolí Olšanských hřbitovů. *Perunův den* (1994) zachycuje příběhy spolužaček v Praze. Další texty *Vyvolávání* (2010) a *Podobojí* (1991) se také odehrávají na Praze 3.

Hostovský, Němeček a Kovtun představují literárně stylizovanou podobu Prahy. Jedná se o Prahu v pohledu pouťových exulantů. V těchto jejich dílech jsou budovy a místa bez paměti, kterou ožívají. Jsou to vlastně umlčované paměti (únor 1948, květen 1945). Samotná Praha zdůvodňuje, proč jsou v exilu, nejedná se o idylické vzpomínky (spíše obrazy hrůzy). Například již název Kovtunova díla *Pražská ekloga* je zcela neidylickým románem, v němž převažuje ironie, naturalistické prvky, nebezpečí.

V krátkosti jsem se snažila alespoň nastínit jistou topologii města tedy co mne na textu bude zajímat. Samozřejmě je i důležité se zabývat narativními způsoby v díle.

Text sám o sobě může být vyprávěn několika způsoby a být prezentován z jiných úhlů pohledu. V textech pouťových exulantů povětšinou nalezneme jak přímou řeč, tak polopřímou. Samotné zkoumání přímé řeči je velice zajímavé, protože nám mnoho vypoví o hlavní postavě. Pokud začne mluvit, tak poznáme, jakého je původu, jaké má vzdělání či profesi apod.⁵⁴ Často se může objevovat nějaké nářečí či cizí slova. U Hostovského je to pan Nebraska, který užívá anglického jazyka a je tedy evidentní, že nebude českým občanem. U Jiřího Kovtuna se nám nabízí mluva hospodských štamgastů anebo vojenské posádky. Zajímavostí je, že u Zdeňka Němečka nenalezneme příliš přímé řeči, často se nám zobrazuje spíše vnitřní monolog hlavní postavy a promyšlená psychologie.

⁵⁴ Srov. DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Vyd. 2. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014. s. 23. Scholares; sv. 41. ISBN 978-80-87855-13-3.

Každé literární dílo je vyprávěno v nějakém čase. Obecně je pojmenováváme jako minulý (préterit), současný (přezent), budoucí (futurus).⁵⁵ Časy se nejrůzněji mohou proplétat. Přestože je text vyprávěn v přezentu, tak vypravěč zabíhá i do nedávné minulosti. U Hostovského se nacházíme v roce 1948, ale vzpomíná na druhou světovou válku, koncentrační tábory a holocaust. U Kovtuna se nacházíme v roce 1945, ale seznamuje nás s historií města.

Není možné, abychom dle textu posuzovali, zda má autor nějaký pohled na Prahu či vztah. Vždy se bude jednat o vypravěčský text.⁵⁶ Jak jsem se již zmiňovala, některé části textu můžeme srovnávat s autorovým životem či jeho zkušenostmi, ale vždy se nám nabízí pohled vypravěče anebo hlavní postavy.

Texty, o kterých se chystám psát obsahují mnoho expresivních prostředků. Postavy rozdílným způsobem reagují, v různých chvílích mají nejrůznější pocity. Nejvíce to uvidíme u Zdeňka Němečka, jelikož se v textu neobjevuje příliš přímé řeči, hlavní postavou je žena, která reaguje na změny, které jí v životě nastaly.

U Jiřího Kovtuna se nám často stává, že vypravěč pokládá řečnické otázky a komunikuje se svým čtenářem. Ptá se nás, co nás bude čekat a zkouší, jestli pozorně čteme. Tím jasně vidíme, že vypravěč upozorňuje na sebe, že je stále přítomen a je to pouze vypravěč, který nám může podat vše, co ví. Také záleží na něm, jestli nám vše poví. Tento typ vypravěče se nazývá rétorický.

3. 2. KOMPARATISTIKA

V poslední části, bych využila přístupu literární komparatistiky, pomocí které budu porovnávat jednotlivé texty mezi sebou. Ve stručnosti přiblížím historii tohoto postupu.

Komparativní metoda je i samostatným oborem a nazývá se srovnávací dějiny literatury. Tato metoda má velmi široké využití a dá se proto použít i na jiné obory, například v umění, filmu, historii a dalších.

Komparativní metoda se neustále vyvíjí a dnes již odborníci nevycházejí pouze ze samotné komparace, ale musí do svého výzkumu zahrnout i jiné vědní obory – psychologii, sociologii, historii, sémiotiku, estetiku a další.

Při rozboru literárního díla vystávají na povrch nějaké vztahy, díla na sebe působí – reagují, transformují, přenášejí nějaké informace, či dochází k posunu. Již jsem se zmiňovala,

⁵⁵ Srov. DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Vyd. 2. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014. s. 19. Scholares; sv. 41. ISBN 978-80-87855-13-3.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 47.

že může mezi texty docházet k nějakým odkazům, přímo se citují, a to připomíná intertextualitu. Při rozboru děl nás však postupem času mohou napadat i další věci, můžeme nalézt další postupy, které jsou ostatním neznámé.⁵⁷

Hlavním úkolem je, aby komparatista v textech našel zvláštnosti a ty reflektoval. Většinou se literární komparatistika provádí na cizojazyčných textech, a proto tu vyvstává problém v oblasti jazyka. Badatel musí dobře znát jazyk, kterým je text psaný. Může se stát, že se budou objevovat nějaké neznámé termíny, které budou mít těžko český ekvivalent.⁵⁸ Tento příklad se mé práci netýká, protože pojednává o českých spisovatelích, kteří publikovali i v češtině.

Obecně se v komparatistice užívá dvou možností srovnání – typologického a genetického. Každý badatel si může zvolit i úplně jiný charakter srovnání,⁵⁹ například v mé práci se bude jednat o obrazy Prahy v dílech poúnorových exulantů. Přičemž můžeme zjistit, jaká je role Prahy v těchto textech, zda si jsou obrazy podobné s Danielou Hodrovou, jaké se objevují orientační místa, či zda existuje nějaká intertextualita v městských textech.

Genetické srovnání potom zkoumá podrobnosti, zda jsou díla ovlivněna přímo či nepřímo a mají mezi sebou nějaký kontakt. Typologické se nezabývá kontaktem, ale spíše samotným vytvořením uměleckého díla a jeho přijetím mezi čtenáři.

Můj výběr autorů tíhne ke genetickému srovnání. Ve skutečnosti si v první řadě musíme říci, zda vybraní autoři mají mezi sebou nějaký vliv, kontakt, či spojení. Pokud něco takového vzniklo, tak je důležité vědět, čeho se to týká. Ovlivňující může být i fakt, zda se jednotlivá díla nemohla nějakým způsobem ovlivňovat, přeinterpretovat apod.

Každý badatel má jiné dělení a můžeme to vidět i v odborných knihách. Claudio Guillén v publikaci *Mezi jednotou a růzností* nabízí zcela jiné rozdělení literární komparatistiky. Dle něj se většinou vybírají kontakty či vztahy mezi autory, kteří patří do různých národních oblastí, ale mají například společné kulturní předpoklady.⁶⁰ Můžeme tak sledovat nejrůznější témata, motivy (smrt, šašek, poutník a další), či přímo styl prózy či poezie (barokní báseň, utopický román apod.).

Jestliže nemají autoři společnou národnost, měly by je spojovat alespoň nějaké společensko – historické podmínky. Pro příklad dávám literaturu doby komunismu či sovětskou (netýkalo se to pouze Československa, ale i dalších evropských zemí). V tomto

⁵⁷ Srov. TUREČEK, Dalibor, ed. *Národní literatura a komparatistika*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. s. 50-51. ISBN 978-80-7294-305-0.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 105.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 130

⁶⁰ Srov. GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností: úvod do srovnávací literární vědy*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2008. s. 70-71. ISBN 978-80-86138-88-6.

bodě může vyvstat problém v tom, že badatel musí znát kulturně-historický rámec a také jak moc působil na dobovou literaturu. Poslední možností je zpochybnění již nějaké daného pojmu, či badatel může najít nějaké úplně nové skutečnosti či data. To se však již v sobě propojuje i literární kritiku a literární teorii.⁶¹

Literární komparatistika v sobě zahrnuje i jiné možnosti výzkumu, které jsem již několikrát zmínila. Nyní se je budu snažit více rozšířit.

Velice důležitá je recepce literárního díla. Jednoduše můžeme říci, že se jedná o průběh přijetí textu. Hovoříme o čtenáři, jak literární dílo na něj působí. Jsou zde zahrnuti nejen klasičtí čtenáři (laici), ale i kritici a odborníci. Částečně to souvisí i s intertextualitou, neboť literární dílo ke čtenáři promlouvá nějakými znaky a kódy, každý čtenář to pochopí jinak a samozřejmě může tak autor působit na jiného autora. Nicméně samotná recepce literárního díla vždy pracuje pouze s reakcí kritiků a čtenářů.⁶² Často může být spojena i se sociologií, kdy se vytvářejí výzkumy četby textů dle nejrůznějších kritérií (podle věku, pohlaví, sociálního postavení apod.).

Díky četbě máme možnost pochopit daný text, který můžeme dle naší čtenářské zkušenosti propojit s jinými.⁶³ Právě proto se nám často může stávat, že texty nám představují zcela jiná díla a máme pocit, jako bychom to již někde četli. Jsou literární díla, která v paměti zůstanou více a jiná méně.

Jan Mukařovský, slavný český strukturalista, rozlišuje mezi uměleckým dílem jako artefaktem nebo symbolem jako estetickým objektem. Dle něho umělecké dílo není stálé, záleží na čase, prostoru, sociálním prostředí, mění se aktuální umělecká tradice, tím se mění i estetický objekt, jenž v podvědomí členů daného kolektivu odpovídá materiálnímu artefaktu, výtvoru umělci. To znamená, že jinak vezme francouzský čtenář Škvoreckého *Zbabělce* než český, který si tuto dobu prožil.⁶⁴ Obecně to ale nemusí vždy platit. Když dneska vezmeme do ruky *Nezvěstného* od Egona Hostovského, tak nás zcela jistě zaujme autorův styl a napětí románu. Někdy tedy nezáleží na době, ve které dílo vzniklo, ale často nás ovlivňuje i samotná autorova originalita. Jsou autoři, kteří budou vždycky čtení, jako například William Shakespeare, Emile Zola, Dostojevskij a další.

⁶¹ Srov. GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností: úvod do srovnávací literární vědy*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2008. s. 76-77. ISBN 978-80-86138-88-6.

⁶² Srov. TUREČEK, Dalibor, ed. *Národní literatura a komparatistika*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. s. 199. ISBN 978-80-7294-305-0.

⁶³ Srov. CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2008. s. 42. ISBN 978-80-86903-78-1.

⁶⁴ Srov. TUREČEK, Dalibor, ed. *Národní literatura a komparatistika*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. s. 199. ISBN 978-80-7294-305-0.

Pojem intertextualita má hned několik definicí, záleží, na jakého odborníka se obracíme. V roce 1966 přišla Julia Kristeva s termínem intertextualita, dle ní je každý text sestaven z mozaiky citátů, tyto texty vstřebává a transformuje v jiný text.⁶⁵

Čteme-li nějaké literární dílo, je zcela běžné, že si můžeme povšimnout nejrůznějších odkazů anebo přímo citací na nějaké literární dílo. Čtenáře tento poznatek upozorní, že autor mohl díky jinému autoru dostat inspiraci, pohnutku k napsání díla či pozná, že citovaný autor je jeho oblíbeným spisovatelem, tudíž na něj odkazuje. Nemusí se však vždy jednat o krásnou literaturu, pokud si vezmeme veškeré odborné texty či práce, tak se to v nich citacemi jen hemží. Často se nám může také stát, že si intertextuality nemusíme všimnout hned po prvním přečtení a je potřeba přečíst text víckrát.

Komparatistika v sobě zahrnuje i tematologii. Tematologie však nezahrnuje jen obecně téma textu, ať už poetického či prozaického, ale také motiv, mýtus, situace, typy postav, scény, prostor, obrazy. S tím souvisí i má volba práce – zachycení obrazu Prahy, čili města. Každé literární dílo se odehrává v určitém prostoru.

Městský typ prostoru většina čtenářů zná, ať už okrajově či důvěrněji. Městský prostor je vytvořen architekty a urbanisty. Avšak v literárním díle se obraz města podobá mýtu, je figurou, která evokuje, manifestuje, jeho obraz nevyjadřuje ani tak samotné město, jako spíš globální vztah člověka k městu. Pokud ve městě bydlíme, sami vidíme, že město samo je dějištěm, divadlem, které vypráví příběhy, které se mnohdy stanou inspirací pro nejednoho autora.⁶⁶ Při četbě textů o městě je také na čtenáři, jak velkou má představivost a jak moc se dokáže vžít do reálií města. A pokud dané místo zná, tím lépe, alespoň jím představovaný obraz má realističtější tvary. Město samo o sobě má nepřehledně mnoho možností, jak jej zobrazit, například v konkrétní historické epoše.

Nemusí se však vždy jednat o prostor města, zajímavý je také prostor domu, bytu. Na první pohled se může zdát zvláštní postavit celý román na uzavřeném prostoru, kde se veškerý děj odehrává uvnitř, ale možná právě proto je přitažlivější. Například u Jarmily Glazarové *Vlčí jámy* lze sledovat počínání hlavní hrdinky. Jak již název díla napovídá, v jámě, ze které je mnohdy těžko znovu vyjít na povrch a zároveň většina děje se odehrává v domku, což čtenářský zážitek ještě umocňuje. Otázka prostoru a uzavřenosti je v tomto díle to hlavní.

⁶⁵ Srov. GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností: úvod do srovnávací literární vědy*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2008. s. 256-266. ISBN 978-80-86138-88-6.

⁶⁶ Srov. DERDOWSKA, Joanna. *Kmitavá mozaika: městský prostor a literární dílo*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011. s. 41-42. ISBN 978-80-87053-57-7.

Přestože jsem už zčásti nastínila problémy, které při bádání nastávají, ráda bych je ještě shrnula, aby bylo zřejmé, jaké to jsou.

Největší problém nastává u samotného výběru komparovaných textů, protože zde může dojít k jazykové bariéře. Je proto na místě, aby si badatel zvolil takové texty a autory, jejichž jazyk zná, zajímá se o danou problematiku a zároveň zná i společensko-historické reálie, neboť je důležité znát okolnosti ohledně vzniku díla, což znamená nepřečíst pouze dané texty, určené k porovnání, ale i další nezbytnou literaturu. Pro můj výběr bylo nejvhodnější užít českých autorů, nicméně tato volba překračuje i české hranice. Řada autorů se rozhodla odejít do ciziny, a proto je mé téma i multikulturní (v dílech je někdy vidět i působení cizí kultury).

Jazyková bariéra může znemožnit překlad literárního díla, zvláště pokud se jedná o odborné texty, každý vědec může užívat svou vlastní terminologii, pro kterou v našem jazyce nemusí existovat ten správný ekvivalent, proto je lepší nechávat tyto pojmy v původním jazyce a snažit se alespoň čtenáři přiblížit, oč jde, jinak by se také mohlo stát, že dojde k nepochopení či jiné interpretaci.

Na první pohled je zřejmé, že ke komparovaným literárním textům nestačí badateli pouhých několik málo přečtení, ale je důležité, aby texty rozebíral, všímal si i maličkostí, ověřoval si skutečnosti, dával si pozor, zda literární text neobsahuje intertextualitu a pokud ano, tak o koho se původně jedná – někdy je těžké tento bod zjistit a mnohdy se nakonec ukáže, že text již přeinterpretovává jiný text, který je přeinterpretovaný.

Výhodou je, že pokud něčemu nerozumíme, tak si najdeme odpovědi na náš problém a tím pádem si alespoň rozšíříme své pole zájmu, což nám v budoucnu může být prospěšné.

Pokud se odebereme cestou zájmu o tematologii v daném literárním díle, měli bychom se i přesto nadále zabývat okolnostmi vzniku, působení autora na jiného autora apod., až poté v centru našeho zájmu stane prostor, téma, postavy a další subjekty.

Přestože jsem komparatistické studie čerpala převážně ze zahraniční literatury, máme i několik našich českých badatelů, které se tímto oborem zabývají.

Česká republika nestojí mimo uvedený rámec, protože zde existuje Ústav české literatury a komparatistiky v rámci Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Karlova univerzita není jedinou institucí v Čechách, která nabízí ke studiu toto odvětví, například Filozofická fakulta na Masarykově univerzitě v Brně má přímo obor literární komparatistika, dále Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Západočeská univerzita v Plzni, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Slezská univerzita v Opavě.

Na poslední ze jmenovaných akademických institucí však není instruován samotný obor, ale jednotlivé předměty, které se komparatistikou zabývají a spadají pod obecnou literaturu.

Pokud bychom se ptali po významných jménech, můžeme zmínit Miroslava Červenku, který se zabýval převážně českou literaturou, ale spojoval i některé své studie s estetikou, například *Bude literární věda exaktní vědou?* Další významní literární badatelé jsou Felix Vodička, *Francouzské impulzy v české literatuře 19. století*, Václav Černý *Až do předsíně nebes*. Dále Zdeněk Hrbata, žijící a působící na FF UK a jeho dílo *Filistři a umělci*, Petr A. Bílek – *Hledání jazyka interpretace*, Oldřich Král, *Umění čínského románu*, Aleš Haman – *Kontexty a konfrontace*. A ještě uvedu Vladimíra Novotného – *Eseje o ruských spisovatelích*, který působil na univerzitě Pardubice.

4. EGON HOSTOVSKÝ

Egon Hostovský se narodil 23. dubna 1908 v Hronově a zemřel 5. května 1973 v Montclair – New Jersey. Hostovský se dostal do Prahy kvůli studiím. Po gymnáziu začal studovat na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, později na Filozofické fakultě ve Vídni. Stejně jako hlavní postava jeho románu *Nezvěstný*, i Egon Hostovský pracoval od roku 1937 na ministerstvu zahraničí. Jeho cesty od roku 1939 byly především spojeny s jeho nutnou emigrací, kterou musel podniknout kvůli svému židovskému původu. Po druhé světové válce se v roce 1946 vrátil do Československa. Nicméně jen na krátký čas, protože v roce 1948 musel podruhé emigrovat. Od roku 1949 se pak natrvalo usadil v zahraničí. V roce 1932 získal cenu od nakladatelství Melantrich, v ten samý rok cenu hlavního města Prahy a v roce 1936 státní cenu. Jako jeden z mnoha dalších byl členem Syndikátu českých spisovatelů.⁶⁷

Fungování Syndikátu českých spisovatelů blíže popisuje Josef Hiršal ve své vzpomínkové knize *Vínek vzpomínek*. V roce 1945 se předsedou této organizace stal František Halas, významný český básník. Během války se Syndikát postaral o některé české spisovatele. Snažil se je krýt před pracovním nasazením. Po válce však přišly problémy. Docházelo k očistě od kolaborantů a byly ustaveny komise, které posuzovaly činnost spisovatelů za války.⁶⁸ Tím došlo k docela jinému fungování, než pro jaký Syndikát vznikl.⁶⁹

Egon Hostovský byl čteným spisovatelem, což dokazuje nejen fakt, že bylo vydáno množství jeho beletrie, ale jeho tvorba byla přeložena do několika jazyků. Sám psal v češtině, a tak vždy jeho díla musela být přeložena, aby se mohl prosadit v i zahraničí, což byl někdy problém – některá česká slova nemají přesný význam v anglickém jazyce, a proto překladatel neměl lehkou práci. V této kapitole se budu zaměřovat na román *Nezvěstný* (Toronto, 1955 a dále vyšel i norsky, švédsky, portugalsky, anglicky, arabsky). Některé informace ohledně jeho tvorby v Americe jsem čerpala i z *Literárního dobrodružství českého spisovatele v cizině anebo O ctihodném povolání kouzla zbaveném* (Nový domov, Toronto, 1955, v roce 1970 měl vyjít i u nás, ale kniha byla zakázána).⁷⁰

V *Literárním dobrodružství českého spisovatele v cizině anebo O ctihodném povolání kouzla zbaveném* se seznamujeme s Hostovského životem, ale z jeho pohledu. Začíná svým dětstvím, seznamuje nás s prostředím, ve kterém vyrůstal, i s problémy v rodině, které je

⁶⁷ Srov. BRABEC, Jiří et al. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 150. Jednojazyčné odborné slovníky. ISBN 80-04-25417-9.

⁶⁸ Srov. HIRŠAL, Josef. *Vínek vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Rozmluvy, 1991. s.168. ISBN 80-85336-00-6.

⁶⁹ Původně se jednalo o protifašistickou odbojovou organizaci, která chtěla mít dozor nad kulturním oborem.

⁷⁰ Srov. BRABEC, Jiří et al. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 150. Jednojazyčné odborné slovníky. ISBN 80-04-25417-9.

postihly. Je důležité si uvědomit, že Egon Hostovský byl ovlivněn židovskou tradicí, která se také promítla do jeho tvorby.

Dětství Hostovského mu umožňuje opěrný můstek pro jeho další vyprávění, ve kterém se dostáváme až k jeho činnosti v zahraničí. Toto vyprávění je pro mne důležité, neboť Hostovský nás seznamuje s tím, jak vlastně docházelo k tisku knih v zahraničí z pohledu cizince a exulanta. I Milada Součková si ve svých dopisech Jindřichu Chalupeckému stěžuje,⁷¹ že její knihy se příliš nevydávají, a naopak Egon Hostovský je oblíbený. Nicméně z Hostovského vzpomínek víme, že to neměl jednoduché ani on a co víc – Hostovský měl problémy i s anglickým jazykem, který neuměl a musel se proto s americkou společností sžít se vším všudy a naučit se jazyk sám od začátku. Celý text je psán v ich-formě, tudíž nás skutečně autor přesvědčuje, že se jedná o jeho vzpomínky, které mají reálný základ. O vzniku *Nezvěstného* se zmíním v následující podkapitole.

O Egonu Hostovském vyšla řada textů a literatury. O část jeho tvorby se postarala i jeho dcera Olga Hostovská, některé jeho dopisy a články o něm máme v Památníku národního písemnictví v Praze. Výtisk *Nezvěstného* (2011), z kterého vycházím, sama připravila. Hostovský se i v emigraci věnoval psaní. Velmi brzy zjistil, že pokud chce vydávat své texty v rodném jazyce, bude potřeba jejich překladu, aby dosáhl většího věhlasu. Ani po tomto zjištění se však Hostovský nevzdal češtiny a raději si sehnal vždy vhodného překladatele/lku.⁷²

Jak jsem se už zmínila, Hostovský opustil Československo celkem dvakrát. První exil mu určitě zachránil život, neboť po něm šlo i Gestapo, kdežto druhý jej ušetřil velkého strádání, možno říci i vězení. Nicméně, o plno věcí přišel či se jich musel vzdát. Největší ztrátou je jistě živý kontakt s češtinou – přestože stále udržoval korespondenci s přáteli, doma příliš nehovořili česky, protože se oženil v cizině. Navíc opustil Československo po roce 1948, pamatoval si češtinu tak, jak se v této době užívala, proto některé „novější“ texty mohou působit zastarale. Sám Hostovský přiznává, že mu chyběly Čechy, Evropa i mluvená čeština, nicméně za svůj „handicap“ nemohl.⁷³

⁷¹ . WÖGERBAUER, Michael a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Vydání 1. Praha: Academia, 2015. 2 sv. s. 1071. ISBN 978-80-200-2491-6.

⁷² Srov. KUBÍKOVÁ, Pavlína. *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí: sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24.-25.11.1999* Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky. Praha: Obec spisovatelů, 2000. s. 57.

⁷³ Srov. KAUTMAN, František. *Návrat Egona Hostovského: Mezinárodní vědecké sympozium o životě a díle Egona Hostovského – Hronov 21. – 23. května 1993*. Praha: PROTIS, 1996. s. 46–47.

Problém, se kterým se potýkal ne jeden autor v exilu, byl tedy jazyk. Nejenom, že řada autorů neuměla jazyk země, do které se přestěhovali, ale řada z nich zůstala stále věrna jazyku mateřskému, tedy češtině.

Musíme si uvědomit, že Hostovský měl velké problémy s vydáním svých textů. Jeho snem bylo proniknout na evropský trh a zároveň dostat svou literaturu i k českým čtenářům. Když už to vypadalo, že přijdou příhodnější časy, přijely do Československa v roce 1968 ruské tanky a normalizace zhatila plány na vydání Hostovského děl.⁷⁴

Jiří Pistorius napsal stat' s názvem Česká literatura a otázka světovosti, přičemž vůbec nezmínil Egona Hostovského ani v českém či světovém měřítku. Hostovský na tuto skutečnost reagoval dopisem adresovaným přímo Pistoriusovi: „*Mě opravdu znovu (nějaký čas jsem si to nemyslel) bolí, že literární našinci mě vědomě či nevědomky vylučují z cechu českých spisovatelů, že jsem v jejich očích někdo mimo jejich kruh. Kdybyste ve své stati v Roku můj osud v cizích literaturách prohlásil za omylnou shodu náhod, nebyl bych tak dotčen. Ale Vy jste na mne zapomněl, protože nejsem z českého kruhu. A mě to mrzí a není to spravedlivé, i kdybyste mi to „vyloučení“ vysvětlil jako poctu.*“⁷⁵

Egon Hostovský byl za celý svůj život považovaný za českého spisovatele, ačkoli polovinu strávil v zahraničí. Přestože své texty psal v češtině a následně je nechal přeložit do cizích jazyků, stále věřil, že bude sklízet úspěchy za svou literaturu převážně v Československu. Proto se dá pochopit jeho reakce na Pistoriův text – když jej nezmínil jako českého spisovatele, měl alespoň jako světového.

Jiří Pistorius odpověděl na toto nařčení dobrým způsobem. Napsal úvodní studii do knihy *Padesát let Egona Hostovského*, pojmenoval ji „Příslib splátky na dluh“. Ze studie je patrné, že Pistorius nebere Hostovského jako českého spisovatele, ale jako autora evropského formátu.⁷⁶

Egon Hostovský se snažil sledovat situaci v Československu. Udržoval kontakty se svými přáteli a nejvíce ho pobouřilo, pokud někdo urážel exulanty a sám zůstával v Československu. Takovou reakci si můžeme přečíst v knize *Z dějin českého myšlení o literatuře 2: „Literární noviny pověřily Jana Pilaře, aby se vypořádal se spisovatelem v exilu. V dlouhém článku z 29. října s titulkem Zradit – znamená zahynout objevuje Jan Pilař, že čeští spisovatelé v exilu pracně shánějí finanční základnu pro své publikace, a za druhé, že*

⁷⁴ Srov. PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu: Egon Hostovský, příběh spisovatele dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2012. s. 128. ISBN 978-80-87481-91-2.

⁷⁵ Tamtéž, s. 92.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 94.

jejich tvorba je teskná, tragická a často beznadějná.“⁷⁷ Poté Hostovský nejen čtenáře seznamuje se samotným Pilařem, ale představuje spoustu příkladů, proč Pilařovo tvrzení není pravdivé, až dochází k závěru: „*Celý rozdíl mezi chudou literaturou exilu, smutnou a rozteskněnou, a mezi oficiální literaturou domácí, optimistickou po vzoru sovětském a roztančenou po vzoru kozáčka. Ta bujará literatura sice vychází v statisících s podporou strany a vlády, ale ohoří z ní duše i rozum, pokud ji vůbec kdo čte.*“⁷⁸ *Stat'* byla napsána v roce 1955, tedy ve stejném roce, jako vyšel *Nezvěstný* (1955). Hostovský se zastává exulantů a celé české literatury, která vznikla v zahraničí a zároveň přiznává, že se vůbec nejedná o tragickou a beznadějnou tvorbu, nýbrž často mnohem kvalitnější než ta v Československu.

Egon Hostovský se znal i s Grahamem Greenem.⁷⁹ Dokonce v roce 1948 tento spisovatel pobýval i v Praze. Sám vzpomíná: „*Jednou mě navštívil v hotelu spisovatel Egon Hostovský, který byl zaměstnán na ministerstvu zahraničí. Seděl na mé posteli a vykládal mi, jak se s nimi odpoledne loučil ministr Masaryk. Při vyprávění plakal a dopili jsme mou whisky. Za několik dní byl Masaryk mrtev.*“⁸⁰ Citováno z doslovu *Nezvěstného* od Vladimíra Papouška.

Obecně by se dalo říct, že se v Hostovského románech se objevují hrdinové, kteří jsou povětšinou osamělí, vyhnanci, neustále jsou vystavováni nějakému dramatickému jednání, přemýšlí o povaze svého vlastního bytí. Egon Hostovský ve svých dílech z druhého exilu často myslí na domov, který se stává vzpomínkou a symbolem. Domov, ke kterému všechny cesty zarostly, a není možnost vrátit se zpět.⁸¹

4. 1. NEZVĚSTNÝ (1955)

Román *Nezvěstný* je špionážním a komplikovaným románem. Objevuje se zde hned několik postav, sledujeme jejich osudy a příběhy. V pozadí vyprávění se ocitáme v roce 1948 v době února. Nikde v textu nesledujeme přímo únorový převrat, jsou zde pouze náznaky anebo odbočky na historické události, ale přímými svědky nejsme.

⁷⁷ PŘIBÁŇ, Michal, ed. *Z dějin českého myšlení o literatuře: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001-2005. 4 sv. Dokumenty; sv. 2. s. 96. ISBN 80-85778-34-3.

⁷⁸ Tamtéž, s. 98.

⁷⁹ O ovlivnění Grahamem Greenem a kritickým ohlasem Hostovského díla se více zmiňuje Jakub Zbořil v *Kritickém ohlasu poválečného díla Egona Hostovského* (2016).

⁸⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V *Mladé frontě* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 258. ISBN 978-80-204-2434-1.

⁸¹ Srov. KAUTMAN, František. *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. 1. vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1993. s. 129. ISBN 80-85212-24-2.

Egon Hostovský bývá často kladen vedle Franze Kafky, protože oba mají ve své tvorbě podobná témata. Mirko Tůma napsal do *Skutečnosti*⁸² svůj čtenářský zážitek (přestože oficiálně je rok vydání *Nezvěstného* 1955). Nejprve se snaží vysvětlit to, proč přirovnává Hostovského k Franzi Kafkovi – dle něj jde hlavně o stejné uchopení času a prostoru, oba vidí stejné hlubiny a zažívají závratě. I tak v obou máme možnost vidět rozdíly, Tůma Kafkovu úzkost shledává v přenášení atmosféry na člověka, kdežto u Hostovského je to z člověka na prostředí. Dále se zabývá Hostovského tvorbou a končí právě románem *Nezvěstný*: „*Lež, falešné naděje a ještě falešnější sny proplétají se v Hostovského románu jako spleť plamenů. Padá na vás tíživá atmosféra pražských ulic, jež jakoby se styděly za slunce rozpalující jejich dlažbu; cítíte, jak se hovor mění v šepot, obava v úzkost a úzkost v zoufalství.*“⁸³

Nezvěstný skutečně neoplývá příliš pozitivním nádechem. Právě jak únorové období, tak společenská situace tomu ani nedávají prostor. Celým dílem prostupuje strach, je vidět, že lidé si dávají pozor na to, co dělají, komu co říkají. Jak píše Tůma, všudypřítomná je i lež, neboť ta patřila mezi hlavní vlastnosti komunistické doby. Nakonec jsme svědky, že každý je hlídán a kontrolován a o všech víme vše, ale přesto nám to nepomáhá vidět blíž do situace.

Egon Hostovský se ve svém *Literárním dobrodružství* zmiňuje o počátcích vzniku a tisku *Nezvěstného*. Román *Nezvěstný* se ve Spojených státech stal oblíbeným literárním dílem. Svědčí o tom již fakt, že vyšel ve dvou vydáních, přičemž jedno bylo v kapesním formátu nákladem čtvrt milionu výtisků. Na první pohled se to dá považovat za úspěch, nicméně nikdo nezná již pozadí, ve kterém román vznikal, hlavně hovoříme-li o spolupráci s nakladatelstvím Viking Press a kapesním vydáním v nakladatelství Bantam Books.⁸⁴

První nakladatelství kupodivu přijalo *Nezvěstného* i po pouhých 15-ti stranách. Mělo to své výhody, protože nakladatel byl ochoten dílo vydat ještě před tím, než jej Hostovský měl napsané. Mohl se tak naplno věnovat psaní, protože nakladatelství mu již dopředu poskytlo i finanční odměnu. Hostovský byl přesvědčen, že této možnosti se mu dostalo díky jeho předchozím románům. Pravda je však taková, že o vydání tohoto románu se spíše postaralo americké Ministerstvo armády, námořnictva a letectví. Jednalo se spíše o vliv státní podpory do toho, o co je politický zájem. K nim se dostala synopse a jelikož se jednalo o téma politické, chtěli jej do své knihovny. Protože nakladatel věděl, že má již předem vyjednaný odběr, rozhodl se román vydat. Ohledně druhého, kapesního vydání to bylo složitější. Jeden

⁸² TŮMA, Mirko. Hostovského *Nezvěstný*. In *Skutečnost*, roč. 5, č. 9/10, 1953.

⁸³ TŮMA, Mirko. Hostovského *Nezvěstný*. In *Skutečnost*, roč. 5, č. 9/10, 1953.

⁸⁴ Srov. HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině: (aneb o ctihodném povolání kouzla zbaveném)*. 2. vyd., v nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1995. s. 123., [8] s. il. Spisy Egona Hostovského; sv. 12. ISBN 80-85913-13-5.

z majitelů Bantam Books byl Hostovského dlouholetým přítelem a chtěl mu vydat knihu, bohužel stejného názoru nebyl ředitel podniku. Hostovského přítel se odhodlal k malé lsti. Když se ředitel chystal do letadla, bral si s sebou obvykle i nějakou četbu, proto mu Hostovského přítel na letišti předal román *Nezvěstný*, protože s sebou žádnou knihu zrovna neměl. Nakonec změnil svůj názor a kniha mohla být vydána v kapesním formátu.⁸⁵

Jaroslava Blažková se přidala i s jinými autory ke vzpomínkové knížce *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu* se svými čtenářskými zkušenostmi. V roce 1968 se jí do Bratislavy díky jejímu kolegovi dostaly do ruky dvě knihy od Egona Hostovského – *Všeobecné spiknutí* a *Nezvěstný*. Z její četby vyzdvihuje Hostovského hraní si s pamětí nejen svou, ale i čtenářovou. V textu se objevuje úzkost, tramvaje, plakáty, průjezdy, pachy, a napětí. V lidech, kteří tuto dobu zažili, či rok 1968, to vzbuzuje vzpomínky. Díky psychologické próze má skvěle postavené podmínky pro strhující příběh.⁸⁶

Ve druhé kapitole jsem se zabývala literaturou tohoto období. Hostovský si vybírá jednu konkrétní historickou událost, od které se odvíjí celý příběh. Nicméně jedná se pouze o inspiraci, hlavním motivem je zápletka hledání nezvěstného Pavla Krále a napětí. Nemůžeme přímo určit, která z postav je hlavní a nejdůležitější, protože postupem času je jich hned několik. Důležitá je určitě postava Erika Brunnera, kterou celý text začíná. Postupem času však od něj autor upouští a objevují se další. Pavel Král vystupuje v celém textu, ale skoro nikdy jej nemá možnost čtenář vidět fyzicky – vždy se jedná o vyprávění o něm, o dopis od něj apod. Jednou se postava zhmotní, a to až ke konci, kdy se objeví na americkém velvyslanectví, nicméně ani tehdy nemáme hlubší popis. Právě Pavel Král je oním nezvěstným, po kterém pátrají nejen jeho přátelé, ale i policie a vláda.

Důležité místo v textu zaujímá i postava Stanleyho Johnsona z Nebrasky. Rodilý Čech, který se odstěhoval do Ameriky, neustále hledá svůj ztracený kufr. Žádá o pomoc snad všechny postavy v textu. Na jednu stranu jsou jednotlivé příhody úsměvné, na druhou to svým způsobem oddaluje napětí a vyřešení problému s Pavlem Králem. Na panu Johnsonovi je znát, že je již cizincem. Pletou se mu slova a často užívá i anglických. V celém díle je jich několik, která se v různých situacích opakují, pro představu: to be exact, you see, lot of fun, sure, right, straight, you said it, nice country, lovely man, souvenirs, story, spill the beans, nice boy, i'm

⁸⁵ Srov. HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině: (aneb o ctíhodném povolání kouzla zbaveném)*. 2. vyd., v nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1995. s. 123-124., [8] s. il. Spisy Egona Hostovského; sv. 12. ISBN 80-85913-13-5.

⁸⁶ Srov. ŠTURM, Rudolf. *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1974. s. 88-90.

sorry, if you don't mind, mister, fun, mister, kloset, pleasure, straight, outlaw, strange, suitcase, son of a bitch, anyhow, clever boy, help, a sure enough, tired, trouble, sick, i understand, cross my heart, funny situation, business, avenue, closet, lady. Pokaždé působí zmateně a nešťastně, protože nikdo mu vlastně nedokáže poradit, kde se jeho kufr skrývá.

Oldřich Borek je zarytý žurnalista. Sám to nemá ve své domácnosti jednoduché. Má několik dětí a manželka je neustále pryč – hlavně v noci. Poté se dozvídá, s kým vším spala a pokaždé ji to odpustí. Celý román má čtenář pocit, že tato postava není záporná, nicméně na konci zcela změní svůj charakter – odmítá komunismus i svou ženu.

Margareta Pollingerová pracuje na americkém velvyslanectví. Sama hovoří anglicky a umí trochu německy. Žije sama, nicméně několikrát je v textu zmíněno, že se jedná o velice krásnou, inteligentní a nadanou ženu, která se nejednomu muži zalíbí. Jako jedna z mála je kladnou postavou a snaží se pomáhat každému, kdo její pomoc potřebuje – nejvíc Pavlu Královi.

Příběh *Nezvěstného* se odehrává v Praze během únorového převratu. Máme možnost zde vidět práci tajných služeb, které marně hledají „nezvěstného“ Pavla Krále. Erik Brunner, který pracuje na Ministerstvu zahraničí, vstupuje do Komunistické strany a doufá, že díky tomu pochopí svůj život a dokáže jej uchopit. Bohužel se mu to nepodaří, a i on je vtažen do hledání nezvěstného. V knize jsme svědky všeho možného sledování, člověk je vystaven režimu, podřízen moci a musí se řídit jasnými pravidly. Nejedná se pouze o Pavla Krále, později se dozvídáme i osudy dalších postav, které jsou podřízeny kontrolám, výsledkům a jiným akcím. Nic nesmí být skryto, nikdo nesmí mít žádné tajemství.⁸⁷

Román *Nezvěstný* je rozdělen na devatenáct kapitol. Je vyprávěn er-formou. Hned v první kapitole se alespoň zčásti seznamujeme s hlavní postavou Erika Brunnera, který pracuje na tiskovém oddělení na Ministerstvu zahraničí (stejnou práci vykonával i Egon Hostovský). Nacházíme se v době února 1948 v Praze, Brunner je členem Komunistické strany. Vše začíná cestou Erika do práce:

„Erik se podíval na hodinky. Bylo za pět minut osm. Další tramvaj číslo 1 pojede za sedm až deset minut, cesta od Masarykova nádraží do Černínského paláce potrvá dvacet pět minut. Ne, nepříjde pozdě, nebo aspoň ne příliš pozdě.“⁸⁸

⁸⁷ Srov. PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: člověk v uzavřeném prostoru*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1996. s. 113–115, [16] s. obr. příl. Profily; 4. ISBN 80-86022-02-1.

⁸⁸ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 9. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

Každý den si kupuje noviny, v kterých se objevují velké titulky pobízející k práci, Brunner čte komunistické Rudé právo a liberální Svobodné hlasy. Ukazuje to aspoň na to, jak společnost v této době fungovala – podpora práce, dělnictva, prezidentovy názory na Východ a Západ apod.

Brunner vzpomíná na rok 1944, kdy měl být jako Žid přepraven do koncentračního tábora. Zaměstnán byl v Černínském paláci, vrátný hlídal příchody a odchody.

Stejně jako Jiří Kovtun, který si uměl s čtenářem pohrávat, co se týče napětí, koná tak i Egon Hostovský, který ukončuje kapitoly s napětím. Již od první kapitoly je čtenář připraven na napětí, které s každou další stupňuje:

„Co nejvíc Erika trápilo, když ho odvážel úřední vůz z Černínského paláce do ministerstva vnitra, nebyla ani obava z dr. Matějky, jako výčitky bdělého vnitřního hlasu, jenž neúprosně konstatoval, že Erik volky nevolky a přes všechno logické sebekonejšení nedokáže „citově uznat“ rozdíl mezi policejním předvoláním z let německé okupace a tím dnešním.“⁸⁹

Brunner se po celou dobu snaží vypořádat jak se svým současným působením ve straně, tak i se svou minulostí, která se několikrát v textu objevuje. Daniela Laitnerová ve své práci píše: *„Hostovský se soustřeďuje na vykreslení aktuálního stavu, přítomnosti – hrdina žije teď a tady, tímto okamžikem. Minulost je u postav často zamlžená a nejasná, budoucnost naopak neočekávána, jen pasívně přijímána. Hrdinové se často pokoušejí o analýzu své přítomné existence, jen velmi málo mluví o své minulosti, podávají o sobě jen velmi stručné informace.“⁹⁰* V podstatě v *Nezvěstném* se pohybujeme v přítomnosti, ale pomocí nejrůznějších příběhů a odboček se dostáváme i k minulosti. Díky tomu poznáváme blíže hlavní postavy a dozvídáme se o nich další informace. A samozřejmě u každé z postav je budoucnost nejistá. Brunner později nebude vědět, zda má zůstat v Praze či uprchnout, i Pollingerová zvažuje svůj další budoucí život. Většina postav stojí na rozcestí a musí si sami vybrat svou budoucí život. Jiné to zase po celou dobu příběhu táhne jedním směrem – pan Johnson anebo žurnalista Borek:

⁸⁹ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 24. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

⁹⁰ LAITNEROVÁ, Daniela. *Dialog s Dostojevským v díle Egona Hostovského*. Praha, 2014. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlova, Katedra rusistiky a lingvodidaktiky. Vedoucí diplomové práce Radka Hříbková. s. 6.

„[...] a kdy byl s posledními pražskými židy předvolán do transportu smrti. Ale tenkrát, právě před čtyřmi roky, to přece byly chvíle předsmrtného potu, když s kufrem v ztuhlé pravici a s hubeným rancem na zádech se plížil touž alejí do blízké barákové stanice [...].“⁹¹

Erik má za úkol najít Pavla Krále a zjistit o něm co nejvíc informací, neboť Král je podezřelý ze špionáže. Vidíme, jak moc se lidé v této době (únor 1948, komunistické období) dokázali přetvařovat a využívat svých přesvědčovacích, někdy donucovacích schopností – bývali milí a přátelští, pokud jim člověk vyhověl. Pokud se tak nestalo, tak lidé brzy zjistili, jak velkou moc mají úřady. I Erik pozná, jakou má moc, neboť sám je ve straně a nosí na svém oblečení označení komunistů – pro některé lidi to bylo i výstražným znamením.

Erik Brunner se musí seznámit s diplomatkou Pollingerovou, která Královi pomáhala, aby se vrátil zpátky do Ameriky za svou schovankou Janou (ta je těžce nemocná a nakonec umírá, aniž by se mohl Král s ní rozloučit).

V textu máme i příklady prostředí, ve kterém postavy žijí, jako například i byt manželů Brunnerových, který se nacházel na Žižkově. Manželka Olga se s Králem znala a byla do něj zamilovaná. Manželé žili ve špatné době, neměli ani na dřevo, aby si alespoň mohli zatopit. Olga nežila spokojeným životem:

*„Život poslední let, měsíců a týdnů byl s ní pojednou zabedněn v této místnosti, přecpané nábytkem, jen zřídka vytopené, s prázdnou spíží, s neposlušnými kamínky a s věčnou ohrožeností v týle. Strach byl tentam a paní Olga si pojednou uvědomila, že dveře této klece nejsou zamčeny.“*⁹²

Přestože by domov měl být útulný a oplývat rodinným životem, v případě Brunnerových to tak není. Nejen, že v domě je chladno a netopí se, ale není ani jak připravit jídlo. Všechny tyto okolnosti vedou jejich manželství k záhubě. Samotná oblast Žižkova není zrovna nejprestižnějším místem k bydlení. Manželé se navíc museli tísnit pouze v jedné místnosti. Atmosféra bytu a tísnivosti odpovídá citovému rozpoložení manželů:

⁹¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 10. ISBN 978-80-204-2434-1.

⁹² HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 40. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

„Žižkovský byt manželů Brunnerových měl sice dva pokoje, ale z nich pouze jeden obytný. Druhá místnost byla skladiště nábytku majitele domu. [...] A tak jediná místnost, v níž Brunnerovi žili, představovala kuchyni, ložnici, jídelnu a pracovnu zároveň. [...] V tomto bytě, s výhledem na dvorek s rozbitými bednami a sudy a na oprýskané zdi činžáků, mohl člověk pohodlně sedět i ležet, nikoli však chodit.“⁹³

Další kapitola nás zavádí do rodiny Oldřicha Borka. Borek má rodinu, můžeme se tedy domnívat, že jde o milující a plnohodnotnou rodinu. Bohužel i v této rodině to tak nebylo. Borka trápili ženiny nevěry a v celé domácnosti vládl chaos. Manželka celý den spala a žila hlavně v noci, navíc Borek byl velmi žárlivý. Kupodivu rodina Borkových měla daleko lepší bydlení, než komunistický Brunner. Jednalo se o bytovou politiku a šlo hlavně o „převzetí“ majetku. S podobným příkladem se setkáme i u Kovtuna (*Pražská ekloga*), tam zase naopak Němci berou byty Židům (po konce války je znovu dostávají, pokud již nežijí, tak přebírají Češi):

„Borkovi měli prostorný byt na periferii v moderně vybaveném činžáku a dosud se nepodařilo závistivým ani zoufalým záškodníkům, vybaveným legitimacemi různých politických stran, vyštvat z domu rodinu tohoto lehkomyšlného novináře bez legitimace.“⁹⁴

Pátá kapitola nás seznamuje s postavou Margarety Pollingerové, která je americkou diplomatkou. Chce za každé situace pomoci Královi, aby mu bylo dáno vízum do Ameriky. Král se tam chce vrátit, protože tam má svou schovanku Janu (je dcerou Kapouna, za války sloužil nacistům, později komunistům) těžce nemocnou. Pollingerovou máme celý román spojenou s fialkovou vůní, která omamuje Brunnera a neustále tak na ni myslí:

„Zachumlán v podušky a v ústřížky úsměvných vzpomínek vonících fialkami, dal se unášet pamětí a představami až na práh spánku, zatímco vedle něho choulila se Olga zimomřivě do sebe a trudných úvah.“⁹⁵

⁹³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 33. ISBN 978-80-204-2434-1.

⁹⁴ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 41. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

⁹⁵ Tamtéž, s. 83.

„Slečna Pollingerová mu otevřela a vítala ho slovy i úsměvy tak srdečně nenucenými, jakým již dávno odvykl. Malou, zšeřelou předsíňku, v níž odložil klobouk, zimník, rukavice a šálu, zaplavila známá fialková vůně.“⁹⁶

Postava Pollingerová je vždy usměvavá, koketní a krásná, zřejmě jako fialky, kterými neustále voní. Jedná se o ženu, která za každé situace chce pomoci, a nakonec pomůže i Brunnerovi.

V šesté kapitole se nacházíme ve vinárně U terče, kde se Ondřej Borek setká s Erikem Brunnerem a dozví se celý životní příběh Pavla Krále. Po odchodu z podniku se Erik procházel zamlženou Prahou a přemýšlel nad tím, jak je krásné, že již nemusí nosit na kabátě Davidovu hvězdu (místo toho má teď komunistický odznak). Zase zde máme odkaz na minulost. Stala se mu nepříjemná věc, v tuto hodinu nebylo obvyklé procházet se po městě, a proto jej zastihli strážníci. V parku na Karlově náměstí se Erik zasní, tak moc, až jej ze snění probírala veřejná bezpečnost, aby se legitimoval. Policisté se hnedka zalekli, když zahlédli komunistický odznak a omlouvali se. Zamlžené město má podobu Erikových myšlenek, které nejsou zcela čisté a konkrétní, spíše v nich tápe. Erik je opilý a přemýšlí nad minulým životem a porovnává jej se současným:

„Byla velice vlháká noc s čvachtavým blátem a větrným šepotem v šedé temnotě liduprázdných ulic.“⁹⁷

„Pozadí tvořilo kamenné moře Prahy v černokněžném chalátu noci. Blízké kulisy odraných keřů promítaly na plátno temnot vidiny volné přírody. Kdokoli z herců mohl osvětlit a na spřežení paměti přitáhnout k Erikovi kteroukoli čtvrť Prahy nebo odskočit za keř mezi hory a údolí vzpomínek.“⁹⁸

Před čtenářem se často objevuje motiv divadla. Vystupují zde herci, anebo hlavní postavy potkávají obyvatele, kteří nosí masky. Město vystupuje na povrch často v noci, je zamlžené, pod tíhou tmy. Není se čemu divit. Právě prostředí města souvisí s emocemi

⁹⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 103. ISBN 978-80-204-2434-1.

⁹⁷ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 75. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

⁹⁸ Tamtéž, s. 76.

postav. Výše jsem poukazovala na noční procházku Erika, který se toulá k domovu, přemýšlí o minulosti, je opilý a mnohdy před ním vystupují obrazy, které nedávají příliš smysl.

Celý Králův případ je zahalen tajemstvím. Jak jsem již předestřela, Král je oním nezvěstným a nemáme možnost se s ním v textu potkat. Objevuje se zprostředkovaně pomocí dopisů, spisů či vzpomínek od jiné osoby:

„Podívej se, Matějko, vyskytuje se člověk, který nemá tři rozměry, ani lidskou tvář, žádné vlastnosti obyčejného pozemšťana, ani žádný běžný cíl. Ten člověk existuje jen v dvojích spisech. Jeden spis o něm máš ty a druhý, jistě odlišný, mají Američané. Na konci obou spisů je otazník.“⁹⁹

Brunner se musí zase sejít s Pollingerovou, ale na schůzku přišel i Gerard Morgan. Sešli se ve Vršovcích, v Estonské ulici. Erik se přiznal ke všemu, co má za úkol a co již zjistil. Tím samozřejmě získává i informace z druhé strany, zejména ohledně Kapouna a jeho dcery, který se momentálně skrývá u Borka. Několikrát se v textu dozvídáme, že Erik se skutečně nejčastěji pohybuje po městě v noci:

*„Tak honem pane Brunnere, jste přeci znalec noční Prahy – či nejste?
Bar Eldorado, Vršovice, Estonská ulice.“¹⁰⁰*

Celý příběh se již zamotává, protože nikdo netuší, kdo koho udal a kolik toho o sobě lidé vědí. Borek se dozvídá pravdu o Kapounovi a jeho dceři, že se ji za peníze v podstatě musel vzdát. Zároveň Borek získává dopis od Krále, tudíž alespoň na okamžik je čtenář přesvědčen, že existuje.

Nyní se dostáváme k důležitému datu – 21. února, 1948 a Praha se dostává do jiného obrazu:

„Co se vlastně děje? Proč je celá Praha zaplavena policií a ještě ošumělými civilisty s placatými čepicemi na hlavách a s puškami na ramenou? Co znamená a jaký bude mít důsledek včerejší rezignace československých nekomunistických ministrů? Proč a na jak dlouho jsou uzavřena letiště? Jezdí vůbec vlaky? Má se zůstat doma, nebo se smí chodit po

⁹⁹ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 99. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

¹⁰⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 105. ISBN 978-80-204-2434-1.

*Praze? [...] Co to pokřikují pochodující hloučky a davy dělníků a studentů v ulicích? Jsou to jen nějaké demonstrace, či už otevřená revoluce – a proti komu?*¹⁰¹

Všichni jsou zmatení, netuší, co se děje, a tak si každý jen klade otázky, na které se jim nedostává odpovědi. Situace se vyostřuje, údajně demokratičtí politici podali demisi a komunističtí chtějí po prezidentovi, aby demisi přijal a navrhl novou vládu – komunistickou. Celé město je v pozdvižení. Do ulic chodí i lidé, kteří se spíše zdržují doma – staří i mladí. Jeden novinář Pollingerové oznámil, co se venku děje:

*„Ozbrojení dělníci z Prahy a z předměstí se srocují na Staroměstském náměstí. Bude k nim mluvit ministerský předseda Gottwald.“*¹⁰²

V proudu revoluce musí Pollingerová vyřešit Krále. V tento den se rozhodla k němu jet, ale bylo to nemožné, protože ulice byly plné lidí. Zde je vidět, jak moc musela být zoufalá:

„Nezamýšlejíc nic určitého, oblékla se do kožichu, opustila vyslanectví a dala se na pochod starou Prahou, kam jen vzdáleně dozníval jekot a halas z hlavních pražských tepen.“

*Do úzkých ulic padal sníh a slečně Pollingerové připadala zátiší chudobných pekařských a hokynářských výloh i skupinky zakřiknutých usmrkanců stavějících sněhuláků jako nějaký idylický anachronismus. [...] Nepotkávala mnoho lidí. Tato ztichlá část Prahy jako by teď byla útočištěm jen dětí a starců. Děti se brodily sněhem, prošlapávající pěšinky k svým hrám a sněhovým panákům, a stařečkové a stařenky, zahleděni smírně k zemi, belhali se pokojně za vábením velkého, moudrého ticha svých domovů.“*¹⁰³

Všude nebyl rozruch, našly se i ulice, které žily poklidným každodenním životem a možná zde obyvatelé ani netušili, co se v centru děje. Zatímco v jiné části města se bouří kdekdo, v tichých ulicích dělají obyvatelé to, co každý den. Nenechávají se ničím rušit. To samozřejmě překvapuje Pollingerovou o to víc.

¹⁰¹ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 150. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

¹⁰² Tamtéž, s. 151.

¹⁰³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 152. ISBN 978-80-204-2434-1.

Pollingerová není Češka, a proto ani nerozumí lidem, co volají. Navíc obyvatelé nerozumí ani jí. Málokdo v té době rozuměl angličtině.

Alois Kapoun se skrýval před policií, nicméně bylo vyraženo, že se ukrývá u Borka a oba dva měli být souzeni. Bohužel policie oba postřelí:

„Marně se Kapoun dovolával spravedlnosti, marně za něho československá komunistická strana intervenovala. [...] A v Praze až do dnešního dne ho neskrýval před zlobou měšťáků žádný komunista, nýbrž liberální český novinář Oldřich Borek. Neboť i v komunistickém táboře jsou lidé spravedliví a stateční, kteří radostně vítají očistný vítr těchto historických chvil.“¹⁰⁴

„Šli. Zastavovali se a proplétali se mezi křiklouny v jízdě dráze a mezi zakřiknutými na chodnicích. Sníh padal stále hustěji a šero houstlo. Nemluvili. Nikdo nemluvil v pražských ulicích, každý buď mlčel v odloučení, nebo řval v davu. A pochodující i mlčící, všechny ty lidi s maskami, jež jim nasadila historická chvíle hroucení, obcházely ozbrojené hlídky. Náhle do mráкотně hlučného panoptika zazněl hlas tlampačů: „Lide pražský, teprve teď kráčíš ke svobodě. Slyš slova svého nejlepšího přítele – ministerského předsedy Klementa Gottwalda.“¹⁰⁵

Počasi se opět přizpůsobovalo okolí. Stejně, jako Pollingerová a konzul Arnesen se museli proplétat davem, tak začíná i více sněžit, což vede k většímu chaosu a nepřehlednosti. Celá scenerie se mění v divadelní hru, kde lidé se pohybují po pódiu, jsou v nějakých převlecích a maskách. To vše z nich dělá nastalá doba. Jsou takovými figurkami, které dělají přesně to, co je od nich vyžadováno. Máme zde vlastně dva příklady – jedni řvou a křičí a druzí se přizpůsobují a jdou s davem a mlčí (možná ze strachu), jsou jako v mráкотnosti. Kolem obou těchto skupin se seskupuje ještě ozbrojená hlídka, která se snaží zajistit pořádek. Dav představuje panoptikum (voskové figuríny, figurky, divadelní loutky), které oslovuje silný hlas ministerského předsedy. A předseda volí přátelská a přesvědčivá slova.

Erikovi nevadilo, že jsou u moci komunisté, myslel si, že právě odted' budou jen světlejší zítřky. Věřil v to. Začalo to již tím, že manželé Brunnerovi získali třípokojevý byt.

¹⁰⁴HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 185. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

¹⁰⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 157. ISBN 978-80-204-2434-1.

A tím se zlepšuje i jejich vztah. Manželka Olga s tím příliš nesouhlasí, protože moc dobře ví, jak se v této době dostávají byty – po někom:

„[...] křivdy prvních revolučních chvil budou napraveny, že období hádek, zmatků a bezvládní je trvale skončeno a po nekonečném provizoriu, naplněném vyčkáváním, nečinností, nedůvěrou a zlobou, nadejde nyní doba velkého sbratření, doba důvěry i sebedůvěry, nekončící slavnost radostné práce a jejího spravedlivého ohodnocení.“¹⁰⁶

Erik musí však utéct, i když má vidinu světlejších zítřků, přestože poslední dny neměl s manželkou dobré vztahy, nakonec ona i Pavel Král ho zachrání. Je dopraven na Šumavu, kde má přejít hranice a usadit se v zahraničí. Až se doba trochu uklidní, tak se chce vrátit ke své manželce.

Každé postavě se na konci zcela změní život. Borek byl střelen a ležel ve Vinohradské nemocnici, s nikým nemluvil, a tak si každý myslel, že oněměl. Jeho mlčení má své důvody. Chystá se k něčemu velkému a dodává mu jisté odhodlání. Jak jsme mohli vidět výše, u promluvy k obyvatelům od Gottwalda, řeč má moc, a proto si ji Borek šetří na důležitý okamžik. I u něj došlo k řadě změn, většina jeho kolegů vstoupila do Komunistické strany, dokonce i jeho žena Irena. Nicméně Borek byl tajným členem strany a nikdo o tom nevěděl.

Pollingerová odcestovala na dovolenou do Ameriky, aby zde našla Pavla Krále.

Přes vleklé popisy děje, které mi však přišly pro pochopení celé zápletky i díla důležité, jsem se snažila ukázat jak obraz Prahy v roce 1948, tak i tehdejší společnosti. Praha se nám barví spíše do šedých tónů a temnoty. Z tohoto prostředí někdy vylezou i sluneční paprsky, což alespoň částečně poukazuje na lepší časy a dodává to jistou energii.

Lidé k sobě nebyli upřímní, všude byla jen lež, přetvářka a skoro pokaždé každý myslel jen na své dobro. Málokdy člověk našel někoho, komu mohl věřit, svěřit se mu se svým problémem, a to samozřejmě můžeme vidět i na několika příbězích postav. Brunner se se vším svěřuje Borkovi a netuší, že vyzrazuje tajemství, za které mu později hrozí postih. To samé však můžeme říct i o Pollingerové, která ač nechce, tak uvěří Erikovi. Nakonec, i když se komunisté dočkají doby, kdy konečně můžou naplno vládnout, Erik se nedočká těch dobrých časů, jak si myslí, musí opustit manželku s pocitem, že se nejspíš nikdy nevrátí a zároveň operuje s myšlenkami, že se možná Olga vrátí ke Královi. Král se konec konců

¹⁰⁶ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 215. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

nestihne vrátit včas do Ameriky a nezastihne již svou schovanku živou – přichází tedy o to nejcennější.

Celý román provází široká dialogičnost, díky které vystávají na povrch charaktery postav. Mnohdy se zde objevují rozsáhlé příběhy a postavy užívají i vnitřních monologů.

Z textu je patrné Hostovského jazykové ovlivnění cizinou, a to vidíme na postavě pana Johnsona z Nebrasky, který si již nevzpomíná na všechna česká slova a pletou se mu do přímé řeči anglická slova. Otázkou je, zda to Hostovský neudělal záměrně, chtěl snad tak lépe vystihnout postavu Johnsona?

U Johnsona z Nebrasky se nám nabízí ještě jeden pohled, a to podoba emigranta, který se vrací do své země. Nikdo mu nerozumí a on sám je ztracený, hledá marně svůj kufr a v podstatě žádná z postav není schopná mu pomoci. A co víc, ani nechtějí.

Celý román se odehrává během několika málo dní a v měsíci únoru. V tomto čase je zima již trochu na ústupu, nicméně v textu jsou zde neustálé odkazy na nevlídné počasí, zimu, vlhkost, sníh apod.

„Mžilo. Dotěrná vlhkost padala z popelavých plachet nízkého nebe a drala se vzhůru z blátivých kaluží a z poborcených hranic špinavého sněhu podél chodníků. A mezi zakaboněným únorovým nebem a uplakanou zemí fičel mrazivě bodavý průvan.“¹⁰⁷

V textu se objevuje řada antropomorfních metafor. Hodně působí i roční období – zima, únor, je málo světla a neustále fouká vítr či padá sníh.

Již na první stránce nám autor dává najevo, že tenhle román nebude oplývat radostí a humorem, ale bude i nadále v takovéhle duchu. Nicméně najdou se i příjemnější pasáže:

„Tramvaj právě projížděla alejí poblíž Pražského hradu a na okamžik cárem mraku se prodralo k zemi slunce a dolehlo něžně k dlažbě jako veliký pták s rozepjatými plavými křídly.“¹⁰⁸

V ukázce vidíme celkové naladění románu. Po většinou se nacházíme ve tmě, stísněných prostorech, šedi a neostrých konturách. Občas se objeví světlo, které je buď

¹⁰⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 7. ISBN 978-80-204-2434-1.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 10.

přírodní (slunce, paprsky) anebo umělé (svítlna, lampa apod.). Z těchto se objevuje nejen pozitivnější naladění, ale také jisté teplo v tomto pošmournu.

I přes to ošklivé a nevlídné počasí se našla malá skulina, která dovolila slunci rozsvítit den. Obecně paprsek anebo světlo je také důležité v románu sledovat. Jelikož se většinou pohybujeme po večerech (přeci jen v únoru se i brzy stmívá a déle rozednívá), tak nám světlo poskytují pouliční lampy či například baterky policistů. Vždy to souvisí s nějakým odhalením či překvapením. Svědčí to o jistém utajení a odhalení. Pohybujeme se venku – na veřejnosti a nepřesvědčuje nás to o jistém soukromí:

„Pojednou sebou škulbl, uskočil ke zdi domu a přitiskl se na ni, neboť z protějšího chodníku slyšel hlas vyslance Hulky. [...] Od Borka je dělila noční chumelenice. Sotva postřehl na ořízce tmy pod pouliční svítlnou jejich komíhavé siluety.“¹⁰⁹

Nejen, že je tma, a tudíž zhoršená viditelnost, ale ani husté sněžení tomu nepomáhá. Borek vidí v dálce pouze nějaké siluety, ale nemůže rozpoznat, o koho se jedná. Opět zde máme hru se světly a stíny, se zhoršenou viditelností, která přináší neostré kontury. Vzápětí ale slyší pravdu o své ženě, že ho podvádí a on jí to trpí.

„Pojednou celé jeho tělo ztuhlo leknutím a známý strach zaťukal kostlivcím ukazovákem na komoru srdce: kdosi mu vrhl do tváře oslnivé světlo ručním reflektorem a hlas, jakým vládne jen nebezpečný strážce bezpečnosti, krákavě se rozkřikl. [...] Reflektor se náhle sklonil a ústa toho, jenž vládl světlem, varovně zahuhňala do ucha policejního kolegy.“¹¹⁰

Druhý příklad je ze setkání Erika s policisty, kteří se jej snažili k ránu legitimovat. Světlo odhaluje (policisté vidí Erikův odznak a ví, s kým mají čest) a zároveň je na první pohled zřejmé, že jeho vlastníci mají jistou moc – disponují světlem, které neznámým lidem dává tvář. Zase zde i vidíme moc hlasu – nebezpečný strážce bezpečnosti, krákavě se rozkřikl. Moc hlasu ale postupně slábne, když se dozví, že chtějí legitimovat komunistu, ze strachu začne huhňat.

¹⁰⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 175. ISBN 978-80-204-2434-1.

¹¹⁰ HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 78. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

Posledním důležitým bodem je i loučení Erika Brunnera s Prahou. Hostovský pro obrazy Prahy užívá hojně metafory. Mlžný baldachýn nad Vltavou je malý obláček, který se vznáší nad řekou. Vztyčené prsty můžeme chápat jako věže, kterých je Praha plná, pěsti chrámů zase jako kupole a střechy významných kulturních památek, droboučkým hemžení je myšleno davy pohybujících se lidí. Zase nám zde svítí slunce, které znamená obrat k lepšímu, milosrdenství, změnu.

„Malátné postavy se plouhaly šerem chodeb Černínského paláce jako on. Skrytě se uchechtnul komusi, kdo chváta. [...] Ale venku svítilo slunce na odraté stromoví a lesklé střechy. [...] Zastavil se až u Hradu. Opřel se o vlhkou zeď a hleděl na Prahu. Na její paláce v perlicím se vzduchu, na mlžný baldachýn nad Vltavou, na vztyčené prsty a pěsti chrámů, na podloubí, na droboučké hemžení v ulicích. Bolest necítil, ale pro slzy přestal vidět.“¹¹¹

V Černínském paláci se Erik dozvídá, že nejspíš budou pro něj zlé časy a musí zmizet. Právě proto na cestě z budovy potkává malátné postavy, které ho již nezajímají, protože řeší mnohem důležitější problém, řekněme i existenciální – zda zůstat ve městě a pokračovat ve své činnosti, či se zachránit od pronásledování a utéct za hranice. Na druhou stranu ho přepadá i strach, zda se dokáže o sebe postarat Olga. Naštěstí tu zase vidíme naše světlo (slunce), které krásně svítí a možná právě znamená naději na nový život. Zároveň se nám naskytá první pohled z ptačí perspektivy. Celé město má pod sebou a vidí vše jako na dlani. Není mu smutno, ale slzy v očích má.

Erik Brunner stojí a hledí na město, je v podstatě na pomezí a neví, pro co se rozhodnout.

„Tak teď vidím Prahu naposledy v životě! Tohle je útěk, žádná obyčejná cesta! Ani Olgu už nikdy neuvidím. Nikoho ze svých kolegů, nikoho ze starých přátel, nikoho...“¹¹²

Nakonec se přeci jen rozhodne pro odchod, ačkoliv jeho žena věří, že se vrátí, tak Brunner moc dobře ví, že je to již navždy.

¹¹¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 204. ISBN 978-80-204-2434-1.

¹¹² Tamtéž, s. 211.

Egon Hostovský v *Nezvěstném* hojně využívá motivů ročního období a celkově počasí. Již na první stránce románu tak udává celkový ráz díla – šero, tma, mráz, sníh, mlha. Tyto aspekty nejsou nikdy spojeny s ničím pozitivním, postava vždy zažije něco nepříjemného (dochází k odhalení, dozvídáme se pravdu, získáváme informace. Druhý příklad je světlý a spojený s pozitivním naladěním románu – slunce, lampa, paprsky, svítlna apod. Většinou je to spojené s nějakou změnou a i mocí (vzpomeňme na policisty a legitimování Brunnera).

Román je celkově na informace velmi bohatý od získávání informací o druhých, tak i sám o sobě. Z výpovědí hlavních postav známe i jejich minulost, každá z nich má nějaký příběh.

Další důležitou věcí je hlas, který symbolizuje moc. Nejprve se nám představuje v hřmotném hlasu Gottwalda, poté i u policistů, kteří vyžadují legitimování (v zápětí si to rozmyslí). Protiklad je Borek, který ačkoliv je žurnalistou, tak se na konci románu úplně odmlčí, protože moc dobře ví, jak velkou moc má hlas a šetří si ho na příhodnou dobu.

Důležité je také zmínit divadelnost a s tím souvisí i hra. V celém textu se objevují davy lidí, ale i osob, se kterými je manipulováno, často se chovají jako figury (které jsou ovládnuty), anebo se chovají dle potřeb doby. Motiv hry představuje Borek, který se po celou dobu románu schovává a přetvařuje za někoho jiného (nikdo netuší, že je sám komunistou) a nakonec dokáže i po několika dnech nemluvit, aby dosáhl svého vítězství. Pavel Král si naopak se čtenářem hraje na neviditelného – po celý román s ním nejsme fyzicky v kontaktu, ale dozvídáme se o něm spoustu informací.

V neposlední řadě je třeba zmínit Johnsona z Nebrasky, který celým dílem prostupuje jako cizinec, kterému nikdo nepomůže najít svůj kufr a zároveň dává celému dílu určitý odlehčený ráz.

5. ZDENĚK NĚMEČEK

Pouňorový emigrant Zdeněk Němeček se narodil 19. února 1894 v Josefově a zemřel 7. července 1957 v Mnichově. Jeho literární činnost byla velice bohatá. Němeček nepsal pouze prózu, ale i divadelní hry, přispíval též do několika časopisů v Československu (*Cesta, Lumír, Lidové noviny, Národní osvobození, Literární noviny, Magazin DP, Panorama, ELK, Kytice* a jiné), v zahraničí (*Československé noviny, Československý přehled, Hlas exilu, Nový domov, Sklizeň* a další) a zabýval se také překladatelstvím, zejména z anglického a německého jazyka. V roce 1935 získal státní cenu za své dílo a patřil pod Syndikát českých spisovatelů.¹¹³

Je třeba říci, že zejména život v Kanadě (spojení ciziny s divokou přírodou a exulantství, *Tvrdá země*, 1954) a New Yorku (opět motiv vyhnanství a srovnání se s životem v cizí zemi, *New York – zamlženo*, 1932) se odráží v jeho literární tvorbě.

Nejedná se vždy jen o motivy měst a exulantství, první texty se týkají i války a jeho působení v ní – *Legionářské novely* (1920).¹¹⁴

V době, kdy se Zdeněk Němeček dostal do exilu, nebyl neznámou osobností. Do exilu odešel se spisovatelským renomé.¹¹⁵ Částečně to můžeme brát jako výhodu, protože mu to napomohlo pokračovat ve svém psaní. Ve své tvorbě upozorňoval na problémy, se kterými se většina exulantů potýká. O těchto problémech psal v článku v časopise *Perspektivy*¹¹⁶ v říjnu roku 1962. Snažila jsem se vybrat alespoň to nejdůležitější, co by podpořilo má předcházející slova: „*Velikost spisovatelů byla v tom, že zpravidla byli v opozici proti držitelům moci, že na nich chtěli vymoci to, o čem řadoví pěšáci života pouze snili. Slovem chtěli, aby v řekách života tekla čistá voda, aby se netvořilo bahno ve vodě stojaté.*

Když přišla doba totality, byli i spisovatelé zasaženi totálně. Rozestoupili se na menšinu obhájců svobody psaného slova a na většinu konformistů. Byl-li tím prvním a zůstali ve své vlasti, bylo na ně útočeno fyzicky, dokud nebyli umlčeni nebo zničeni. Někteří odešli do ciziny, aby mohli tvořit — bratři Mannové, Ivan Bunin, Aldanov a jiní. Konformisté se přizpůsobili; režim, jenž sám psát neuměl, použil jejich talentu, jen dodal přesný recept.

Přes všechn předpis a nátlak strany, přes všechnu disciplinu vládnoucí ve spisovatelských sdruženích totalitních států, není možno spoutat fantasii všech umělců. Do

¹¹³ Srov. BRABEC, Jiří et al. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 316 - 317. Jednojazyčné odborné slovníky. ISBN 80-04-25417-9.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 317.

¹¹⁵ Srov. JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 323. ISBN 978-80-200-1528-0.

¹¹⁶ Jednalo se o časopis, který vycházel v New Yorku v letech 1961-1966. Hlavními tématy byla politická a společenská situace v exilu i Československu.

jejich knih a sbírek veršů, do jejich her a hudby se dostane prvek osobního vznětu, jenž neodpovídá totalitním potřebám vládnoucí strany. To chce člověka zjednodušeného, poslušného, stádního, úředně uvědomělého, vydestilovaného, oficiálně nadšeného, národnostně a stranicky šovinistického, jednotně hlasujícího, píšícího "věrnopodanné" telegramy, hlavně pak jednotně nenávidějících to, co v tuto chvíli je předepsáno nenávidět. Když se tento prvek osobního vznětu dostane do umělcovy práce, kdesi vyskočí červená. Padne slovo úchylka, degenerace, tajné spády, buržoasní dědictví, reakce. Reakce! Pak přijde vysoký člen strany, třeba Ždanov, a stanoví, jak a co psát, básnit, malovat, komponovat. Najde pojmenování jedině přípustného směru: socialistický realismus. Pak se změní politická situace v Kremlu. Ždanov umře, Stalin umře, políčka šachovnice jsou nově obsazena. Přijde 'poždanovska renesance', obsažená v této větě: smíte kritizovat, smíte kritizovat sovětskou přítomnost. Mladí i starší autoři se vrhnou ke svým stolům s novou vervou a brzo potom představí na stránkách nových knih pochmurný obraz života nových vládců, manažerů — a hlavně nové mládeže.

Ach tak! — zazní výstražný hlas z ústředního sekretariátu, vy jste takhle pochopili! Končí se 'poždanovska renesance', spisovatelé jsou škrtnuti ze seznamu členů Svazu, ztrácejí výhody, auta, služebnictvo.

Dále se Němeček v článku zabývá emigranty: *Chtěl bych uzavřít tento neúplný článek ještě poznámkou o těch spisovatelích, kteří jsou mimo vlast, jak se říká v emigraci nebo v exilu. Neběží-li o členy velkých národů, kteří píší ve světových, lehce přeložitelných jazycích a svůj význam mají z minulosti (jmenoval jsem již Manny, Bunina, Aldanova), mají věru křížovou cestu. Ihned je někdo zařadí do nějaké politické skupiny a žádá od nich tendenci své ideologie. Mohou se tak lehce dostat do stínohry nereálného politického života mimo vlast. Automaticky jsou bojkotováni těmi druhými. Mají potíže s vydáváním svých knih, neboť jsou v prostředí chudých nakladatelů i když nejlepší vůle. Nesmějí ani snít o tom, aby jejich těžká práce byla slušně honorována, aspoň jako práce sazečova, knihvazače nebo poslíčka.*¹¹⁷ Němeček na konci článku říká, že chápe, že tato slova jsou určena jen pro něj a pár jeho přátel. Nicméně zmiňuje se o těchto problémech, protože se jich bytostně dotýkají a hlavně — ze zmíněných důvodů ani on sám nemůže zcela publikovat, musí se živit podřadnou prací, na psaní mu tak nezbyvá tolik času, kolik by chtěl. Nabízí se nám tak pohled do jedné polohy, jak chápat spisovatele z této doby. Jedná se o vyhrocenost, bojovnost, ale nikoli univerzálnost. Nemůžeme tento názor použít na všechny.

¹¹⁷ NĚMEČEK, Zdeněk. Slovo o spisovatelích. In. *Perspektivy*, roč. 2, č. 4, 1962.

Němeček to neměl na počátku své emigrace jednoduché, ostatně jako mnoho jiných emigrantů. Dost spoléhal na své přátele a kontakty, což se mu vyplatilo, neboť jeho prvním místem bylo USA, kde získal pevnější zázemí díky Juliu Firtovi, zástupci šéfredaktora Rádia Svobodná Evropa. V Němečkově tvorbě nalezneme často romány inspirované americkým prostředím, krajinou apod.¹¹⁸ Můj výběr Němečkovy tvorby směřoval však k tématu exilu poúnorovému, to je nejlépe zpracované v povídce „Stín“, která patří do souboru povídek *Stín a jiné povídky* (1957), která vyšla v Sklizni svobodné tvorby.

5. 1. STÍN A JINÉ POVÍDKY (1957)

Stín a jiné povídky má obálku navrženou od Toyen, předmluvu ke knize napsal Else Westh Neuhard. V knize jde o bloudění a hledání porozumění mezi lidmi. Další motivy jsou stav odcizení, poznamenání válkou.¹¹⁹

Povídka „Stín“ je vyprávěna v er-formě, na první stránce se dozvídáme o hlavní hrdince, kterou je Pavla Tichá. Pavle je pětadvacet let a žije v Praze. Pavlu poznáváme ve chvíli, kdy je u bezpečnostního komisaře obviněna z úkladu proti bezpečnosti státu. Teprve po pár stránkách se čtenář dozvídá o době, ve které se příběh odehrává, tedy v únoru roku 1948.

Pavla, ostatně asi jako většina nevinných lidí, se dostává do problémů zcela bezdůvodně. Její dcerka onemocní a Pavla ví, že jediný způsob, jak ji zachránit je poslat ji do švýcarského sanatoria, do hor a na čerstvý vzduch. V zemi však vládne chaos, udavačství a Pavla je obviněna, že její manžel jel do Švýcarska jako agent. Od jeho odjezdu se musí Pavla hlásit u bezpečnostního komisaře, každý den o půl desáté ráno.

Dále se v povídce objevuje ještě další významná postava, a tou je muž, který ji musí sledovat a celou dobu za Pavlou chodí jako její stín.

Ač Pavla za nic nemůže, vidíme, jak se z nevinného člověka stává „zločinec“, ačkoliv nic neudělal. Pavla je na všechno sama, navštěvuje sice svou matku, ale doma ji nikdo nečeká. Právě naopak – ona čeká na nějaký dopis či zprávu, kterou by jí manžel poslal ze Švýcarska.

Svou cestu z komisařovy kanceláře spojuje s příběhy z historie. Máme možnost vidět myšlenky, které se v její hlavě odehrávají. Cestou z Karlova náměstí míjí park a jde Resslovou ulicí směrem k Vltavě. Řeka ji k sobě táhne, Pavla neví, co se sebou, nicméně snaží se užívat pocitu svobody.

¹¹⁸ Srov. PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi: česká literatura v americkém exilu v letech 1938-1968*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2001. s. 85. ISBN 80-86022-88-9.

¹¹⁹ Srov. JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 2 sv. s. 323. ISBN 978-80-200-1528-0.

„Karlovo náměstí. Je vlahý večer, opatrný nástup jara, do polotmy smíšené z nočních stínů a kuželů elektrického světla chvílemi žlutě kývne na pozdrav větévka z kvetoucí forsytie.“¹²⁰

Pavla se dostává z vazby a propustili ji večer. To, že se pomalu blíží jaro, může předznamenat i kvetoucí forsytie (zlatý déšť).

„[...] a ona jde lehce, volný člověk v pohybu vpřed, chce se ji rozhodit rukama, vyskočit na stupně kostela, kam se kdysi schovali parašutisté a byla svedena bitva... [...] Pod Karlovým náměstím se ulice zvolna sklání k řece. Proto jde lehce, skoro se nadnášiš.“¹²¹

Jedná se o odkaz na hrdiny heydrichiády, padlé v pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje. Cítí se volně, protože skončilo její věznění a ona se konečně může projít po městě, ne však svobodně, neboť se musí dostavovat každý den na komisařství a hlásit se. Navíc od tohoto dne se objevuje za ní stín, který ji sleduje čtyřicet hodin denně, ví o každém jejím kroku, ví, co Pavla dělá. Všechny tyto informace se pak dostávají ke komisaři a ten si tím ověřuje, zda Pavla Tichá ve svých výsleších lže či nikoliv. Od počátku je z textu vidět, že vypravěč celý příběh dopodrobna zná a dokonce i samotnou Pavlu. Několikrát v textu k ní mluví, přestože nevidíme žádnou přímou řeč. Dalo by se říct, že stejně jako si Pavla hraje se stínem, tak si vypravěč, či Němeček, hraje se čtenářem.

„To však, říkám, bylo jakési chaotické hadrovině na dně její mysli.“¹²²

Pavla se dostává k Vltavě, protože nedaleko ní bydlí, nicméně řeka bude mít v textu i jiný charakter, což uvidíme později.

Čtenářům se často naskytá pohled do Pavliny mysli, vidíme, na co myslí, co se jí honí hlavou. Dialogů a přímých řečí v textu příliš nenalezneme. Výjimkou nejsou samozřejmě ani nedořečené věty, to celému příběhu přidává na dramatičnosti.

Pavla se těšila do svého domova, bohužel i ten prošel velkou prohlídkou, všechny osobní věci jejího muže byly pryč.

¹²⁰ NĚMEČEK, Zdeněk. *Stín a jiné povídky*. 1. vyd. Lund: Sklizeň svobodné tvorby, 1957. s. 1. Sklizeň svobodné tvorby; sv. 20.

¹²¹ Tamtéž, s. 3-4.

¹²² Tamtéž, s. 9.

„Byt se od poslední prohlídky nezměnil. Mužovy zásuvky byly prázdné, výstřižky článků a esejí zmizely, knihy přeházeny. Jinak nic zvláštního. Nikdo cizí tu nebydlel a přece páchlo cizotou; vzduch byl zatuchlý, ale prach a saze ležely jen v nepatrné vrstvě.“¹²³

Většinou si myslíme, že byt či dům, v kterém žijeme, je naším domovem. Pouze my zde přebýváme a cítíme se zde příjemně. To jistě pociťovala i Pavla. Těšila se zpět do tohoto prostředí. Nicméně od posledního pobytu uběhla nějaká doba a byt trochu změnil svou podobu. Věci nebyly na správném místě, dokonce některé chybí. (věci manžela). Vzhledem ke všem skutečnostem se nyní Pavla ocitá v cizím prostředí. Není si jistá svým setrváním v bytě, a dokonce zanedlouho uvidíme, že se rozhodne raději domov opustit a utéct za manželem.

To byly její první pocity při vstupu do bytu. Málokdo dokáže pochopit, jak prostředí výslechových místností a vězení člověka změní. Pavla se v jednu chvíli ocitla mezi prostitutkami i ženami, které čelily podobnému obvinění jako ona. To vše člověka zasáhne nejen psychicky, ale i tělesně.

Pavla se snažila i tak žít podobným životem jako před svým uvězněním – chodit do práce, trávit čas s přáteli apod. Bohužel právě ti, kterým věřila a obrátila se na ně, od ní dali ruce pryč. Zavolala několika přátelům, ale jakmile řekla do telefonu své jméno, nikdo ji neznal, anebo uslyšela koktání.

Pavla Tichá se musela každé ráno hlásit. Nešlo o žádný dlouhý výslech, stačilo jen pronést své jméno. Šlo o to, aby neutekla do ciziny – a hlavně za svým mužem. Sama si všimla, jak jsem již avizovala, že ji pronásledují tři muži, střídali se ve svém sledování, a byli jí neustále v patách.

Pavla se jen tak nenechala a pronásledovatelům se snažila co nejvíc ztížit práci. Chodila nejrůznějšími podchody, kličkovala v labyrintech ulic apod. V textu nalezneme i náznak hry Pavly se stínem. Cesta k matce je tak mnohem zajímavější než obvykle.

„Cesta za matkou do lékárny mohla být složitější tím, že vešla do starého průchodního domu, ke konci průchodu zabočila na staré schody, v prvním patře obešla pavlače, vrátila se

¹²³ NĚMEČEK, Zdeněk. *Stín a jiné povídky*. 1. vyd. Lund: Sklizeň svobodné tvorby, 1957. s. 5. Sklizeň svobodné tvorby; sv. 20.

*dolů po jiných schodech a vyšla na původní ulici. Dobře nevěděla, proč vlastně tuto nebezpečnou hru provozuje, neboť i zdaleka nebyla jista osobní svobodou.*¹²⁴

Postupem času se stín stával součástí Pavly, protože byl všude tam, kde ona, nicméně byl to skutečně jen stín, neboť na ni nikdy nepromluvil, nepoznala z něj ani žádnou dávku emocí.

Pavla věděla, že bude huř a sbalila si vše, co jí ještě zbývalo do jednoho tlumoku, v tuto chvíli vlastně člověk pozná, co vše potřebuje na cestu s sebou či jaké věci pro něj mají skutečnou cenu. Pavla si uvědomovala, že veškeré její štěstí je pryč, odešlo v únoru a dřív nebo později se do jejího bytu nastěhují noví nájemci, proto je lepší domov opustit dříve. Chtěla utéct na Šumavu.

„Ten byt, jako její panství, také dožíval své chvíle. Brzo se objeví noví nájemníci, lidé s kusem papíru a s falešnou lítostí požádají, aby se ráčila klidit do zadního pokoje ze dvou. A do té chvíle má být vše připraveno. Osobní doklady, vysvědčení ze škol, ze zaměstnání, rodinné obrázky, dívčí deník, první botičky její i dceřiny, pozlacené, dvanáct bolestných zastavení cílového života, šaty jako oděv i jako vzpomínka, doličné věci prvního plesu a svatby, prádlo, starožitnosti z otcova rodu, babiččina brož a ještě a ještě...“¹²⁵

Pro Pavlu byl tento krok velmi bolestný, šla se proto projít na Kampu k Malostranské věži. Stín šel za ní, nebylo totiž obvyklé chodit večer ven. Nabízí se nám odkaz na důležitou architektonickou stavbu, která má hlubokou historii. Na druhou stranu celý výjev a procházka Pavly po mostě může znamenat, že není ještě pevně rozhodnutá, zda opustí Prahu a uteče za manželem a dcerou. Z pohledu mostu se Hrad tyčí nad městem, vyniká svou dominantou a upozorňuje na to, že zde sídlí král či hlava státu, ve tmě je osvětlen několika světly, která z dálky vypadají jako malé tečky. Většina soch a výzdoby pochází z období gotiky.

„Odbočila pod věž, na Karlův most. Hlavy zde tentokrát nevisí, ne. Jsou či budou jinde. Tmavý obrys Hradu byl postříkán několika tečkami světel. Loučila se se silhouetou. [...] Stín také odbočil na most, jak jinak. Zrychloval kroky, od Ukřižování s hebrejským nápisem až k Dvořákovým Věrozvěstům stále zrychloval kroky, blížil se, ona přešla na jižní chodník

¹²⁴ NĚMEČEK, Zdeněk. *Stín a jiné povídky*. 1. vyd. Lund: Sklizeň svobodné tvorby, 1957. s. 8-9. Sklizeň svobodné tvorby; sv. 20.

¹²⁵ Tamtéž, s. 14.

*k Turkovi, on za ní; až za Bruncvíkem u schodů na Kampu, vlastně již ve stínu Malostranské věže se s ní porovnal.*¹²⁶

Pavla se znovu setkala se svým stínem tváří v tvář, opět byly řečeny ty stejné otázky jako posledně. Agent poznal, že Pavla je roztržitá a že se zřejmě schyluje k útěku. Vše se odehrávalo pozdě večer, a nakonec ji stín pozval k sobě domů. I byt něco vypovídá o lidech, kteří zde žijí. Bohužel stín dostal byt po někom jiném, a tak kromě kočárku není v něm nic jeho.

*„Byt o velkém klenutém pokoji a kuchyni byl v jednom z těch starých domů, které odřezaly velký skrojek z pecnu času a dobrým chlebem také voněly. Zadním oknem byl pohled na tiše tekoucí vodu. Bylo tu úzkostné, zastřešené ticho; snad tu sídlila po staletích ticha moderní strašidla. Byt, do něhož oba nepřátelé vstoupili, ještě nedávno patřil kulturnímu člověku. Byly tu řádky opuštěných knih, sbírka napoleonských památek, staré rytiny a mapy, v rohu malý klavír. Pohovka a několik křesel byly potaženy dobrou koží, stůl byl z rudého mahagonu, zřejmě původem z daleké země.*¹²⁷

Tak se agent přiblížil Pavle více, než by měl. Poznala, kde žije, o co se zajímá, jaký je jeho život. Nicméně byt o samotné osobě moc neřekl. Vzhledem k tomu, že stále byl Pavle v patách, těžko mohl přečíst všechny stohy knih. Vybavení, které Pavla viděla, také spíše ukazovalo na bohatšího člověka.

Posledním rozhovorem s neznámým mužem končí celá povídka. Čtenář se nedozví, jak to celé dopadlo. Podařilo se Pavle utéct na Šumavu? Celý příběh končí touto nocí. Je to spíše zamyšlením, záleží na každém, jak si vyprávění domyslí. Začínalo-li životem, který Pavla žít nechtěla, může se přeci stát, že konec bude dobrý.

Na povídce však vidíme i jiné věci. Život člověka, který žije pro svou rodinu a její dobro, který chce žít normálním životem, ale režim mu takové plány překazil.

Nedalo by se úplně říct, že Pavle nevycházejí vstříc, vždyť se musí hlásit čím dál tím míň, je jí důvěřováno, ale je to také díky tomu, co o ní každý den hlásil „stín“? Na něm každý večer bylo, co řekne do telefonu vedení. Rozhodl tedy o jejím osudu? O tom můžeme jen polemizovat.

¹²⁶ NĚMEČEK, Zdeněk. *Stín a jiné povídky*. 1. vyd. Lund: Sklizeň svobodné tvorby, 1957. s. 15. Sklizeň svobodné tvorby; sv. 20.

¹²⁷ Tamtéž, s. 17.

Na celém textu máme možnost vidět alespoň autorovu představu na únor 1948 a na osud ženy, která byla dobou bezprostředně zasažena. V celém textu se neobjevuje příliš dialogičnosti. Na čtenáře občasná přímá řeč působí svou výjimečností, protože se objevuje sporadicky. Nicméně máme možnost poznat hlavní postavu Pavlu z blízka. Vidíme do jejích myšlenek, vypravěč nám podsouvá další otázky k uvažování.

Rétorický vypravěč oslovuje své postavy. Je zde vidět jistý intimní vztah vypravěče, který je ztvárněn do literární fikce. Zároveň udržuje pozornost čtenáře a mluví k němu. Není to však tak, že by upozorňoval na věci, které již byly řečeny, ani se nijak k nim nevrací.

Text je psaný v přítomnosti, nicméně příběh nám odkrývá i řadu věcí z minulosti. Jsou zde i odkazy na historii, např. heydrichiáda, či gotické umění na Karlově mostě.

V textu se často objevuje Vltava, která tiše plyne. Díváme se na ní i z bytu muže stínu a působí uklidňujícím dojmem. Nabízí se nám pohled z Karlova mostu na Hrad, který shlíží a chrání město. Pavla toto místo navštívila, aby si v hlavě urovnala myšlenky a rozhodla se, že odchod z Prahy je správným rozhodnutím. Zároveň se zde s městem loučí a snaží se vštípit poslední vzpomínku na Prahu.

Praha se nám v žádném z možných obrazů neobjevuje v pozitivním ladění. Vždy je to spojeno s pocity hlavní hrdinky. Když opouští vazbu, ocitá se na Karlově náměstí, kde jí sice pokynou kvetoucí keře, nicméně všude je tma a nezaznamenaná již nic pozitivního. Cestou domů se jí promítají vzpomínky na minulé události, s čímž spojuje i významné budovy – např. kostel sv. Cyrila a Metoděje.

Celý text se odehrává v centru Prahy, nabízí se nám jedna možná cesta z Karlova náměstí na Kampu a zpět. Při cestě Pavly k matce do lékárny nemáme bližšího označení.

Na město v textu většinou shlížíme zdola. Snad nejlepším pohledem je ten z Karlova mostu na Hrad. Pohled shora je pouze jediný, a to tehdy, když se Pavla podívá z okna mužova bytu na Vltavu.

Byt Pavly také nepůsobí poklidným a rodinným dojmem. V podstatě zde nenajdeme nic, co by ukazovalo na spořádaný rodinný život. Chaos a nepořádek, který se Pavle naskýtá při návratu z vazby, odpovídá její aktuální životní situaci. Rozházené šuplíky a poházené věci představují hrdinčiny pocity. Sama se sebou neví, co dělat, zároveň při pohledu do zrcadla nepoznává ani svou postavu. Cize na ni působí nejen její byt (dříve domov), ale i odraz v zrcadle. Přestože je na svobodě a může se libovolně procházet po města, Pavla to tak necítí.

V celém textu nenajdeme příliš popisů Prahy a prostředí. Mnohem více se autor zabývá nitrem hlavní postavy a poté stínem, který se s každou další větou stává součástí Pavly.

Mnohem zajímavější je postava muže (stínu), který má za úkol sledovat Pavlu a hlídat ji. Po celou dobu příběhu se skutečně pohybuje potichu, nikdo o něm neví. Stín můžeme propojit s komunistickou dobou, nepředstavuje nic pozitivního, znemožňuje Pavle normální život. Částečně také s Hostovského metaforami světla, stínu, příšeří. Stín totiž musí využívat svého okolí (právě světla a příšeří). Pavla ho nesmí spatřit. Stává se jejím druhým já. Přestože ji sleduje ve dne v noci, tak i za dne je skoro nemožné jej zahlednout. Pavla o něm ví jen kvůli svému pocitu, až později si ho všimne.

Němeček si tak hraje s Pavlíniným osudem. Jelikož již od počátku víme, že vypravěč má osobní vztah k Pavle – dopadne vše dobře. Stín se nakonec rozhodne zachovat lidsky, a dokonce se i Pavle představuje, vychází tak ze své anonymity, není pouze stínem, ale už člověkem.

6. JIŘÍ KOVTUN

Narodil se 23. dubna 1927 v Horinčevu, v Podkarpatské Rusi (dnes Ukrajina) a zemřel 8. září 2014 v Praze.¹²⁸ Kovtun jako jeden z mála poúnorových emigrantů zemřel v Praze. Během svého života získal řadu ocenění.

Nebyl pouze básníkem a prozaikem, věnoval se také publicistice a překladatelství (z němčiny, angličtiny, z ruštiny například Borise Pasternaka, Alexandra Solženicyna, Annu Achmatovovou). Do Prahy se dostal v letech 1946-1948, protože se rozhodl pro studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Studoval také v zahraničí, a to v letech 1974–1976 na Graduate School of Library Science v New Yorku.

Spolupracoval s nakladatelstvím Rozmluvy, založeným v roce 1982 v čele s Alexandrem Tomským v Londýně, které se snažilo vydávat autory, kteří do té doby nevyšli a byli už po smrti, dále zachované výtisky ze zničeného nákladu apod. Přebíralo také díla v jiných nakladatelstvích rozebraná. Roku 1982 zde vyšlo například druhé vydání *Pražské eklogy*.¹²⁹

6. 1. PRAŽSKÁ EKLOGA (1973)

Jiří Kovtun začínal jako básník a *Pražská ekloga* je jeho prvním románem. V době vydání této knihy vyšla i řada recenzí, v kterých je autorovo literární dílo chváleno. Antonín Kratochvíl napsal roku 1974 v *Novém životě* recenzi na *Pražskou eklogu* a považuje Kovtunův román za velmi podnětný, dokonce za nejvýraznější, co v tehdejší české literatuře bylo napsáno.

Je to v první řadě dáno tím, že je to literatura režimem umlčených a uvězněných autorů. Právě vzdělanému čtenáři se představuje jiný obraz na moderní českou literaturu, nebere v potaz reformní komunisty, ale zajímá se o jiný druh literatury. Přestože Kovtun zachycuje příběh tří ústředních postav, nalezneme zde i některé Kovtunovy autobiografické prvky a svědectví. Nabízí moderní a složitý román.¹³⁰ *Pražská ekloga* je román o čtrnácti obrazech, které jsou „vržené do nitra hlavních hrdinů a jejich zážitků z posledních okamžiků války, je v nich dynamičnost, která čtenáře drží do poslední stránky.“¹³¹

¹²⁸ URL:< <http://www.isabart.org/person/20399>> [cit. 2016-06-12]

¹²⁹ Srov. BRABEC, Jiří et al. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 126-127. Jednojazyčné odborné slovníky. ISBN 80-04-25417-9.

¹³⁰ Srov. KRATOCHVIL, Antonín. Na okraji Pražské eklogy. In. *Nový život*, roč. 26, č. 2, 1974.

¹³¹ KRATOCHVIL, Antonín. Na okraji Pražské eklogy. In. *Nový život*, roč. 26, č. 2, 1974.

Josef Jedlička napsal roku 1973 recenzi do *Svědectví* a jde ještě dále, zabývá se více postavami a možnými odkazy na dějinné události. Hlavní postavy Ludvík, Kamil a Artur své všeobecné poznatky reflektují na úrovni všedního života. Každý z nich se podílí na běhu věcí veřejných, aniž by z toho vyvozovali ideologické závěry.

Zajímavostí je, že skoro od každé postavy v knize se odvíjí nějaká událost anebo zápletka. Některé příběhy odkazují na klíčové okamžiky lidských dějin a parodují je (pan Kraft a pan Nahýbal – Hannibalovo tažení; dobývání předměstské školy můžeme brát jako dobývání Bastilly; bitva mezi Napálkou a Jellinkem je přepisem bitvy u Waterloo). V díle nevidíme pouze podobnost ve jménech Nahýbal – Hannibal, Napálka – Napoleon, Jellinek – Wellington, ale je zde plno dalších citací a odkazů, kterých si pozorný čtenář všimne.¹³²

Kritikové Jedlička i Kratochvíl román *Pražská ekloga* vyzdvihují právem. Když si jej přečte čtenář dnes, působí stále aktuálně, ačkoliv popisuje události z květnového převratu roku 1945. Kovtun si vybírá za hlavní postavy tři dospívající chlapce, protože svým způsobem každý z nich si projde za těch několik dní jistým vývojem a dospějí.

Pražská ekloga se skládá ze čtrnácti kapitol, což napovídá již samotný název – román o čtrnácti obrazech. Celý děj se odehrává v krátkém trvání, začíná 5. května 1945 a poslední kapitola končí 9. květnem 1945. Jiří Kovtun tyto dny popisuje po svém, jak je z textu zřejmé, se situací je dost dobře obeznámen a místy čtenáře napadá, zda se nejedná o autobiografické retrospektivní vyprávění. Pokud by tomu skutečně tak bylo, naskýtá se otázka, zda všechny události, které jsou v textu zmíněny se skutečně tak staly, protože Kovtun text nezačal psát těsně po květnových událostech, ale až za mnohem delší dobu (konkrétně mezi lety 1970–1973).

V roce 1945 Jiřímu Kovtunovi také bylo osmnáct let, a proto je tu možnost uvažovat o autobiografických prvcích. *Pražská ekloga* byla oblíbeným čtivem, vyšla několikrát. V roce 1992 vyšla v nakladatelství Atlantis (již třetí vydání) a nese jiný podnázev – památce moudré a líbezné Jany, která to prožila. Můžeme tedy vycházet z předpokladu, že buď Kovtun květnové události sám prožil, nebo je znal z vyprávění a přidal trochu své fantazie.

V textu se čtenář dobře orientuje, protože autor jednotlivé dny uvádí s pomocí data. Místy to může připomínat deník, nicméně román není psán v ich-formě, ani tomu nic jiného nenasvědčuje. Děj je napsán v er-formě, což umožňuje čtenáři nahlédnout do nitra všech postav. Ve vyprávění se střídá retrospektiva s přítomností. Jelikož se jedná o téma válečné,

¹³² Srov. JEDLIČKA, Josef. Jiří Kovtun, *Pražská ekloga*. In. *Svědectví*, roč. 12, č. 46, 1973, ISSN 0586-0350.

nepřekvapí nás drastické, někdy až naturalistické scény (hromada mrtvol, těla, lebky, vnitřnosti, údy).

„Němečtí vojáci vyběhli z kabinetu do prvního patra a odtud vypálili několik ran dolů. Nikoho nezabili, ale zranili tři lidi. Mladé dívce s dlouhými copy prostřelili stehno, pan Řehák, penzista z ulice 7. září, byl zasažen do zápěstí a z rukávu mu pravidelně odkapávala krev, ale tvrdil, že nic necítí, asi dvacetiletému mladíkovi střela odtrhla levý ušní lalůček: držel si levou část obličeje, krev se mu řinula mezi prsty a křičel.“¹³³.

„U zadní stěny budky ležel někdo přikrytý bílou plachtou. Štěpán, Mikeš a Bobeš viděli německého vojáka, který byl v pořádku až na jednu nenapravitelnou vadu; obličej mu končil u dolní čelisti, výš už nebylo nic, velkou část hlavy mu odtrhla nějaká exploze nebo salva.“¹³⁴

Všechny příklady poukazují na to, že se nacházíme stále ještě v době války. Po celou dobu románu z textu jasně vyplývá nesympatie vůči německým vojákům – je zde zkomolená němčina, postavy se radují, pokud umře nějaký Němec. Naturalistické scény jsou však zajímavé i svým detailem, a to řekněme až odborným, například když paní Neumannovou najdou v kině s podříznutým krkem:

„Ale nevypadala jako mrtvá. Seděla s hlavou hluboko skloněnou a nebylo na ní nic znát, ale divné bylo, že v pravé ruce, kterou měla natočenou, jako by mávala vějířem, držela břitvu. Když do ní strčili, břitva jí vypadla, hlava se jí zvrátila nazad, dlouhý řez na krku se otevřel a vyřinul se proud krve.“¹³⁵

Rétorický vypravěč komunikuje se čtenářem a dává mu jasně najevo svou přítomnost. Udržuje pozornost při četbě, dokonce čtenáře i zkouší a často i sám sebe přesvědčuje, zda se o všem zmínil:

¹³³ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 97. ISBN 80-7108-018-7.

¹³⁴ Tamtéž, s. 211-212.

¹³⁵ Tamtéž, s. 242.

„Než však vyšleme slečnu Andělu na jeviště příhody, která se stala pro pana Festa osudnou, povíme si, proč pan Fest bez dohovoru s panem Altem a s kýmkoli jiným zmizel z Břevnova.“¹³⁶

„A my si znova připomeneme větší historický rámeček, v němž se to, co tu líčíme, odehrává.“¹³⁷

„Jak vidíte, příběh začal roztouženě, pokračoval heroicky a skončil brutálně. Anebo, shodneme-li se, že krutý konec po hrdinském vzepětí v sobě má něco nevážného, skončil směšně. Ale to jsme už řekli.“¹³⁸

„Ale vy nevíte, kdo je Nahýbal. Vzpomínáte si na muže, který v sobotu 5. května večer vstoupil do místnosti, kde spal otec, sklonil se k němu opatrně a něžně jako ke spícímu dítěti a o židli u postele opřel pušku? To byl Nahýbal.“¹³⁹

V díle nalezneme i několik kontrastů, například když německý voják popisuje Prahu a Drážďany:

„Letadla shazovala zápalné bomby a hořelo všechno: domy, stromy, tráva, země, i voda. [...] Potom přiletěly další bombardovací letouny a bořily hořící město. Ulice za ulicí mizela v troskách, jako kdyby město přeorávalo obrovské rádlo. Umírali všichni bez rozdílu, mladí, starí, oškliví, krásní, zlí, dobří, ženy, muži, kojenci [...]. Na velikém náměstí, které se nyní podobalo velikému kráteru, byla po náletu nakupena veliká hromada mrtvol, tisíce těl, která si navzájem a libovolně vyměnili lebky, vnitřnosti a údy, a potom byl zapálen veliký oheň. Stejná řeka, dvě různá města.“¹⁴⁰

Druhým městem měl voják na mysli Prahu. Narážel na to, že Drážďany jsou na tom hůř, je více mrtvých a mnohem více škod. Je zajímavé pozorovat v textu dialogy. Německý voják něco konstatuje a než mu Ludvík odpoví, proběhne Ludvíkovi hlavou několik

¹³⁶ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992, s. 17. ISBN 80-7108-018-7.

¹³⁷ Tamtéž, s. 25.

¹³⁸ Tamtéž, s. 81.

¹³⁹ Tamtéž, s. 118.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 13.

myšlenek, čtenářovi se to zdá jako dlouhá doba, po rozmyšlení teprve vojákovi odpovídá. My mezitím máme možnost číst, co si skutečně o vojákovi myslí.

Jiří Kovtun si mistrně hraje s napětím a umí jej náležitě využívat. Kapitola povětšinou není uzavřena, navazuje na ni ta další. Autor moc dobře ví, jak si udržet čtenářovu pozornost.

Kovtun nás také seznamuje s historií – například když se zmiňuje o Oboře Hvězda. Daniela Hodrová považuje letohrádek Hvězda za cíl „královské cesty“.¹⁴¹ Tato kulturní památka se v textu zobrazuje několikrát, a proto lze říci, že pro vypravěče je důležitá (z textu je poznat, že ji obdivuje). Zároveň spojuje architekturu s historií, pokaždé se vypravěč snaží čtenáře poučit, či co nejuvěrněji budovu popsat pro ty, kteří ji neznají:

Dvanáct úseček, ostré úhly, půdorys šesticípé hvězdy. Tady bude bydlet moje žena, budu ji navštěvovat, pojedu každý den z Pražského hradu na západ úzkým hlubokým údolím, zůstanu na noc. Letohrádek Hvězda. [...] Jistě jsi byl ve Zlaté uličce na Pražském hradě, kde císařovi lučebníci hledali kámen mudrců a kde alchymisté roky vařili vodu v uzavřených nádobách. [...] Bílá hora. Co ti to říká? V paměti uvízla nějaká důležitá věta (Osud Evropy se rozhodl na několik staletí) a přežila tlení učebnic na půdě. Sedmadvacet tisíc proti jednadvaceti tisícům, dvě hodiny boje krátce po poledni, krásný pohled z ptačí perspektivy.“¹⁴²

„[...] leží na západ od vnitřního města, ještě uvnitř hranic Velké Prahy. Je pojmenována podle renesančního letohrádku, jehož tvar je zároveň rozmarná hříčka a architektonická originalita.“¹⁴³

Všichni tři chlapci měli původně bojovat ve válce, ale každému z nich se nějakým způsobem vyhnula. Ludvík dostal zdravotní potvrzení na nemoc srdce, Kamil odjel k Moravské Ostravě a Arthur byl na venkově, kde pomáhal příbuzným se zemědělstvím.¹⁴⁴

Z textu je patrné, že v této době byla nouze o všechno. Během druhé světové války se většina obyvatel mohla rozloučit s kdejakým luxusem, což se týkalo jak potravin, tak materiálních věcí. Nic nepřišlo nazmar, například se nepila káva, ale nejrůznější náhražky jako melta, anebo se lógr z kávy zaléval víckrát.

¹⁴¹ Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 133. ISBN 80-86903-31-1.

¹⁴² KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 4-5. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁴³ Tamtéž, s. 8.

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 9.

„[...] pilo se slabé pivo s pěnou tenkou jako promáčený kapesník a debatovalo se při cigaretách, předávaných z ruky do ruky. Nedopalky se pečlivě schraňovaly a balily se z nich nové cigarety. I jejich nedopalky se sbíraly a balily do nových cigaret a tak dále [...].“¹⁴⁵

Hospoda v této době byla velmi důležitá, bylo to místo, kde se lidé sešli a drželi spolu (pokud se tam nedostal nějaký „špicl“). V textu najdeme i narážky na důležitou osobu (vůdce), kterou není třeba jmenovat, protože z jejího popisu ji bezpečně poznáme, má prsty v celém válečném konfliktu (Adolf Hitler).

„Profesor Pivoňka měl knírek, který čirou náhodou připomínal knírek jednoho důležitého muže a čirou náhodou si jej holil v sobotu 5. května několik dní po smrti důležitého muže a krátce po vypuknutí pražského povstání.“¹⁴⁶

Zajímavé je, že řada scén a situací, se v různých kapitolách, opakuje. Jako bychom ve stejný čas byly na jiném místě: rádio v hostinci U Ebrů a poté rozhlas v bytě u Kamila – stejné hlášení.

„Stanice Praha vysílala zprávy. Hlasatel četl nepřírozeně rychle a hlasitě oddychoval. Nastala pauza a potom jeden hlas v rádiu řekl: „Tak do toho dlouho nekoukejte a mluvejte.“¹⁴⁷

V textu se objevuje řada odkazů například na antickou kulturu (tragédie, mýtus apod.), pak zde nalezneme biblické motivy. Nabízí se příběh, který je připodobňován antickému eposu, obsahuje heroa, rozbouřené moře a jedná se o tragédii. Jako další odkaz můžeme brát i počínání Ludvíka, kdy na pana Festa při jeho proslovu k lidu hodil kamínek se slovy: „Křemínek pro Démosthena.“¹⁴⁸ Démosthenés byl athénským řečníkem. Samotné dílo je poté zakončeno křesťanským slovem: „Ježíš.“¹⁴⁹

V jedné z kapitol se dozvídáme i příběh o domě v Dlouhé ulici, který má zajímavou historii. Nejprve v něm žila židovská rodina Meindlova, po odchodu během války (manžel spáchal sebevraždu, zbytek rodiny byl odvezen do koncentračního tábora) dům získali

¹⁴⁵ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 38-39. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 43.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 53.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 87.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 242.

manželé Steinovi (Němci), kteří museli nyní opustit Prahu. Tato scéna přináší obraz domu, obydlí, v kterém již nikdo nežije, ale přesto vybavení představuje něco jiného – stále živé prostředí:

„Prohledali všechny místnosti v přízemí. Steinovi, kteří pečlivě odstranili všechno, co by k nim mohlo mít intimní vztah, zanechali dům ve stavu takové civilizační spořádanosti, že zde noví obyvatelé mohli obnovit normální život bez dlouhých příprav. [...] Konev na zalévání květin byla naplněna vodou. V koupelně visely na dřevěných držadlech vyžehlené ručníky. V ložnici stáhli Steinovi z postelí prostěradla, ale vyprané ložní prádlo leželo na nočním stolku.“¹⁵⁰

Celý prostor vypadal, jako by jej někdo před chvílí opustil, přitom zde nikdo nebydlel již několik dní. Vše bylo připraveno, aby se sem někdo mohl vzápětí nastěhovat.

V osmé kapitole se dostáváme k postavě Nahýbala (Hanibala), ještě před jeho uvedením se nám naskytá popis Prahy:

„Nemate-li nás přílišná příchýlnost k místům, na nichž se příběh, který se tu bude vyprávět, odehrával, nebylo nikdy žádné město větší, šťastnější a bohatší na dobré příklady. Ano; Praha. A do žádného jiného města nepronikla lakota a rozmařilost tak pozdě, v žádném jiném městě nebyla uctívána tak dlouho chudoba a šetrnost. Dokonce čím menší byl majetek, tím slabší byl chtíč.“¹⁵¹

Vypravěč nám napovídá, že k místům, která se v textu objevují, má nějaký vztah. V celém románu se několikrát stane, že autor chválí Prahu a snaží se přiblížit i významné historické události (například Bílá hora). Dokazuje to i několik popisů a přirovnání Prahy k živočichům, i kdy se snaží ukázat město, v kterém se dobře žije.

„Byla to náhoda, že se pan Fest s Ludvíkem po několika krocích zastavili, aby si ve výkladní skříni koloniálního obchodu Filipa Hory prohlédli milé obrisy mapy Československa, kterou tak dlouho neviděli: protáhlý tvar s fyziognomií důvěrně známého

¹⁵⁰ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 113. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 117.

*živočicha, snad ryby, ano, ryby, živé, inteligentní ryby, jejíž hlavou jsou Čechy a která se na svět dívá okem Prahy.*¹⁵²

Jak Československo, tak samotná Praha jsou dobře situovány. Hlavní město Praha je uprostřed země, je zde hojně fauny a flóry. V následující ukázce nalezneme ironickou narážku na *Kosmovu kroniku* a praotce Čecha, jedná se o nadsázku a bájnou podobu města. Využívá zakladatelský mýtus tohoto obrazu a paroduje jej.

*„To město leží v libezné kotlině uprostřed země, kde je slyšet bzukot rojů včel a kde zpívají hejna ptáků: kde je v lesích zvěře jako pisku v moři nebo hvězd na nebi; kde je tolik dobytka, že mu sotva stačí pastviny a že se počtu jeho stád nevyrovnají houfy lučních kobylek. [...] A to město leží v údolí pod vysokou horou, která se kroutí na způsob delfína, mořského vepře.*¹⁵³

Jedna kapitola se liší od ostatních, najdeme v ní vnitřní monolog Ludvíka se svým já. Zamýšlí se nad smrtí, Němci a ženami. S tímto rozjímáním jde na smlouvenou schůzku na Václavské náměstí, kde se stane svědkem hrůzného upálení čtyř Němců a neprojeví žádnou lítost.

„Ano, škrtnul zápalkou o drsnou hranu krabičky, zápalka se přelomila a nevžňala se. Bere druhou zápalku, škrtná, zápalka hoří. Přikládá hořící zápalku ke kaluži benzínu a rychle uskakuje.

Co vidíš teď?

Vysoké plameny. Jasně a průhledně jazýčkují, zapalují nejdříve vlasy mrtvol, vlasy hoří rychle a se syčivým plápoem, teď už hoří celá těla.

Proč říkáš: mrtvoly?

*Vůbec se nehýbali, když je přivezli, byli ztuhlí jako klády.*¹⁵⁴

Dochází k upálení lidí, i když se jedná o Němce, Ludvíkovi je jejich smrt lhostejná. Jak jsem se však již zmínila výše, Pražané (a nejen ti), neměli Němce rádi, bylo jim jedno, jak s nimi bude naloženo, i pod podmínkou, že budou zabiti.

¹⁵² KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a libezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 83. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁵³ Tamtéž, s. 13.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 155.

Větší překvapení nám připraví Markétská ulice, v které se najde narozené dítě. Objevuje se nová postava Štěpána, kterého zaujmou pochodující zvířata (trochu nám to připomíná narození Ježíše v Betlémě). Štěpán dá dohromady armádu dětí, které se snaží za každou cenu dostat k dítěti a zachránit jej. Bohužel nakonec všichni zemřou.

„Ovce se ráno objevila, Štěpán nevěděl jak. Prošla jetelem, měla zelená kopyta a před Štěpánem poklekla, jako by ho o něco prosila. Než se Štěpán nadál, odešla. Žáby, motýli a ptáci se už ve čtvrtek odpoledne na polích a mezích kolem Ladronky začali pohybovat stejným směrem. A v pátek odpoledne jejich procesí pokračovalo a pohybovalo se k severu.“¹⁵⁵

Je to jistě k zamyšlení, zda zvířata mají nějakou souvislost s narozením dítěte anebo mají symbolizovat odchod německých vojsk a svobodu. Zároveň Štěpán našel u postele dopis, který mu o dítěti „řekl“. Děti se rozhodly naplnit zvěstování, bylo jim určeno, neboť byly čisté a nevinné. Jednalo se o jistou zkoušku.

Dalším odkazem k Bibli je scéna, když Štěpán chce projít německým vojskem, které po kapitulaci opouští Prahu, a čeká, že se rozestoupí, stejně jako moře (Starý zákon, Mojžíš vede židovský národ přes moře, které se rozestoupí).

„Oni se rozestoupí.

Vilém Pork se shovívavě usmál a zeptal se: Jak to myslíte? [...]

Znamená to, že se před ně postavíte, oni se rozestoupí, uvolní vám cestu a vy přejdete s chlapci na druhou stranu?

[...] To je, jako kdybyste doufal, že se před vámi rozestoupí moře.“¹⁵⁶

Poslední dvě kapitoly se týkají našich tří hlavních hrdinů (Kamila, Artura, Ludvíka) a dozvídáme se, jak jejich životy pokračují anebo jak skončily. V úterý 8. května 1945 Kamil dostal velice dlouhý dopis od svého kamaráda Artura, kde se ho snaží seznámit se svou nynější situací, i co se mezi pár dny událo. Zasnoubil se s Němkou a odešel s ní do Německa. Jmenuje se Barbora. Barboru znal pouze pár dní, ale zamiloval se do ní a chtěl ji zachránit

¹⁵⁵ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 187. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 211.

z města, které v tuto dobu pro Němce nebylo příznivé. Artur viděl mnoho utrpení a chce být pouze šťastný s dívkou, která si také neprošla ničím pozitivním.

„Milý Kamile, píše Ti největší blázen a největší šťastlivec na světě [...]. Oznamuji Ti, že jsem se oženil a že měním bydliště, moje manželka je Němka, odcházím s ní do Německa a tam spolu budeme žít.“¹⁵⁷

Jak sám Artur přiznává, možná by toto rozhodnutí nepodnikl, kdyby se všichni sešli na Václavském náměstí, kde měli slíbenou schůzku. Jenže každému do toho něco přišlo, nebo je někdo zdržel.

V poslední kapitole se Kamil dozvídá i pravdu o Ludvíkovi. Bylo 9. května 1945. V tento den přišla Rudá armáda do Prahy. Poslední kapitola je uzavřena podobnou scénou jako úvodní. Rozdíl je v tom, že zde vystupují ruští vojáci a ne němečtí. Kamil se dozvídá dvě strašné zprávy – je zastřelen Ludvík a paní Neumannová si vzala život. Kamil tedy v podstatě přišel o všechny, které měl rád. O Ludvíkově smrti se dozvěděl od pana Festa. Do paní Neumannové, která byla Němkou, byl tajně zamilovaný a chtěl ji do poslední chvíle pomoci.

Celý román je ukončen pouze jedním slovem, které Kamil pronese při návratu domů místo pozdravu: „*Ježíš.*“

Na několika příkladech jsem se snažila ukázat, jak dle Jiřího Kovtuna vypadala Praha v květnu 1945. Zároveň jsem přidala některé příběhy hlavních postav. Důležité je, že všechny tři hlavní postavy procházejí určitým vývojem. Ačkoliv na začátku jsme seznámeni s mladíky, postupem času se proměňují a každý si projde svým vlastním příběhem.

Ve svých osmnácti letech zažili i takové věci, které mnozí nezažijí za celý život. Na jednu stranu se ani jeden z nich nedostal přímo do kontaktu s válkou a naneštěstí v několika málo posledních dnech, když se jednalo už o osvobození, jsou jí nejvíce zasaženi. Ludvík zemře, Artur najde své štěstí a Kamil je ten, který přišel o všechny blízké.

Celým dílem prostupují náboženské motivy. Není se čemu divit, v době největších pohrom se člověk vždy obracel k bohu. Vidíme zde silnou nenávist vůči Němcům – neustálé boje, na Václavském náměstí jsou upáleni apod. Na popisech Prahy je poznat, že Kovtun ji dobře znal, nacházejí se tu přímo názvy ulic i s popisnými čísly. Většina děje, i když to z ukázek není patrné, se odehrává v mnoha částech Prahy – například Zbraslav, Břevnov,

¹⁵⁷ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 217. ISBN 80-7108-018-7.

Václavské náměstí, Smíchovské a Dejvické nádraží, ulice Dlouhá, ulice 7. září, Letohrádek Kinských, Petřín, Hladová zeď, Ladronka a dalších. Většina textu se nepohybuje přímo v centru města, ale vybírá si spíše proletářské prostředí. Za celou dobu textu nejsme seznámeni s někým z vyšší společnosti, vždy se jedná o obyčejné obyvatele, kteří zažívají poslední dny druhé světové války.

Důležité je, že u Kovtuna se objevuje několik částí a ulic Prahy. Postavy zde chodí, jsou nám průvodci a vypravěč vždy upozorní na jednotlivé postřehy a příběhy, které jsou pro něj důležité a má pocit, že je musí čtenáři sdělit. Někdy i může působit, že se sám ve vyprávění ztrácí a připomíná čtenáři scény, které již byly popsány.

Rétorický vypravěč je takovým průvodcem, ulice mají konkrétní jména, dokonce i domy mají čísla. Prostor, který nám představuje, musí důvěrně znát a s danou problematikou musí být seznámen.

Skvěle a detailně jsou popisovány ulice i postavy. U postav to působí, jako kdyby pro autora byly důležité:

„A převažovaly ženy: prodavačky z obchodů na Bělohorské třídě s šátky na hlavách a s rozšířenými zorničkami v očekávání čehosi nepředvídaného, známé domovnice z vil ze čtvrti nad klášterem [...], několik bohatších dam, které stály před školou s podobnou úporností, s jakou kdysi čekávaly na své jedináčky ve vyžehlených košilích [...].“¹⁵⁸

Každá z postav je něčím výjimečná a máme o ni jasnou představu. Víme, jak například vypadá či kolik jí je let. S detailností souvisí i vůně:

„Ačkoli v prázdném domě vládlo ticho a jakási anachronická cizota muzea, zůstaly zde přece jen doklady nedávné lidské přítomnosti. Do nasládlé vůně prostředku na čištění linolea se mísila vůně krému na boty a mýdla.“¹⁵⁹

Jak jsem se zmiňovala již výše, rodina Steinových připravila domov pro novou rodinu. Nejen, že vše uklidili a dali do původního stavu, ale v domě byla cítit i čistota a čisticí prostředky.

¹⁵⁸ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 85. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 112.

„Ležel vedle ní v posteli a umiňoval si, že nikdy nezapomene vůni jejího krku a jejích vlasů, hluboce obě vůně vdechoval, třídil je a ukládal si je do paměti, aby je tam později opět čerstvé našel.“¹⁶⁰

Kamil se zamiloval do paní Neumannové (Němky) a to byla poslední možnost, jak se s ní vidět před jejím uvězněním. Vůně zde hraje důležitou roli, stejně jako u Hostovského fialky paní Pollingerové. Kamil se snažil vůni zapamatovat, aby ji později mohl znovu použít ve svých vzpomínkách.

Vzhledem k tomu, že se nacházíme v roce 1945, objevuje se v díle hodně němčiny. Některá slova jsou snadno přeložitelná, ale jindy se objevují celé věty, které mohou čtenářům činit problémy. Autor se snažil dobu zachytit realisticky, proto ponechal i němčinu a rozhodl se ji nepřekládat:

„Guten Tag,“ řekl voják.

Dej mi pokoj, pomyslí si Ludvík. Ale co mohl dělat? Odpověděl: „Guten Tag.“

Voják stál před ním s pudlem v náruči.

„Schöne Stadt, Prag.“

„Ja, schön.“¹⁶¹

Celým dílem prostupuje značná ironie. Víceméně se autor možná snaží zlehčit téma a situaci, která v díle je. Na druhou stranu to však vypadá, jestli si ze všeho nedělá spíše legraci. Opět je to spojeno s Němci, například s panem Pivoňkou, který propaguje Adolfa Hitlera a čeká ho rozsudek smrti:

„Tribunál vlastenců – ctitelů, ne mstitelů projednával věc obžalovaného profesora zeměpisu Richarda Pivoňky a došel k závěru, pardon, k závěru, že Richard Pivoňka je srádce, tedy jaksi zrádce českého národa.“¹⁶²

Takových zkomolenin najdeme v textu i více. Například když se snaží armáda dětí mluvit německy:

¹⁶⁰ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 74. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 13.

¹⁶² Tamtéž, s. 46.

„Visn zí vas?“ oslovil pana Rajcha Bobeš.

„Jak prosím?“ řekl pan Rajch.

„Čuchn zí prd,“ řekl německy Bobeš.¹⁶³

V díle se objevují i zápletky dospělých mužů, kteří se chovají jako děti a kvůli jejich rozepřím umírají lidé – opět to poukazuje na jistou ironii, protože ve výsledku si vše vyřikají osobně a jistě by se to dalo vyřešit i dříve bez zbytečných obětí.

Na konci románu se objevuje i hezký obraz přijíždějících tanků ruské armády a veselých lidí, kteří je s otevřenou náručí vítají:

„Brzo po něm přišli další. Přicházeli ze všech stran jako roztroušený předvoj, jako zbloudilé hlídky a na rozdíl od toho prvního byli veselí, šťastní, brali všechno, co se jim nabízelo, dali se opíjet a byli k lidem zjihle a bratrsky laskaví. A po nich pak už přišly sevřené útvary, pochodující kolony, procesí nejrůznějších vozidel, auta, káry tažené koňmi, řady tanků. Byl devátý květen, byla středa a válka s menším zpožděním, které stálo historicky zanedbatelný počet několika tisíc mrtvých, skončila v Praze.

Kamil zažil příchod Rudé armády s otcem. Dopoledne vítali ruské vojáky na Bělohorské třídě a před dvanáctou hodinou se vrátili k matce.“¹⁶⁴

„Otec a Kamil sešli na Bělohorskou třídu. Směrem do vnitřní Prahy jela řada nákladních aut s ruskými vojáky, po obou chodnicích korzovali břevnovští občané, pozdravovali vojáky a házeli jim do aut květiny.“¹⁶⁵

V románu se objevuje i pohled dětí, který je zcela jiný než dospělých a zároveň snový. Děti se vydaly na cestu a vůbec nepočítaly s tím, co je čeká. Musely se vzdát jídla, pohodlí a bohužel nakonec ani nestihly splnit proroctví a na své cestě našly jen smrt.

„Mnozí z těch, kteří se ráno probouzeli v zahradách mezi záhony, nevěděli v první chvíli, kde jsou, a měli pocit, že přišli do země, kde je velmi krásně. Viděli holoubky, jak se libají, a mysleli si, že jsou v zemi, odkud se nouze a bída vystěhovaly a kam se štěstí a radost

¹⁶³ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 204. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 234.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 236-237.

přistěhovaly. Ale mejlili se. Když vstali a nenašli snídani, věděli, že jsou v chudé krajině, když uslyšeli střelbu a země se zatřásla vzdálenou kanonádou, věděli, že je válka, a když čůrali do trávy, věděli, že jsou na cestě a větší část pouti mají ještě před sebou.“¹⁶⁶

Obrazy Prahy jsou většinou spojené s válkou. V ulicích se pohybují vojáci a nějací civilisté, které zabije vystřelená kulka. Domy vůbec nepůsobí bezpečně a osobně. Řada lidí se snaží utéct, někteří je opustili již během války a další se schovávají a raději nejdou ani do ulic.

Opuštěné domy neoplývají krásou – jsou vybydlené, zničené a mnohdy vůbec nejsou určeny k obývání.

V ulicích není vůbec bezpečno. Přestože se jedná už o konec války, němečtí vojáci jsou stále v ulicích a nevráživost mezi nimi a Čechy je na každém rohu.

První dny, kdy se vyhlásila kapitulace a konec války a svoboda Prahy, byly veselé:

„Když šel k oboře, bylo v ulicích Břevnova živo jako nikdy předtím. Lidé chodili s kbelíky vápna, vtipkovali a smáli se. Někteří byli opilí, jiní vrávorali rozkoší zapomenuté a znova vnuknuté volnosti. Volali do oken a zdravili trojbarevné vlajky. [...] Před nimi byly ještě dvojjazyčné nápisy, za nimi už jen sama mateřština. Šli a nezkrtně dělali, co se jim zlíbilo, ačkoli přicházející přátelské armády byly ještě daleko a němečtí vojáci, udivení a apatičtí, chodili bezradně městem.“¹⁶⁷

Na budovách byly česko-německé nápisy, což obyvatelé města při první příležitosti chtěli přebarvit. Pokud to šlo, tak se strhávali říšské vlajky a dávali znovu Československé. Čekalo se na Rudou armádu, němečtí vojáci nevěděli, co dělat a sami byli překvapeni výsledkem a nevráživostí Čechů.

„V nálevně hostince U Ébrů si nejdříve poslechli, co hlásí rozhlas a jaká je situace. Vzali na vědomí, že v nejbližším okolí hostince se staví několik barikád, v domě za rohem zastřelili nájemníci Němce, ve druhé ulici vpravo od hostince U Ébrů klesl na ulici chodec zasažený kulkou, že rozhlas je v českých rukou a povstání se rozšířilo na celou Prahu.“¹⁶⁸

¹⁶⁶ KOVTUN, Jirí. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 202. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 50.

Jak jsem se zmínila již výše, v této době byla hospoda velice důležitým místem a rozhlas také. Často se díky rozhlasu lidé dozvěděli nějakou důležitou informaci. Situace v ulicích nebyla bezpečná, všude byly barikády, střílelo se.

„Hoši to vzali na vědomí a šli dál po Bělohorské třídě, kde už nejezdily tramvaje, ale kde lomožilo stále více lidí, a pak zahнули vlevo dolů do ulice U pošty, kde stálo po levé straně několik domů a po pravé straně živý plot z hlohu, který ohraničoval pustou, nerovnou předměstskou louku. Hloh byl hustý, jeho trnité větve byly ověšeny pavučinami, které se na slunci leskly, a někde hluboko v keřích se hašteřivě dorozumívali neviditelní ptáci.“¹⁶⁹

V ulicích vládl chaos, přestali jezdit i tramvaje. Všude bylo plno lidí. Vidíme zde ohraničený prostor – domy a louku. Z keřů jsou slyšet ptáci, kteří nejsou vidět. Částečně je zde také hra se světlem, jelikož pavučiny musely být postříkány vodou, aby na slunci vynikly.

„Ale bylo to pod Petřínem, a ačkoli patrně nikdo z Nahýbalovy skupiny nevěděl, že se to jméno odvozuje od latinského slova petra, skála, viděli mnozí před sebou nepřekonatelnou horu a zdráhali se jít dál. A bylo to pod strmými zalesněnými stráněmi, na jejichž jižních svazích byly až do konce 18. století vinice. [...] A bylo to pod Hladovou zdí, která se táhne od hřebene petřínského vrchu dolů.“¹⁷⁰

Petřín je vysoce postavená hora, nedaleko se nachází Pražský hrad a lanovka. Vypravěč čtenáře opět poučuje o místě, kolem kterého se nacházíme. Nabízí se nám pohled zdola, čímž Petřín vypadá nepřekonatelně.

Druhý příklad je naopak shora. Je to sledování ulice, kde byla vojenská vozidla. Tento pohled je většinou spojen s historií a dějinami, což souvisí i s odchodem Němců z města.

„Vešli do Laňkovy restaurace, vystoupili na půdu a z malého okénka, v jehož rozích visely zaprášené pavučiny, se dívali dolů na Bělohorskou třídu. Byla hustě zaplněná vojenskými vozidly a německými vojáky a civilisty, kteří zcela ovládali vozovku mezi dvěma chodníky a šli z Prahy na západ.“¹⁷¹

¹⁶⁹ KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. s. 58. ISBN 80-7108-018-7.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 123.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 210-211.

Jiří Kovtun jako jeden z mála se ve svém díle zabývá i kulturními památkami, neopomíjí zmínit historické události našeho národa. Tím získává město v jeho obrazech podobu historickou. To, že román spojuje s ironií, může zapříčinit fakt, že kniha byla napsána až s velkým odstupem let od skutečných dějinných událostí, a navíc vyšla v roce, kdy byla příhodnější doba pro publikování (normalizace).

Vzhledem k tomu, že se v románu ocitáme v roce 1945, lze očekávat i válečnou atmosféru a naturalistické výjevy. Právě ty skvěle dokreslují dobu a dělají celý text mnohem realističtější. K tomu jako protiklad slouží použitá ironie (i nadsázka) a také příběhy postav, které představují skutečně reálné historické protějšky (Hannibal, Napoleon, Wellington). Je potřeba tyto příběhy brát s jistou nadsázkou.

Vypravěč po celou dobu románu dává čtenáři jasně najevo, že pouze on celý text řídí a zároveň je zde vidět i jistá hra. Jsou zde četné odkazy na antiku, kdy si autor bere jména jako Démosthenes, Héró, Leandros. Také připravuje čtenáře na to, že v některé kapitole zažijeme motivy tragédie a heroického příběhu. Nesmíme opominout zmínit, že jsou zde i náboženské motivy.

Svým způsobem se ocitáme v divadle (na divadelní scéně), kdy nám uvaděč řekne, co uvidíme za hru a na co se máme připravit a na konci hry nám opět připomene, co jsme viděli. Před námi se děje pouze to, co sám vypravěč povolí – může nám nějakou informaci i zatajit.

Celý text je hodně promyšlený a obsahuje spoustu odkazů na jiné reálné postavy, které jsme však schopni pochopit až po několikatém čtení.

7. POROVNÁNÍ/TYPIZACE MĚSTA U TŘÍ AUTORŮ

V předchozích kapitolách jsem se snažila analyzovat literární texty poučlivých exulantů. Z těchto děl jsem se snažila zachytit obraz města – Prahy, jeho atmosféru a podobu. Vycházela jsem z práce Daniely Hodrové (*Citlivé město*) a objevila i řadu jiných poznání. Zároveň jsem i zjistila některé věci, s kterými se neshoduji s Hodrovou, o tom na konci této kapitoly.

V této části se budu snažit odpovědět na své otázky, které jsem si položila v úvodu práce, tedy: Jaký je obraz Prahy v dílech *Pražská ekloga*, *Stín a jiné povídky* a *Nezvěstném*? Existují nějaké spojitosti v obrazech mezi jednotlivými díly? Spojuje něco autory?

V první řadě si musíme dokázat či vyvrátit odpovědi na tyto otázky. Nicméně v druhé části této kapitoly přidám ještě podkapitoly, které mne během práce napadly a zároveň mi přijdou stěžejní pro tyto autory a tím jsou: Jazyky, vypravěč a domov.

Celá práce se zabývá autory: Egonem Hostovským, Jiřím Kovtunem a Zdeňkem Němečkem. Důležité je, že jsou vybraná jen ta literární díla, která vznikla po roce 1948, přičemž *Pražská ekloga* vznikla až s delším časovým odstupem.

7. 1. OBRAZ PRAHY

Daniela Hodrová má hned několik knih, které se zabývají poetikou města, a i několik textů, které pracují s motivem Prahy jako hlavním subjektem v díle. Pro mnou vybrané autory je obraz Prahy velice důležitým prvkem. Poznáváme tak nejen tehdejší život a ulice, ale často je město i nedílně spojeno s postavami.

Hodrová nabízí několik možností, jak může autor zobrazit město, zmiňovala jsem se o nich v kapitole věnované metodologii. Zajímavostí je, že u dvou děl máme město spojeno s reálnými historickými událostmi.

U Hostovského díla *Nezvěstného* se nám nabízí několik výkladů. Ten nejvýstižnější je, že město je zde úzce spojeno s ročním obdobím, počasím a dobou února. Také postavy, které se žijí a pohybují se po městě, jsou nedílnou součástí této přírodní proměny.

Hostovský užívá nejrůznějších odstínů šedi k vykreslení situace. Jelikož se děj románu odehrává v době únorového převratu, nenajdeme zde příliš světlých představ (právě naopak světlo je protikladem temnoty). Temnota není nikdy spojena s příjemnou atmosférou, ale právě naopak navozuje pocit strachu, tajemství, dobu překvapení a dusna. Naopak pokud se objeví světlo, tak vždy ve dvou případech, a to, když zasvítí sluneční paprsky, aby osvětlily

temnou dobu, sychravo anebo rozbředlý sníh. Druhý příklad je pomocí umělého osvětlení, které přiosťruje špatnou viditelnost a mlžné siluety. Většinou jej ovládá nějaká vyšší moc – policisté, pouhé lampy, které osvíí jen toho, kdo kolem projde.

Napětí stupňuje i samotný ráz románu. Jedná se o špionážní román, který má celkem jednoduchou zápletku, ale příběh se stále zamotává. Postavy procházejí městem a mají možnost jej vidět v několika obrazech. Buď jako město, které je klidné a tiché anebo takové, které burácí a bouří se. Uvnitř i na okraji města potkáváme několik obyvatel, kteří však nedávají o sobě moc znát – neprojevují se, pouze dělají nějaké úkony a vystupují jako loutky, někdy jako siluety.

Ve městě tedy převládá chladno, nevlídno, pošmourno, což umocňuje čtenářský zážitek.

Zdeněk Němeček také nepředstavuje město ve vlídném obraze. Jelikož se také částečně jedná o tajemný příběh, který má trochu společného s Hostovského špionáží. Stejně jako Hostovský se nedobíráme nějakého konce či závěru, spíše sledujeme osudy jedné nešťastně pronásledované ženy. Praha zde pro hlavní postavu sice znamená příliš, nicméně po opuštění vězení zjišťuje, že město není již tak přátelské (neustálé sledování tajným policistou).

Hlavní postava Pavly ve „Stínu“ hraje s mužem i hru a proměňuje scenerii města v labyrint. Využívá nejrůznějších uliček, aby se dostala k matce do práce a snaží se jej zmást. Čtenáři to může připadat jako v labyrintu, ale obě postavy se ve městě dobře vyznají, a tak nakonec není výsledek tak chaotický.

V této povídce máme možnost vidět Prahu i z pohledu historického. Jedná se o historickou vsuvku o chrámu svatého Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, který sehrál důležitou roli během heydrichiády. Je to pouze krátká zastávka při Pavlínině procházce městem.

Další historická odbočka je na Karlově náměstí, kdy Pavla stojí na mostě a je na rozcestí, zda utéct z města, či zůstat. Tady je zase odkaz na pražskou defenestraci a hlavy, které visely ze Staroměstské mostecké věže.

Ačkoliv se jedná o povídku a příběh je krátký, autor zde využívá hojně odkazů na důležité pražské kulturní památky, které mají obecně pro Čechy nějaký význam a mají své místo v paměti města.

Podobně jako u Hostovského, i u Němečka se pohybujeme v době února 1948 a z města se postupně vytrácí poslední místa pro privátní a svobodný život.

Jiří Kovtun v *Pražské ekloze* nabízí poválečný obraz Prahy. Nacházíme se v roce 1945 a autor popisuje první poválečné dny. Město není bezpečné, několikrát jsme v textu svědky, že někdo je zastřelen, či proletí kolem člověka kulka. Budovy nejsou příliš k obývání a většina obyvatel se schovává před nebezpečím (vojáky, palbou apod). V městě se pohybují mezi Čechy i němečtí vojáci a dochází mezi nimi k několika rozepřím.

V tomto textu máme možnost vidět mnohem více z každodenního života tehdejší doby. Nejen, že se zde objevují hlavní postavy, a ještě mnoho vedlejších, ale někdy se objevuje i dočista nezajímavý obyvatel, který z nějakého důvodu autora zaujal natolik, aby jej zahrnul do příběhu. Kovtun má smysl pro detail a vyprávění příběhů. Nejde jen o vyprávění příběhů jinými osobami, ale i domů. Dozvídáme se historii domu, v kterém se vystřídal již několik rodin, působí to na čtenáře jako vsuvka či odbíhání od hlavního tématu anebo také o odlehčení celého románu. Nejedná se pouze o obyčejný dům, ale dopodrobna vypráví i historii letohrádku Hvězda, který se v textu objevuje několikrát. Autor na něj klade velký důraz. A zde máme první věc, ve které s Danielou Hodrovou nesouhlasím. Hodrová v *Citlivém městě* píše o letohrádku Hvězda jako obrazu „královské cesty“, která v díle nezastává důležitou roli.¹⁷² Kovtun právě začíná u letohrádku Hvězda, vypráví čtenáři i historii této architektury a stále se v textu k ní vrací. Zastává tedy důležitou funkci v textu.

U Kovtuna se pohybujeme v konkrétních ulicích, které mají názvy a čísla domů. Vypravěč nám dělá průvodce a vlastně i zaznamenává pro něj důležité události, které se v této oblasti staly.

Máme tedy tři pohledy na město. Němeček a Hostovský představují město v období února 1948, a přesto má každý jiný obraz. Ani jeden nepředstavují pozitivní naladění, nicméně Hostovský využívá více motivů z přírodních jevů – jako je počasí, světlo, tma apod. Němeček se naopak více zabývá historií města a seznamuje nás i s jeho pamětí.

Kovtun nabízí obraz města v roce 1945 (na konci války před květnovým povstáním). Podobnost oproti dvěma autorům je v tom, že město také není v pozitivním ražení, a navíc je v ulicích nebezpečno. Kromě toho své texty propojuje i s naturalistickými prvky, které ještě více vystihují poválečnou tematiku a nebezpečí v ulicích.

Ani pro jednoho z autorů není Praha ideálním místem pro život. U Kovtuna převažuje smrt a nebezpečí, Hostovský i Němeček raději emigrují. V podstatě každý z nich popisuje způsob krádeže města Prahy (Hostovský, Němeček – ztráta srozumitelné lidské řeči, město patří policistům), či jeho zruinování (Kovtun).

¹⁷² Srov. HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. s. 133. ISBN 80-86903-31-1.

7. 2. SPOJITOSTI V OBRAZECH MĚSTA V DÍLECH PRAŽSKÁ EKLOGA, NEZVĚSTNÝ, STÍN A JINÉ POVÍDKY

Egon Hostovský má mnoho společného jak s Kovtunem, tak i Němečkem. Nejedná se pouze o obraz města, ale i jiné věci, jako motivy, tematika apod. Budu se snažit sem zahrnout vše.

Hostovského *Nezvěstný* je braný jako špionážní román, který nás napíná od začátku do konce. Samotný únorový převrat máme pouze jako kulisu, mnohem důležitější je postava Pavla Krále, kolem které se odehrává celý příběh. A právě pátrání po onom Nezvěstném je hlavní zápletkou celého románu.

Hlavní postava Brunnera navštěvuje nejružnější místa v Praze, a tak vidíme Karlovo náměstí ve tmě, bez lidí. Pouze zde dojde k potyčce mezi Brunnerem a policií. Nicméně opět je zde využito antropomorfní metafory, která je pro Hostovského stěžejní.

Další část je Pražský hrad a pohled na Prahu a obecně pohled na Vltavu. To jsme již v části, kdy se Brunner rozhoduje o opuštění Prahy a chce ještě vidět naposledy město. Naskýtá se mu pohled nejen na střechy domů a věží, ale i do ulic a na obyvatele.

I u Hostovského se objevuje nemocné dítě. Jedná se o schovanku Pavla Krále, který si ji osvojil a po celou dobu románu se snaží za ni dostat zpět do Ameriky, aby ji ještě zastihl živou.

V kapitole o *Nezvěstném* jsem kladla velký důraz na fialkovou vůni paní Pollingerové, která jí po celý román připomínala. Podobný motiv nalezneme i u Kovtuna.

Hostovský v ulicích popisuje davy lidí, kteří někdy křičí a jindy jdou potichu ulicí. Často se s nimi potkají hlavní postavy a pouze je mívá anebo jim davy znemožňují se včas dostat na místo určení. Jedná se o únorový převrat, a proto se snaží být v ulicích kdekdo.

Němečkova povídka není špionážní, ale zase zde máme postavu „špiona“. Pavlínin manžel je obviněn ze špionáže, protože opustil bez dovolení Československo. Pravda je však taková, že jel s nemocnou dcerou do Švýcarska (připomíná nám to Pavla Krále a jeho schovanku).

U Němečka se objevuje také Karlovo náměstí, a to, když Pavla opouští vězení. Tady se autor více zaměřuje na přírodu, právě rozkvétá zlatý déšť, který zdraví svobodnou Pavlu (podobné jako u Hostovského, příroda, která je spojena s hrdinčinými pocity).

Pavla také stojí na rozcestí, jako Erik Brunner. Dívá se z opačného směru než on, pohlíží zdola na Hrad a vzpomíná na slávu města a jeho historii. Pavla se tak loučí s městem.

Kovtun nemá příliš podobného s Němečkem. Snad jen spojení města s historií a budovami. Kovtun vypráví o již zmíněném letohrádku Hvězda, Bílé hoře apod. Zachovává paměť města, zabydlování i vybydlování. Němeček se zase zabývá konkrétními budovami jako chrám sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, Hradem, Karlovým mostem a Karlovým náměstím.

Mnohem více má Kovtun společného s Hostovským. Kovtun také využívá vůně. Je to také spojení se ženou, a to Němkou Neumannovou. Mladý Kamil je do této ženy bezhlavě zamilovaný. Také jemu vůně slouží jako vzpomínka na ni a snaží se ji vštípit. Mnohem jiná vůně je při vstupu do domu Steinových – vůně mýdla, čistících prostředků. Máme tu tedy dvě různé možnosti – osobní, až intimní a zcela neosobní a cizí.

V *Pražské ekloze* nalezneme také mnoho příkladů, kdy jsou plné ulice lidí. Nejedná se většinou o obyčejné lidi, ale o celé vojsko. Jsou zde neustálé střety mezi Němci a Čechy. Není zde takové množství lidí jako u Hostovského, protože pořád je v ulicích nebezpečno. Největší ruch ulic zažívají, když Němci opouští město a lidé se radují a přemalovávají německé nápisy.

7. 3. JAZYK, ŘEČ

Ve druhé části bych se chtěla alespoň v krátkosti zastavit nad některými důležitými prvky, které se ve vybraných literárních dílech objevují. Jako první jsem vybrala jazyky a obecně řeč.

U Hostovského je to nejvýraznější záležitost v celém románu. Objevuje se zde postava pana Johnsona z Nebrasky, který komolí věty a mluví částečně česky a trochu anglicky. Je zde silné ovlivnění exilem? Na jednu stranu je jednoznačné, že použitá anglická slova musel Hostovský znát. Objevují se zde i další postavy, které sice mluví anglicky, ale neobjevuje se přímo v textu cizí jazyk (např. Pollingerová). V této době bylo spíše obvyklé hovořit němčinou, protože si ji řada obyvatel pamatovala ještě z období druhé světové války. Sama Olga Brunnerová přiznává, že umí německy a částečně jí ovládala i Pollingerová. Jako dalším jazykem zde byla francouzština, kterou uměl používat konzul Arnesen.

Celkově postavy užívají hovorový jazyk, občas máme možnost vidět jistý sociální dialekt. Např. Pollingerová se snaží hovořit vždy spisovným jazykem, ve společnosti komunistických činitelů se nám objevuje jejich hantýrka a různé tajné šifry.

U Němečka se neobjevuje žádný cizí jazyk. Postavy většinou užívají hovorový jazyk. Pokud Pavla jde k výslechu, tak není s ní jednáno nějakým vybraným způsobem, ale mluví

s ní jako kdyby se znali již řadu let a byli staří známí. To poukazuje na jistou nadřazenost policejních činitelů, kteří mají svou moc.

U Kovtuna máme bohatý výběr jazyků. Jak jsem se zmínila již výše, protože se nacházíme v roce 1945, tak zde byla obvyklá vedle češtiny i němčina. Ke konci celého románu se objevuje i ruština (když přijela Rudá armáda). Místy máme možnost poznat i latinu (když děti najdou tajný dopis o zachránění dítěte v Markétské). Obecně je zde vidět i jistý rozdíl v sociálním dialektu – jiná je mluva vojáků mezi sebou, jinak hovoří Kamil, Artur a Ludvík apod. Často se v textu objeví i nějaké vulgární slovo, nicméně společně s naturalistickými scénami a vystupování vojáků v textu, to skvěle vystihuje celkovou atmosféru díla.

7. 4. VYPRAVĚČ

Vypravěč je ve všech třech příkladech velice důležitou součástí literárního díla. Přestože by si jednotlivá díla zasloužila samostatnou kapitolu s tímto zaměřením, pokusím se v krátkosti o jistý přehled.

Nezvěstný je vyprávěn v er-formě, což dává vypravěči volnou ruku. Během celého děje je čtenáři vyprávěno plno dalších příběhů, z kterých se dozvídáme důležité informace o minulosti postav a více je poznáváme. Snad každá z postav má nějaký svůj názor či příběh spojen s postavou Pavla Krále. Bohužel čtenář jej nemá, jak více poznat, nikdy fyzicky v textu nevystoupí a do posledních chvíle nemáme jistotu, zda někdo takový vůbec existuje. Trochu to připomíná Kafkův *Zámek*, kdy se celý příběh odehrává kolem záhadného zámku, ale nikdy jej v textu neuvidíme. Právě Král dává celému textu velké tajemství a zároveň i napětí, neboť čtenář jistě očekává, že se dříve či později objeví.

Často se stává, že hlavní vypravěč je někdy v pozadí a vypravěčem se stávají postavy – vyprávějí dlouhé příběhy. U *Nezvěstného* hovoříme o rétorickém vypravěči, který vše komentuje, hodnotí postavy a události. Není však zřejmé, s kým vypravěč sympatizuje. Zda je to komunist Erik Brunner, který nakonec opouští manželku a Prahu a vydává se za novým životem, či Pavel Král, který po celý román vystupuje jako Brunnerův protivník.

Postava Johnsona z Nebrasky se vždy objeví v nepravou chvíli a celý příběh jakoby zastaví. Oddaluje napětí a zároveň konec. Není třeba také připomínat, že do celého děje je vloženo plno politických činností, které sice situaci vyostřují, ale zároveň také zpomalují.

U Zdeňka Němečka máme osobnější přístup. Povídka je vyprávěna v er-formě. Z textu je znát, že k hlavní postavě Pavly má určitý vztah. Nemůžeme vědět, zda Němeček znal podobný příběh a později jej literárně zpracoval. Osobní přístup vypravěče k Pavle poznáme i tehdy, kdy přímo k ní promlouvá a připomíná jí nějaké události ze života, které nejspíš prožili spolu. I zde máme rétorického vypravěče a podává nám určitý komentář k událostem a postavě.

Posledním příkladem je *Pražská ekloga*, která je opět na příklady nejpestřejší. Text je psán v er-formě. Máme tu opět bezesporu rétorického vypravěče, který však není tak úplně skrytý a dává jasně najevo svůj názor. Již od prvních stránek je z textu jasně cítit jisté napětí mezi Čechy a Němci a zároveň i postoj vůči situaci z vypravěčova hlediska.

Kovtun využívá ironie a i parodie. Ironie je většinou spojená s Němci, takže komolí němčinu, z čehož vzniknou úsměvná slova. Odkazuje na antická díla a vytváří své dílo – začne o antických hrdinech, tragédii a nešťastné lásce, a nakonec skončí v české ulici a jednom nepodařeném setkání.

Vypravěč si neustále hraje se čtenářovou pozorností, připravuje jej, co ho v následující kapitole čeká a na konci dělá resumé. Zároveň nám připomíná, zda jsme nezapomněli, v jaké chvíli jsme kterou postavu opustili, a kde se teď nachází. Jasně tak dává najevo, že celý příběh je plně v jeho rukou a že jej zná, takže mu nedělá problémy se v textu libovolně pohybovat. Navíc vypravěč nevstupuje do textu s nějakou noblesou, ale celé dílo podává jako by se jej to vůbec netýkalo.

Jak je z rozboru zřejmé, všechna tři literární díla jsou vyprávěna stejným vypravěčem (rétorickým) i ve stejné osobě. Rozdíl je pouze v osobním podání a v jistém odstupu.

7. 5. DŮM, PŘÍBYTEK

Dům či příbytek mohou autoři ztvárnit několika způsoby. Buď mohou dům udělat útulný s rodinnou atmosférou anebo stísněný a neosobní. U všech tří autorů najdeme spíše druhý příklad. Žádný z domovů není tím pravým domovem, v jakém si můžeme představit spokojený život.

U Hostovského máme víc možností, ale ve výsledku ani jedna z nich není příjemná. Brunnerovi se tísni v jedné místnosti, která nahrazuje celý byt (kuchyň, ložnici, obývací pokoj) a hlavně je trápí zima. Opět je to ražení celého románu – Erik se při spaní musí tulit

k ženě, protože jim netopí kamna. Navíc žijí v jedné místnosti, přestože je Erik komunistou a měl by dostat byt.

Druhým příkladem je rodina žurnalisty Borka, která sice žije v lepší čtvrti a za lepších podmínek, ale také nemají tak velký byt. Navíc je tíží jiné problémy než bydlení (nevěra Borkovy manželky).

U Němečka máme také dva příklady, které jsou si vcelku podobné. Pavla se po propuštění z vězení vrací do svého domova. Brzy zjistí, že byt, ve kterém žila, je pro ni cizí. Všude jsou zpřeházené šuplíky, poličky a vůbec to tam nepoznává. Ačkoli v bytě nikdo jiný nežil, všude cítí cizotu, nakonec se rozhodne byt sama opustit.

Máme možnost vidět bydlení i z jiného úhlu pohledu. Muž, který má sledovat Pavlu, ji jednoho dne pozve k sobě. Byt působí dobře, je luxusně vybavený, nicméně nesedí to k člověku, který zde žije. Nakonec se dozvídáme, že byt měl úplně jiného majitele, který o něj přišel a nechal zde své veškeré věci.

U Kovtuna nemáme moc pohledů do soukromí hlavních postav. Hlavně většinou se pohybují na ulici a více se tak dostáváme k městu jako takovému. Nicméně i tady máme příklad domu, který střídal své majitele podle potřeby doby (Židé – Němci – Češi). Tím domem je právě dům Steinových, který je již prázdný a neobydlený, ale dýchá z něj život. Je to způsobeno tím, že všechny věci jsou připravené pro budoucí obyvatele. Dům je prostorný, a proto bychom zde těžko hledali nějakou stísněnost.

Nabízí se nám pohled na tři různé formy domů. Ani jeden z nich není tak přátelský a plný rodinného života. Kupodivu možná ten, který je již opuštěný (Kovtun) se nabízí jako nejpříjemnější obraz domova.

Ani v jednom textu nenajdeme nějaký prostor či právo na soukromí. Nejvíce styčnými body je právě domov.

V této kapitole jsem se snažila shrnout své interpretace a poznámky. Nakonec jsem došla ke zjištění, že přestože všichni tři autoři popisují Prahu, každý má zcela jiný obraz. Ve výsledku je spojují docela jiné podoby v textu, a to jsou vypravěči a obrazy domova.

8. ZÁVĚR

Na závěr je potřeba si shrnout dosavadní práci a zrekapitulovat postup práce.

V první části bylo potřebné uvést do vzájemné souvislosti jednotlivé autory a díla, vysvětlit více dobu, ve které vznikala. V mnoha ohledech mi byly v tomto směru nápomocny i dobové novinové články, recenze či vzpomínkové publikace.

Neméně důležité také bylo, konfrontovat s tímto materiálem obecné charakteristiky a tvrzení badatelů, zabývajících se tímto obdobím a představující témata a zaměření těchto spisovatelů. Na rok 1948 vzniklo několik názorů a mohou se lišit (například fungování Rádia Svobodná Evropa od Tomka a Dreslera).

Díky zaměření druhé části jsem mohla zúročit své poznámky z četby daných textů. S pomocí Daniely Hodrové (*Citlivé město*) jsem se ve vybraných literárních dílech zaměřila na obraz Prahy, který byl pokaždé jiný. Zpočátku jsem nepočítala s tím, že ve výsledku nebude v dílech tak málo příkladů. Větším překvapením pro mne bylo, že jsem mezi literárními díly našla jiné spojitosti.

U Egona Hostovského se Praha halí do šedých tónů, kterým vládnu neostré kontury, divadelnost, panoptikum. Vše je spojené s bohatou metaforičností, která ukazuje únorové ladění (zima, nevlídno, vlhkost, zakaboněnost). Právě atmosféra románu, propojení metafor a počasí s celkovým laděním díla, vystihuje celý děj a zápletku (únor 1948, špionáž, společenská a politická situace).

Zdeněk Němeček představuje úzké propojení vypravěče s hlavní postavou Pavly. Jedná se o intimní vztah, nenajdeme zde příliš dialogů. Také v tomto případě je zde pochmurné ladění, Praha se nám povětšinou objevuje v noci či přítmi (využívá postava Stínu). Velmi je zde cítit pocit cizoty a odcizení hlavní hrdinky od domova.

Jiří Kovtun v *Pražské ekloze* využívá ironie, která s jistou nadsázkou popisuje skutečné reálně žijící postavy (Adolf Hitler, Napoleon, Wellington apod.), zesměšňuje i *Kosmovu kroniku* anebo antickou literaturu. Ve svém díle popisuje události posledních poválečných dnů roku 1945. Samotný text píše až se zpožděním, právě proto se zde objevují naturalistické prvky, které skvěle vykreslují válečnou dobu.

Obraz Prahy se v jednotlivých dílech liší, nicméně všechny autory pojí citelný vztah k městu, který je z vybraných literárních děl patrný. Dosvědčuje to i rétorický vypravěč, který se objevuje u všech tří autorů. Ten působí jako komentátor a čtenáři se nabízí jeho názor na situaci, postavy a události.

Dalším podobným znakem je i zobrazení domova, přičemž u Hostovského a Němečka vybrané domovy nepůsobí příjemným dojmem. U Hostovského vládne opět zima, která se spojuje se stísněností. U Němečka je to cizí prostředí a neznámo. Kovtun zobrazuje poválečnou Prahu, a proto je většina domovů vybydlených či zničených, tedy ani zde domov nepředstavuje pocit bezpečí a rodinné pohody.

Exiloví autoři se nesdružovali v jedné zemi, ale podle svého uvážení či kontaktů se odebrali i do zámoří, jak již bylo napsáno, doslova do všech koutů světa. (Hostovský – USA; Kovtun – Německo, USA; Němeček – Kanada, USA). V nové zemi se pochopitelně snažili žít nový život, poznávali jiná prostředí, znovu navazovali kontakty. Jen málokterým se povedlo věnovat se i v zahraničí nadále své spisovatelské činnosti. Důvodem mohla být jednak jazyková bariéra či neatraktivnost tematiky jejich děl pro jejich nové potenciální čtenáře. Všichni tři jmenovaní autoři se podíleli na provozu Rádia Svobodná Evropa a přispívali do programu „Slovo a svět“.

9. PRAMENY, LITERATURA

9. 1. PRAMENY

HOSTOVSKÝ, Egon. *Nezvěstný*. V Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. 263 s. ISBN 978-80-204-2434-1.

HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Nezvěstný*. Vyd. 2., V nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1994. s. 9. Spisy Egona Hostovského; sv. 7. ISBN 80-901477-2-0.

KOVTUN, Jiří. *Pražská ekloga: památce moudré a líbezné Jany, která to prožila*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. 246 s. ISBN 80-7108-018-7.

NĚMEČEK, Zdeněk. *Stín a jiné povídky*. 1. vyd. Lund: Sklizeň svobodné tvorby, 1957. 96 s.

9. 2. SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2003. 359 s. ISBN 80-7319-028-1.

BRABEC, Jiří et al. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 541 s. ISBN 80-04-25417-9.

CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2008. 207 s. ISBN 978-80-86903-78-1.

DEMETZ, Peter. *Praha černá a zlatá: výjevy ze života jednoho evropského města*. Překlad Zdeněk Hron. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2004. 545 s. ISBN 80-7260-104-0.

DERDOWSKA, Joanna. *Kmitavá mozaika: městský prostor a literární dílo*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011. 171 s., [8] s. obr. příl. Scholares; sv. 27. ISBN 978-80-87053-57-7.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Vyd. 2. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014. 142 s. Scholares; sv. 41. ISBN 978-80-87855-13-3.

GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností: úvod do srovnávací literární vědy*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2008. 453 s. ISBN 978-80-86138-88-6.

HIRŠAL, Josef. *Vínek vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Rozmluvy, 1991. 351 s. ISBN 80-85336-00-6.

HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město: (eseje z mytopoetiky)*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. 414 s. ISBN 80-86903-31-1.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (kapitoly z literární topologie)*. Vyd. 1. Praha: KLP, 1994. 211 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-85917-03-3.

- HOSTOVSKÝ, Egon a HOSTOVSKÁ, Olga, ed. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině: (aneb o ctihodném povolání kouzla zbaveném)*. 2. vyd., v nakl. ERM 1. Praha: ERM, 1995. 195 s. ISBN 80-85913-13-5.
- JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 3 sv. 688 s. ISBN 978-80-200-1583-9.
- KAUTMAN, František. *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. 1. vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1993. 139 s. ISBN 80-85212-24-2.
- KAUTMAN, František. *Návrat Egona Hostovského: Mezinárodní vědecké sympozium o životě a díle Egona Hostovského – Hronov 21. – 23. května 1993*. Praha: PROTIS, 1996. 85 s.
- KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 359 s. ISBN 80-7277-212-0.
- KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*. V této podobě vyd. 1. V Praze: Prostor, 1990. 143 s. ISBN 80-85190-01-X.
- KUBÍKOVÁ, Pavlína. *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí: sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24.-25.11.1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky*. Praha: Obec spisovatelů, 2000. 159 s.
- LAITNEROVÁ, Daniela. *Dialog s Dostojevským v díle Egona Hostovského*. Praha, 2014. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlova, Katedra rusistiky a lingvodidaktiky. Vedoucí diplomové práce Radka Hříbková. 73 s.
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu: Egon Hostovský, příběh spisovatele dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Akropolis, 2012. 229 s. ISBN 978-80-87481-91-2.
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: člověk v uzavřeném prostoru*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1996. 187 s. ISBN 80-86022-02-1.
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi: česká literatura v americkém exilu v letech 1938-1968*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2001. 214 s. ISBN 80-86022-88-9.
- PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let: kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. 356 s. ISBN 978-80-7294-282-4.
- PŘIBÁŇ, Michal, ed. *Z dějin českého myšlení o literatuře: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001-2005. 4 sv. Dokumenty; sv. 2. 628 s. ISBN 80-85778-34-3.
- PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek; Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a

vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 319 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9.

SKALICKÝ, David, ed. et al. *Jazyky reprezentace*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2014. 2 sv. 329 s. ISBN 978-80-87481-67-7.

ŠTURM, Rudolf. *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1974. 211 s.

TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. V Československu vyd. 1. Praha: Prostor, 1990. 137 s. ISBN 80-85190-00-1.

TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015. 422 s. ISBN 978-80-200-2490-9.

TOMEK, Prokop. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. „Objekt ALFA“*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Sešit č. 14. 2006. 399 s. ISBN 0-86621-27-8.

TUREČEK, Dalibor, ed. *Národní literatura a komparatistika*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 280 s. Teoretická knihovna; 22. ISBN 978-80-7294-305-0.

WÖGERBAUER, Michael a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Vydání 1. Praha: Academia, 2015. 2 svazky (1661 stran). ISBN 978-80-200-2491-6.

ZBOŘIL, Jakub. *Kritický ohlas na poválečná díla Egona Hostovského*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Katedra žurnalistiky. Vedoucí bakalářské práce Jana Čeňková. 34 s.

9. 3. ČASOPISECKÉ STUDIE

JEDLIČKA, Josef. Jiří Kovtun, Pražská ekloga. In. *Svědectví*, roč. 12, č. 46, 1973, ISSN 0586-0350.

KRATOCHVIL, Antonín. Na okraji Pražské eklogy. In. *Nový život*, roč. 26, č. 2, 1974.

NĚMEČEK, Zdeněk. Slovo o spisovatelích. In. *Perspektivy*, roč. 2, č. 4, 1962.

PŘIBÁŇ, Michal. Ani to nezkoušejte“ Ke čtyřicátému výročí založení Sixty-Eight Publishers. In. *Dějiny a současnost*, roč. 33, č. 11, 2011. ISSN 0418-5129.

TŮMA, Mirko. Hostovského Nezvěstný. In *Skutečnost*, roč. 5, č. 9/10, 1953.

9. 4. INTERNETOVÉ ZDROJE

Jiří Kovtun [online]. Archiv výtvarného umění, o. s., 2016 [cit. 2016-06-12]. URL: <http://www.isabart.org/person/20399>

Jaroslav Dresler Slovo a svět [online]. CS MAGAZIN, 2017 [cit. 2017-12-08]. URL: <http://cs-magazin.com/knihovna/Dresler%20Slovo%20a%20svet.rtf>

Marie Zetová Motiv dvojníka v dialogu Egona Hostovského s Dostojevským [online]. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2017 [cit. 2017-01-04]. URL: <http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/aktualni-cislo>

Konference Egon Hostovský [online]. Ústav české literatury a komparistiky FF UK, 2015 [cit. 2017-01-04]. URL: <https://uclk.ff.cuni.cz/2017/06/29/konference-egon-hostovsky-literarni-dobrodruzstvi-ceskeho-zidovskeho-spisovatele-ve-20-stoleti/>